T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

Nitel Metodoloji ve

Katılımlı Eylem Araştırması

YAZARLAR

Prof. Dr. Belma Tankut Akşit

Prof. Dr. Gökçesu Akşit Dudaklı

İSTANBUL 2026

maltepe üniversitesi yayınları

NİTEL METODOLOJİ
VE
KATILIMLI EYLEM ARAŞTIRMASI
2026

Gagauz Dili ve Kültürünün Kaybolmaması İçin
Sosyo-Kültürel Bir Model Denemesi:

"Sağlıklı İki Dilliliğin Gagauzlar İçin Avantaja Çevrilmesi" isimli uluslararası TÜBİTAK destekli proje kapsamında bu kitap "Sosyal Bilimlerde Araştırma Kursu"nda anlatılanlar dikkate alınarak hazırlanmıştır.

NİTEL METODOLOJİ
VE
KATILIMLI EYLEM ARAŞTIRMASI
2026

Yazarlar

Prof. Dr. Belma TANKUT AKŞİT

Prof. Dr. Gökçesu AKŞİT DUDAKLI

İstanbul, 2026

maltepe üniversitesi yayınları

NİTEL METODOLOJİ VE KATILIMLI EYLEM ARAŞTIRMASI 2026

Yazarlar

Prof. Dr. Belma TANKUT AKŞİT

Prof. Dr. Gökçesu AKŞİT DUDAKLI

Kapak Tasarımı:

Mehmet Bahadır PAÇACIOĞLU

Yayına Hazırlayan

Mustafa SERİN

İkbal IRMAK

İletişim Adresi:

T.C. Maltepe Üniversitesi Rektörlüğü

Marmara Eğitim Köyü, Maltepe-İSTANBUL

Basım/Yayın Yılı

Temmuz 2025

e-ISBN: 978-605-2124-80-2

Yayıncı: T.C. Maltepe Üniversitesi

Yayıncı Sertifika Numarası: 47419

E-Kitap Erişim Adresi: https://hdl.handle.net/20.500.12415/14123

Copyright © T.C. Maltepe Üniversitesi - İstanbul 2026

Bu kitabın tüm hakları T.C. Maltepe Üniversitesine aittir. Kaynak gösterilmeksizin kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir yöntemle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Kitapta yer alan bildirilerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ III

I. BÖLÜM: SOSYAL BİLİM ARAŞTIRMALARININ GENEL TANITIMI 3

A- SOSYAL BİLİM ARAŞTIRMASI 3

B- ARAŞTIRMA SÜRECİ 6

C- SOSYAL ARAŞTIRMALARIN TÜRLERİ VE BOYUTLARI 7

D. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİNİN ANLAMI 8

E-NİTEL VE NİCEL ARAŞTIRMALARIN KARŞILAŞTIRILMASI 11

II. BÖLÜM: NİTEL METODOLOJİ 14

A. NİTEL METODOLOJİNİN TANITIMI 14

B. VERİLERLE İLGİLİ SÜREÇ/FORMLAR 51

C. NİTEL ARAŞTIRMALARDA ETİK KAYGILAR 54

III. BÖLÜM: KATILIMLI EYLEM ARAŞTIRMASI 64

KEA TANIMI VE ÖZELLİKLERİ 65

TOPLULUKLA İLK KARŞILAŞMA 65

KEA'DA NELER YAPILMALI/NELER YAPILMAMALI? 68

PROBLEMLERİ BELİRLEME VE TOPLULUKLA (HEDEF GRUPLA) BİRLİKTE ARAŞTIRMAYI GELİŞTİRME 68

HEDEF GRUPLA ARAŞTIRMA VE ANALİZ SÜRECİ 71

HEDEF GRUP (TOPLUM) İÇİN FAYDALI UYGULAMA MODELİ/ÜRÜNLER OLUŞTURMA 72

SONUÇ YERİNE 77

DİĞER KAYNAKLAR 78

EKLER 79

SUNUŞ

Bu kitap, "Gagauz Dili ve Kültürünün Kaybolmaması için Sosyo-Kültürel Bir Model Denemesi: Sağlıklı İki Dilliliğin Gagavuzlar İçin Avantaja Çevrilmesi" isimli uluslararası TÜBİTAK destekli proje kapsamında yürütülen "Nitel Metodoloji ve Katılımlı Eylem Araştırması" kursunda ele alınan konular dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Temel olarak üç bölümü olan kitabın birinci bölümünde sosyal bilim araştırmalarının genel tanıtımı yapılmakta, "araştırma" ve "bilim" kavramları tartışılmakta, neden sosyal bilim araştırmasına gereksinim duyulduğu, araştırma süreci, evreleri ve basamakları; amacı, araştırma sonuçlarının kimler tarafından ve nasıl kullanılacağı, araştırmada zamanın nasıl kullanılacağı ile veri toplama/veri analizi teknikleri açısından araştırmanın boyutları anlatılmaktadır. Nitel ve nicel araştırmalardaki bakış açısının ve buna göre seçilecek yöntemin iyi anlaşılabilmesi için sosyal bilimlerde, özellikle sosyolojide sosyal dünyayı anlamak/açıklamak üzere geliştirilen temel teorilerden söz edilmekte ve bu yaklaşımlardan yola çıkılarak metodolojinin anlamları tartışılmaktadır. Bu bölümün son kısmında ise nitel ve nicel yaklaşımların/yöntemlerin birbirlerine olan üstünlükleri ve zayıflıkları; avantaj/ dezavantajları ortaya konmakta ve karşılaştırmalar yapılmakta; bir arada kullanıldıklarında birbirlerinin zayıflıklarını nasıl kapattıklarından ve sinerji yarattıklarından söz edilmektedir.

Nitel metodolojiye yer verilen ikinci bölümde ise, nitel araştırmanın temel özellikleri ve kullanıldığı alanlar, nitel araştırma yöntemleri; özellikle derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu bölümün "Nitel Verilere İlişkin Süreç" adını taşıyan kısmında veri toplama ve veri analizi/değerlendirme/yorumlama ile ilgili olarak bilgi verilmekte, örnek formlarla bu süreç açıklanmaktadır. Yine bu bölümde sosyal bilim araştırmalarında etik konusu; özellikle nitel çalışmalarda karşılaşılan etik sorunlar ele alınmakta, araştırmacılara düşen sorumluluklar vurgulanmaktadır.

Son üçüncü bölümde, yani “Katılımlı Eylem Araştırması Bölümü”nde, bu yaklaşımın temel özellikleri; hedef grupla ilişkilerin kurulmasından hedef grup için faydalı uygulama modeli/ürünleri oluşturmaya kadar olan süreçte, problemlerin ortaya çıkartılmasının hedeflendiği araştırma süreci içinde ve sonrasında projede yer alacak yerel proje ekibinin kurulması, eğitilmesi, proje ekibi ile birlikte araştırma yapılması, verilerin analizi/değerlendirilmesi ve yorumlanması anlatılmaktadır.

Kısa sonuçta ise kitabı okuma ve uygulama önerileri yer almaktadır. Önerilen ve kullanılan kaynaklar, proje ekibine okuma/kullanma kolaylığı sağlamak üzere bölümlere göre verilmektedir.

I. BÖLÜM:
SOSYAL BİLİM ARAŞTIRMALARININ GENEL TANITIMI

İlk bölümde sosyal bilim araştırmalarına giriş anlamında genel bir tanıtımı yapılmaktadır.

A- SOSYAL BİLİM ARAŞTIRMASI

Sosyal bilimciler tarafından, bilimsel yöntemler kullanılarak insanlar tarafından oluşturulan sosyal dünyayı anlamak ve sosyal dünyada olup bitenleri ortaya koymak, onlarla ilgili açıklamalar yapmak üzere bir olguya ilişkin adım adım sistematik olarak araştırma yapılması sosyal bilim araştırması olarak bilinmektedir. Hiç bilinmeyenler, daha önce ortaya konulmamış olanlar çalışıldığı gibi, var olan bilgi birikimine katkıda bulunabilecek bir konu hakkında da yeni bir araştırma yapılabilir. Bu yolla, ortaya çıkan, devam eden, yeni ortaya çıkan sosyal sorunlar bilinebildiği için sosyal dünya daha iyi anlaşılır ve gerektiğinde çözümler geliştirilebilir, uygulamalar yapılabilir.

Kuşkusuz sosyal bilimcilerin dışındaki kişilerin önemli bir kısmı da bir toplumda yaşadıkları ve o toplumda kalmaya devam etmek istedikleri için yaşadıkları ya da gördükleri sosyal olguları anlamak ve açıklamak çabasındadır. Sonuç olarak gündelik hayatımızda, insanlar olarak hepimiz, her koşulda bilgiye ulaşmak üzere sorular sorar, soruşturmalar yaparız. Sosyal dünya hakkında öğrendiğimiz pek çok şeyi, kimi zaman sosyal bilim araştırmalarına alternatif olabileceği düşünülen bazı yollarla öğreniriz. Sosyal dünyaya ilişkin bildiğimiz birçok şey, anne-babalarımızın ya da çevremizdekilerin söylediklerinden temellenir; gelenek göreneklerimizi öğreniriz buna göre sağduyumuz ve kişiliğimiz gelişir. Bir başka öğrenme şekli belli bir olayı yaşamamızdan, kişisel deneyimlerimizden kaynaklanır. Okuduğumuz kitaplar, dergiler; TV kanalları, sinema gibi medya iletişim araçları ve özellikle günümüzde belli kitlelerin en önemli bilgi kaynağı varsaydığı sosyal medya yoluyla da pek çok bilgiyi ediniriz. Ancak bunlar, sosyal bilim araştırması olmaktan çok uzaktır. Zira yukarıda da değinildiği gibi, sosyal bilimciler tarafından bilimsel yöntemler kullanılarak ve sistematik olarak yapılan sosyal araştırma, sosyal dünya hakkında bilimsel bilgi üretme sürecidir. Sosyal araştırma, alternatiflerine göre daha yapılanmış, organize edilmiş ve çok daha sistematik ve

kontrollü bir süreçtir. Yukarıda anılan bilgi kaynaklardan alınan bilgi, (özellikle sosyal medya mecralarındakilere kimi zaman şüphe ile yaklaşılsa bile) genellikle doğru kabul edilir; ancak bilimsel araştırmaya dayalı bilginin doğru olma ve içinde çok daha az hata bulundurma olasılığı çok daha yüksektir. Bununla birlikte, araştırmanın her zaman sosyal olgularla ilgili en doğru bilgiyi üretemeyeceğini de akıldan çıkartmamak gerekmektedir; sadece alternatiflerine kıyasla hatalı olma olasılığı çok daha azdır.

Bilim, hem yeni bilgi üretmek üzere kurulmuş bir sistemi hem de bu sistemden üretilen bilgiyi işaret etmektedir. Bu sistem yıllar geçtikçe evrimleşmekte, yavaş ve sürekli olarak değişmektedir. Sistem, bilgi elde etmek üzere, dünyanın ve bilginin doğası ile ilgili varsayımları, bilgiye yönelim; süreç, teknik ve araç setlerle ile ilgili varsayımlarla birleştirmektedir. Bilim, bilimsel komünite (topluluk) diye adlandırılan sosyal kurumda vücut bulmakta ve görünür olmaktadır

Bilimsel bilgi, teoriler (kuramlar) şeklinde düzenlenmektedir. **Sosyal teori** sosyal dünya hakkındaki bilgilerle ilgili ve birbiri ile ilişkili fikirleri ve önermeleri mantıksal bir bütünlük içinde özetleyen ve düzenleyen bir sistem olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle, sosyal teori, sosyal dünya hakkındaki birbiri ile ilişkili fikirleri özetleyen ve organize eden, sosyal dünyanın nasıl çalıştığını açıkladığını iddia eden bir sistemdir; ancak bu iddialar sürekli yeni araştırmalarla ve verilerle test edilmek durumundadır.

Bilimsel topluluğun, bilimin varsayımları, tutumları ve tekniklerini kullanarak çalışması ile bilim hayat bulur. **Bilimsel topluluk**, norm, davranış ve tutum seti ile birbirlerine bağlanan bir insan topluluğu, profesyonel bir topluluktur. Çünkü birbiri ile ilişkide bulunan, etik ilkeleri, inançları, değerleri, teknikleri, eğitimi ve kariyer yollarını paylaşan insanlar tarafından oluşturulmaktadır. Hem doğa bilimlerini hem de sosyal bilimleri kapsar (Newman, 2014).

Her türlü insan topluluğunda davranışlar, sosyal normlar tarafından düzenlenir. Bilimsel topluluk, araştırmacıların yıllarca süren eğitimlerinin sonunda öğrendikleri ve içselleştirdikleri bir dizi profesyonel normlar ve değerler tarafından yönetilir. Bu normlar topluluk üyelerinin davranışlarını yönlendiren ve düzenleyen bilimsel yönteme/metodolojiye uygun hareket etmenin idealleridir:

- **Evrensellik**: Araştırma, kim tarafından (genç/yaşlı, kadın/erkek) ve nerede yapıldığından tamamen bağımsız olarak yalnızca bilimsel erdemler temelinde değerlendirilmelidir.

- **Organize edilmiş şüphecilik artı hayalperestlik**: Bilim insanı, yeni fikirleri ya da kanıtları, dikkatsizce, eleştirel olmayan bir tavırla kabul etmemeli, her bir kanıtı ya da konuyu yoğun olarak incelemeli ve sorgulamalıdır. Elbette eleştirinin amacı, kişilere saldırmak değil,

araştırmada kullanılan metotlardan emin olmaktır. Ayrıca, bir bilim insanı, yeni fikirler, yeni yorumlar, yeni araştırma modelleri kurmak ve önermek üzere de hayalperest olmalı, alternatifler önerebilmelidir.

- **Tarafsızlık:** Bilim insanı, nötr, tarafsız, almaya hazır ve beklenmedik gözlemlere ya da yeni fikirlere açık olmalıdır. Bilim insanları belli bir bakış açısına ya da fikre katı bir biçimde adanmış olmamalıdır. Bilim insanları kendi pozisyonlarına karşı olan delilleri kabul etmeli, hatta onları aramalı, kaliteli araştırmalara dayalı bütün bulguları dürüstçe kabul etmelidir.

- **Paylaşımcılık:** Herkese ait olan bilimsel bilgi diğerleri ile paylaşılmalıdır. Bilimsel bilgi üretme, kamusal bir eylem olup bulgular halkın malıdır ve herkesin kullanımına açık olmalıdır. Araştırmanın nasıl yapıldığı ayrıntılı şekilde tanımlanmalıdır. Yeni bilgi, belli bir form ve stilde bilimsel topluluğa ve kamuya açıklanıp konuyla ilgili diğer araştırmacılar tarafından eleştirel süzgeçten geçirilmeden geçerli ve güvenilir olarak kabul edilemez.

- **Dürüstlük**: Bu, genel bir kültürel normdur ve özellikle bilimsel araştırmada son derece güçlüdür. Bilim insanları, her araştırmada dürüstlüğü talep eder; bilimsel araştırmalarda dürüst olmama ya da sahtekârlık, en temel tabudur, en büyük suçtur.

Araştırmanın boyutları kısmında daha ayrıntılı biçimde açıklandığı gibi, sosyal araştırmalar, değişik amaçlarla yapılır. Bunlardan öne çıkanlar şunlardır:

- **Bilgiyi Geliştirme**: Araştırma, belirli bir alandaki bilgi birikimine katkıda bulunarak kavramların açıklanmasına, teorilerin yanlışlanmaya çalışılıp geçici olarak doğrulanmasına ve anlayışın genişletilmesine yardımcı olur. Özellikle sosyal bilimsel topluluk içinde yer alan sosyal bilimcilerin bir kısmı, toplum hakkında temel bilgiyi inşa etmek isterler.

- **Problem Çözme**: Araştırma, gerçek dünya sorunlarını ele alarak çeşitli alanlardaki uygulamaları, süreçleri veya sonuçları iyileştirebilecek çözümler sunar. Sosyal bilimsel topluluk içinde yer alan sosyal bilimcilerin bir kısmı da toplumu değiştirmek ister.

- **Bilinçli Karar Verme:** Kanıta dayalı içgörüler üreterek araştırma, politika yapıcılara, iş liderlerine, sağlık hizmeti sağlayıcılarına vb. kişilerin/grupların, koşulların farkında olarak bilinçli kararlar almalarında rehberlik eder.

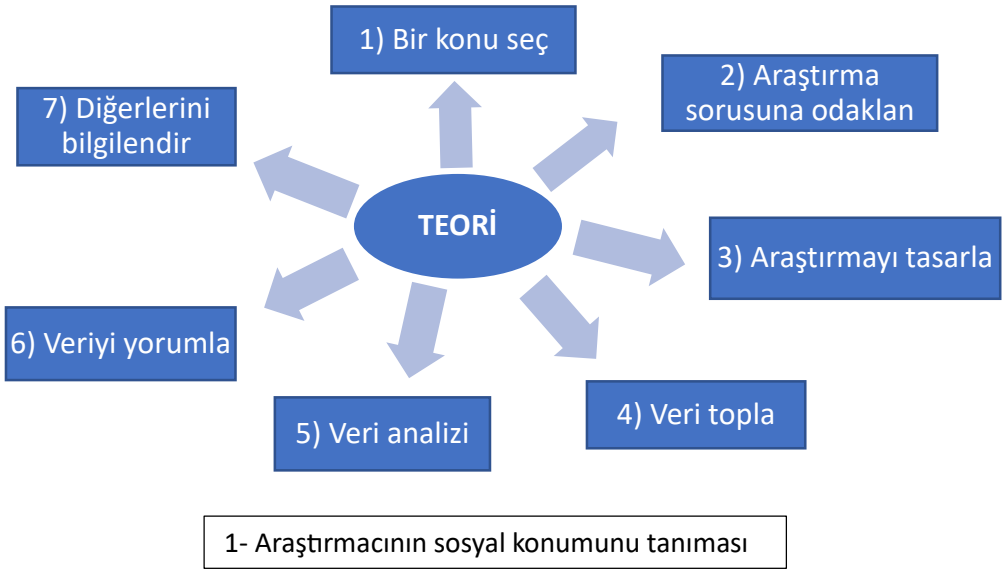
- **İnovasyon ve Geliştirme**: Araştırma, inovasyonu besler ve ekonomik ve sosyal ilerlemeyi yönlendiren yeni ürün, teknoloji veya yöntemlerin geliştirilmesine yardımcı olur.

- **Uygulamaları Değerlendirme**: Araştırma, politikaların, programların, müdahalelerin vb. etkinliğini değerlendirerek iyileştirme alanlarını belirler.

B- ARAŞTIRMA SÜRECİ

LİTERATÜR OKUMAKTAN LİTERATÜR OLUŞTURMAYA

Araştırma sürecinde adımlar birbiri ardına ve bir döngüyü kapatacak şekilde atılmaktadır. Aşağıda da görüleceği gibi, herhangi bir araştırma konusuna karar verme süreci, daha önce yapılan çalışmalar/araştırmalar hakkında yazılan makaleler, kitaplar, raporlar vb. dikkatle incelenerek başlar ve araştırmanın sonunda araştırmacının bulguları ve sonuçları ilgili diğer kişilerle paylaşmak üzere hazırladığı makaleler, kitaplar, raporlar, bildiriler vb. ile döngü tamamlanır.

Şekil 1: *Araştırmanın adımları (Newman, 2014)*

Araştırma aşağıdaki adımların birbiri ardından atılmasını gerektirmektedir. Nicel ve nitel araştırmalarda biraz farklılıklar olmakla birlikte, her birinde yedi temel adım bulunmaktadır. Bu adımlar/evreler Newman (2014) tarafından geliştirilen şekilden esinlenilerek şu şekilde gösterilebilir: Yukarıdaki şekilde literatür çalışmasının hemen her adıma eklenmemiş olması eksikliktir. Aşağıdaki şekliyle anlatılması uygun olacaktır.

1. Adım "Bir konu seç": Literatür taraması yapıldıktan sonra bir araştırma konusu seçilerek çalışmaya başlanır. Araştırmacılar, genel bir çalışma alanı ya da profesyonel/kişisel ilgi alanları ile başlarlar.

2. Adım "Araştırma sorusuna / Sorunsalına odaklan": Literatür çok dikkatlice incelendikten/tarandıktan sonra araştırma konusu daraltılmalı ve özel araştırma sorusuna odaklanılmalıdır. Özellikle nicel araştırmalarda, araştırmacı, sıklıkla sosyal teoriden gelen hipotezleri geliştirmelidir. Böylece araştırma sorusu kuramsal bir çerçeve kazanarak araştırma sorunsalına dönüştürülmelidir. Öte yandan, nitel araştırmacılar, başlığı hipotezlerle bu denli katı şekilde daraltmasalar da olabilir,

ancak, teorik-felsefi paradigmalar hakkında ciddi biçimde kafa yormalıdırlar. Süreç içinde, meraklı ve her şeye açık olarak ve belli bir bakış açısı ile araştırmalarını sürdürmelidirler.

3. Adım "Araştırmanın tasarlanması": Araştırma modelinin geliştirilmesi adımı son derece önemlidir. Araştırmacı yine literatürden yararlanarak bundan sonraki her adımı, ayrıntılı bir biçimde planlamak zorundadır. Özellikle nicel araştırmalarda, araştırmacı ne kadar sağlam bir model oluşturursa bu aşamadan sonraki tüm süreci çok büyük ölçüde belirlemiş olur:

a. Veri toplama:

- Hangi teknik, metodoloji? Neden? (Gerekçelerinin açıklanması gerekmektedir.)
- Hangi araçlarla? Neden onlarla? (Gerekçelerinin açıklanması gerekmektedir.)
- Nerede? Neden? (Gerekçelerinin açıklanması gerekmektedir.)
- Kimlerden veri toplanacak? Neden onlar? (Gerekçelerinin açıklanması gerekmektedir.)
- Kimler, hangi koşullarda ne zaman ne şekilde veri toplayacak? (Gerekçelerinin açıklanması gerekmektedir.)
- Veri analizi: Toplanan veriler hangi yöntemler kullanılarak kim(ler) tarafından analiz edilecek? Hangi yöntemlerle?
- Verinin yorumlanması: Ne şekilde yorumlanacak, raporlar kim tarafından nasıl geliştirilecek?
- Verinin paylaşılması: Kim, kimlerle, nerede, ne zaman, neyi, nasıl paylaşacak? Hangi dergide, hangi kitapta, hangi toplantıda sunulması planlanıyor?

Nicel ve nitel araştırmalarda dördüncü adım ve sonrası birbirine çok benzemekle birlikte, başka kişilere sonuçları sunmak üzere yazdıkları rapor stilleri değişiktir.

C- SOSYAL ARAŞTIRMALARIN TÜRLERİ VE BOYUTLARI

Araştırmacılarca farklı şekilde kategorize edilen sosyal araştırmaların birçok çeşidi bulunmaktadır. Newman (2014) tarafından yapılan aşağıdaki sınıflandırma önemli ölçüde kapsayıcıdır. Buna göre sosyal araştırmalar temelde

- Araştırmanın amacı açısından,
- Araştırmayı izleyenler, kullananlar açısından,
- Araştırmada zamanın nasıl kullanıldığı açısından,
- Veri toplama ve analiz teknikleri açısından olmak üzere dört grupta kategorize edilmektedir.

1. Araştırmanın amacı	2. İzleyenler ve araştırmanın kullanımı	3. Araştırmada zaman boyutu	4. Veri toplama ve analizi teknikleri
Keşfetme	Temel	Kesitsel	Nicel veri Deney Sörvey Reaktif olmayan araştırma Dikkat çekmeyen araştırma İçerik analizi İkincil analiz (var olan istatistiklerin/dokümanların analizi)
Tanımlama	Uygulamalı Değerlendirme Eylem Sosyal etki	Uzunlamasına Zaman serisi Panel Kohort	Nitel veri Saha (Etnografi, katılımlı gözlem) Tarihsel-karşılaştırmalı
Açıklama		Vaka çalışması	

Araştırmanın Boyutları [Newman, 2014]

1. Araştırmanın amacı açısından

Araştırmacının neyi başarmak/elde etmek üzere araştırma yaptığına bağlı olarak (yeni bir konu keşfetmek, bir sosyal fenomeni tanımlamak ya da olan bir şeyi açıklamak mı?), sosyal bilim araştırmalarının amaçları üç grupta düzenlenebilmektedir.

- **Keşfedici araştırma**: Üzerinde hiç ya da çok az çalışılmış bir konu ile ilgili olarak ön fikirler elde etmek ve daha rafine araştırma soruları sorabilmek için "NE?" sorusuna odaklanan bir yaklaşımla yapılır. Keşfedici araştırmalar:
  - ✓ Temel gerçekler, ortam ve ilgi alanları ile aşina olmak,
  - ✓ Koşulların genel bir mental (düşünsel) resmini oluşturmak,
  - ✓ Yeni fikirler, öngörüler ya da hipotezler üretmek,
  - ✓ Gelecekte yapılacak araştırmanın sorularına odaklanmak ve bunları formüle etmek,
  - ✓ Gelecekteki verinin ölçülmesi ve yerleştirilmesi için teknikler geliştirmek,
  - ✓ Araştırmanın yapılıp yapılamayacağını (fizibilitesini) belirlemek amacı ile yapılır.

- **Tanımlayıcı araştırma**: "KİM?", "NEREDE?", "NE ZAMAN?", "NASIL?" gibi sorulara odaklanılarak bir sosyal olgunun profili (görüntüsü), sınıflandırması ya da aşamaları ortaya çıkartılır. Tanımlayıcı araştırmalar:
    - ✓ Ayrıntılı ve yüksek ölçüde doğru bir resim çizmek,
    - ✓ Daha önceki veri ile çelişkili olan yeni veriyi yerleştirmek,
    - ✓ Kategoriler seti yaratmak ya da tipleri sınıflandırmak,
    - ✓ Basamaklar ya da aşamalar serisini netleştirmek,
    - ✓ Nedensel bir süreci ya da mekanizmayı dokümante etmek,
    - ✓ Durumun bağlamı ya da geri planı hakkında rapor oluşturmak üzere yapılır.

- **Açıklayıcı araştırma**: Bu tür araştırmada temel amaç, "NEDEN?" sorusuna yanıt aranarak olayların oluş nedenlerini ortaya koymak ve bir teoriyi oluşturmak, ayrıntısını anlamak, genişletmek ya da test etmektir. Açıklayıcı araştırmalar ise;
    - ✓ Bir teorinin öngörülerini ya da ilkelerini test etmek,
    - ✓ Bir teorinin açıklamalarını ayrıntılı hale getirmek ve zenginleştirmek,
    - ✓ Bir teoriyi, yeni konulara ya da öngörülere genişletmek,
    - ✓ Bir açıklamayı ya da öngörüyü desteklemek ya da reddetmek,
    - ✓ Konuları ya da başlıkları, genel ilke ile ilişkilendirmek,
    - ✓ Birçok açıklamadan hangisinin en iyisi olduğunu belirlemek üzere yapılır.

2. Araştırma kimler tarafından ve nasıl kullanılacak?

Sosyal araştırmaların iki kanadı bulunmaktadır: Bazı araştırmacılar, özellikle sosyal realitenin temel doğasını anlama peşinde olanlar, araştırmayı genel bilginin geliştirilmesi için kullananlar, daha bağımsız, yansız, bir yaklaşımı benimserken diğerleri daha aktivist, pragmatik (öğretici), kısacası belirli problemlerin çözülmesi ve reform için kullanma yaklaşımı içindedirler. Birinci kanattakiler, diğerlerine kıyasla daha bilimsel ve akademik çalışmalar yaptıklarını iddia etseler de bu doğru değildir. Zira araştırmacı ne amaçla çalışmasını yapıyor olursa olsun, bilimsel ve akademik bir çabanın içinde olması gerektiğini hiçbir zaman unutmamalıdır. Bu iki kanat arasındaki ayırım çok da katı değildir, olmamalıdır. Kimi zaman araştırmacılar iki kanadı birleştirebilirler ve dostane şekilde işbirliği halinde çalışabilirler. Yönelimlerdeki farklılık, bu bulguların kimler tarafından ve nasıl kullanılacağına bağlıdır. Basit şekilde anlatılacak olursa, bazıları, diğerleri de için kullanır. Burada ilgi alanlarının farklılığı nedeniyle iki kavramı iyi anlamak gerekmektedir.

Temel araştırma: Sosyal dünyanın nasıl çalıştığı ve hipotetik açıklamaları nasıl inşa ve test ettiği hakkındaki temel bilgide gelişmeleri/ilerlemeleri sağlamak üzere tasarımlanan araştırmalardır.

Uygulamalı araştırma: Araştırma, somut bir probleme pratik çözümler üretmek ya da uygulayıcıların acil ve özel gereksinimlerini karşılamak üzere yapılır. Uygulamalı araştırmaların en önemli ve yaygın kullanılan üç tipi bulunmaktadır:

- **Değerlendirme araştırması:** Bir programın ya da politikanın ne denli iyi işlediğinin ya da amaçlarına ulaşıp ulaşmadığının belirlenmesi için kullanılan bir uygulamalı araştırmadır. Bu tür araştırma, bir programın, politikanın ya da herhangi bir şeyi yapma yolunun etkililiğini ölçmek üzere kullanılır.

- **Eylem araştırması:** Temel amacı sosyal değişmeyi kolaylaştırmak ya da değer yönelimli politik-sosyal amacı getirmek olan bir uygulama araştırmasıdır. Bu tür araştırmada amaç, araştırma katılımcılarının yaşamlarını ve koşullarını geliştirmektir. Çalışılmakta olan katılımcılar araştırma sürecine dahil olurlar; araştırma sıradan ya da popüler bilgiyi çalışmaya katar; araştırma güçlendirme (empowerment-ihtiyacı olanlara balık vermek değil, balık tutmayı öğretmek) amacı ile iktidar üzerine odaklanır; araştırma katılımcıların belli konularda bilinçlenmesi ve farkındalık düzeylerinin yükselmesinin peşindedir.

- **Sosyal etki belirleme araştırması**: Bir topluluğa yeni bir temel değişiklik sunulduğunda, bunun sosyal yaşamın değişik alanlarında olası sonuçlarının neler olabileceğini ortaya koyan/dokümante eden uygulamalı araştırmalardır (Sosyal hizmetler, koşullar, çevre, sağlık gibi alanlardaki çıktılar).

Aşağıda temel ve uygulamalı araştırmaların karşılaştırılması yapılmaktadır. Newman (2014) tarafından geliştirilmiş olan bir tablo, bu kitabın yazarlarınca tartışılarak geliştirilmiş ve aşağıdaki tablo haline getirilmiştir.

Özellik	**Temel araştırma**	**Uygulamalı araştırma**
Amaç nedir?	Yeni bilgi üretmek	Pratik bir sorunu çözmek
Temel kullanıcılar kimler?	Bilimsel topluluk (diğer araştırmacılar)	Bilimsel topluluk, uygulayıcılar, katılımcılar ya da araştırmacı olmayanlar
Değerlendiriciler kimler?	Araştırmacı meslektaşlar	Uygulamacılar, süpervizörler ve araştırmacı meslaktaşlar

Araştırmacının otonomi düzeyi nedir?	Yüksek (Uygulamalı araştırma yapanlara göre biraz daha yüksek olabilirse de, burada da araştırmacı her koşulda tamamen otonom değildir.)	Görece düşük, orta
Araştırmacının titizlik düzeyi nedir?	Çok yüksek	Çok yüksek
En önemli öncelik nedir?	Nicel araştırmalar için kanıtlanmış gerçek Nitel araştırmalar için ortaya çıkartılan duygular, motivasyonlar vb.	İlgili oluş
Başarı ne ile gelir?	Yayın ve bilgi (bilim insanları üzerindeki etki)	Belli bir kaygıyı/sorunu çözmek için doğrudan uygulama, yayın ve bilgi

Temel ve uygulamalı araştırmaların açıklamalı karşılaştırılması Newman'dan (2014) uyarlanmıştır.

3. Araştırmada Zaman Boyutu

Sosyal araştırmanın başka bir boyutu zamanın nasıl ele alındığı ile ilgilidir. Bazı çalışmalar tek ve sabit bir zaman noktasında bir resim çeker ve onun ayrıntılı şekilde incelenmesine olanak sağlar. Öte yandan diğerleri, zaman içinde olayları, insanları ya da sosyal ilişkileri izlemek üzere hareketli bir resim sunar. Nicel araştırmalar ikiye bölünür: Tek bir zaman (kesitsel araştırma) ve çoklu zaman (boylamsal ya da uzunlamasına araştırma). Nicel araştırma, sınırlı sayıda özellikleri çerçevesinde, çok geniş bir insanlar, vakalar ya da birimler grubuna bakar. Bunun tersine, bir vaka çalışması ise, niteliksel yöntemleri içerir ve bir ya da çok az sayıda vakalara, sınırlı bir sürede yoğunlaşır.

Kesitsel araştırma: Sosyolojik araştırmaların birçoğu, sosyal dünyanın bir kerelik tek bir resmini çeker. Bu tür araştırmalarda, araştırmacılar zamanda tek bir sürede gözlem yaparlar. Belli bir zamanda, çok sayıda vaka hakkında bilgiyi inceleyen araştırmalar, kesitsel araştırmalardır. Dezavantajları, sosyal süreci ya da değişmeyi kavrayamamalarıdır. Keşfedici, tanımlayıcı ya da açıklayıcı olabilirlerse de en çok tanımlayıcı yaklaşımla tutarlıdırlar.

Uzunlamasına (boylamsal) araştırma: Uzunlamasına araştırmayı kullanan araştırmacılar, insanların ya da diğer birimlerin özelliklerini birden daha fazla kez incelerler. Genellikle kesitsel araştırmadan daha karmaşık ve pahalı araştırmalar olmakla beraber, özellikle sosyal değişme ile ilgili soruların yanıtları peşinde olunduğunda çok daha güçlüdürler. Tanımlayıcı ve açıklayıcı

araştırmacılar, uzunlamasına yaklaşımı kullanırlar. Uzunlamasına araştırmaların üç tipi bulunmaktadır:

- **Zaman serisi çalışması:** Bir grup insan ya da diğer birimler hakkında belli bir bilgi, belli periyotlarla farklı zamanlarda toplanır. Böylece araştırmacı, birimlerin o belli özelliklerinde değişmeler olmuş mu, yoksa aynen mi kalmış gibi sorulara yanıt bulabilir ya da tüm koşulları zaman içinde izleyebilir.

- **Panel çalışması:** Uzunlamasına çalışmanın en güçlü ama bir o kadar da pahalı ve zor olanıdır. Bu tür çalışmalarda araştırmacı, zaman içinde tamamen aynı grubu gözlemlemeye çalışır.

- **Kohort çalışması:** Panel çalışmasına çok benzemekle birlikte, bu çalışmada panel çalışmasında olduğu gibi tamamen aynı kişilerin gözlemlenmesi yerine, belli bir zamanda, benzer yaşam deneyimlerine sahip kişiler çalışılır. Belli önemli özellikler çerçevesinde araştırmacı, bir kategoriyi (örneğin aynı yılda doğanlar) bütün olarak inceler. Ayrıca vaka çalışmaları da vardır.

Vaka çalışması: Çok az sayıda birimin ya da vakanın, çok ayrıntılı, çok miktarda bilgi toplanarak derinlemesine incelenmesidir. Bir kerelik olduğu gibi, zaman içinde farklı zamanlarda da yapılmaktadır. Bu tür çalışmalarda, araştırmacı, çok az sayıda kişilerin, grupların, organizasyonların, hareketlerin, vakaların ya da coğrafik birimlerin birçok özelliğini, derinlemesine inceler.

4. Toplama ve Analiz Teknikleri Açısından

Veri toplama teknikleri iki grup altında incelenebilir:

a) Niteliksel: Kelimeler, ifadeler, anlamlar, şekiller, resimler şeklinde veri toplama.

b) Niceliksel: Sayılar şeklinde veri toplama.

Nicel verinin çeşitleri aşağıda açıklanmaktadır.

- **Deney**: Araştırmacı, diğerleri için koşullar aynı kalırken, bazı katılımcılar için bazı koşulları değiştirir ve sonra da bu değişikliğin bir fark yaratıp yaratmadığına bakar. Deneysel araştırmalar, doğa bilimlerinin mantıksal yaklaşımı ve ilkeleri benimsenerek yapılır. Deneyler, laboratuvarda yapıldığı gibi gerçek hayatta da yapılabilmektedir. Deneyler, açıklayıcı araştırmalarda en etkili yöntemdir. (İlaç araştırmaları, program etkililiği araştırmaları vb.)

- **Sörvey (Tarama):** Bu tür araştırmada araştırmacı, sistematik olarak aynı soruları bilimsel olarak oluşturulmuş örnekleme giren çok sayıda kişiye sorarak ve onları kayıt ederek bilgi toplar. Araştırmacı çok sayıdaki insanın geçmişi, inancı, tutumu ya da düşünceleri hakkında bilgi toplamak üzere, önceden hazırlanmış, yazılı bir anket (bilgi) formu kullanır.

- **Reaktif olmayan (Tepkisiz):** Deneysel ve sörvey çalışmaları yapanların büyük bir kısmı, deneysel koşulları çalışmak üzere ya da doğrudan doğruya sorular sormak üzere, çalıştıkları kişileri araştırma sürecine dahil ederler. Bunlar reaktif yöntemler olarak anılır. Diğer nicel araştırmalar ise reaktif olmayan şekilde yapılır. Zira katılımcılar ya da birimler, bir çalışmada kendilerine ait bilgilerin toplanıp kullanıldığının farkında değildirler.

Reaktif olmayan şu çalışmalar bulunmaktadır: Dikkat çekmeyen (unobtrusive) araştırma, içerik analizi ve var olan istatistiklerin ya da dokümanların incelenmesi ve ikincil veri analizleri.

- ✓ Dikkat çekmeyen araştırma: Bu tür ölçüm, gözlemlenen kişilerin gözlemlendiklerini bilmedikleri koşullarda uygulanan bir yöntemdir. Böylece, sosyal araştırmadaki en temel sorunlardan biri olan katılımcının farkındalığının davranışına ve dolayısı ile araştırma sonuçlarına etkisinin minimize edilmesi sağlanır.

- ✓ İçerik analizi: Yazılı belgelerde ya da iletişim ortamlarındaki içerik, sistematik olarak kayıt ve analiz edilir.

- ✓ Var olan istatistiklerin/dokümanların incelenmesi: Hükümet ya da diğer organizasyonlar tarafından daha önceden toplanmış veriler, yapılmış istatistikler yeniden incelenerek araştırma yapılır.

Nitel veri şu tür araştırmalardan elde edilir:

- ✓ **Alan araştırması**: Nitel araştırmanın bir türü olan alan araştırmasında, araştırmacı çalıştığı kişileri, doğal ortamlarında, geniş bir zaman aralığında doğrudan doğruya gözlemler ve notlar tutar. (Etnografi, derinlemesine görüşme, odak grup görüşmesi, katılımlı gözlem, gözlem vb. yöntemlerle)

- ✓ **Tarihsel-karşılaştırmalı araştırma**: Araştırmacı, tarihsel geçmişteki ya da farklı gruplardaki vakaları ya da koşulları inceler ve onlarla ilgili veri toplar. Belli bir tarihsel döneme ya da birçok döneme yoğunlaşılması, bir ya da daha fazla kültürün karşılaştırılması söz konusudur.

D. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİNİN ANLAMI

Sosyal ortamlarda yaşamakta olan biz insanlar, çevremizde olup bitenleri kendi yaşantımız içinde, bize öğretilenler, bizim ve yakınımızdakilerin başına gelenler, gözlemlerimiz, okuduklarımız, izlediklerimiz vb. kısaca birikimlerimiz doğrultusunda görür ve yorumlarız. Her birimizin birikimleri farklıdır. Her birimizin zaman içindeki birikimleri de farklıdır ve değişmektedir. Örneğin on sene önce okumuş olduğumuz bir kitabı yeni okuduğumuzda her cümleye bambaşka anlamlar yükleyebiliriz; çünkü geçen on yılda deneyimlediklerimiz, önceliklerimiz, odak noktalarımız, öğrendiklerimiz vb. farklılaşmıştır. Bir başka örnek olarak, bir tabloda neler gördüğümüz/göreceğimiz de yine her birimize göre, farklı zamanlarda farklılık gösterir (Bkz: Foucault, 2011)[1].

Sosyal bilim alanında çalışanlar arasında da bu tür farklılıkların olması son derece doğaldır. Sosyal araştırmalarda kullanılan metodolojilerin iyi anlaşılabilmesi için o çalışmayı yapanların sosyal dünyaya hangi açıdan, hangi perspektiften nasıl baktıklarının ve incelediklerinin bilinmesi gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda sosyolojideki temel perspektifler yer almaktadır.

Başlıca çerçeveler	**Temel kavramlar**	**Anahtar varsayımlar**
Yapısal işlevcilik	Sistem Denge İşlevsizlik İş bölümü	Toplum, denge içinde olan birbirine bağımlı parçalardan oluşan bir sistemdir. Zaman içinde, toplum basitten, büyük ölçüde özelleşmiş parçaları olan çok daha karmaşık tipe farklılaşıp evrimleşir. Toplumun parçaları, sosyal sistemin fonksiyonlarını ya da gereksinimlerini karşılar ve bütünleşirler. Değerlerle ilgili temel fikir birliği ya da değer sistemi, toplumu bir arada tutar.
Sembolik etkileşimcilik	Benlik Referans grubu Rol oynama Algı	Sosyal olarak ilişkide bulunduklarında insanlar sembolik olarak iletişim kurarlar. İnsanların her biri diğerleri ve sosyal ortamla ilgili algılamalar yaratır. İnsanlar büyük ölçüde algılarına göre hareket ederler. İnsanların kendileri ve diğerleri hakkındaki düşüncelerinin nasıl olacağı, ilişkilerine/etkileşimlerine bağlıdır.
Çatışma Teorisi	İktidar Sömürü	Toplum, birbirleri ile ters düşen çıkarları olan gruplardan oluşur.

[1] İnternet kaynakları
https://www.youtube.com/watch?v=IGophiltTG8 (8 Nisan 2025)
https://www.youtube.com/watch?v=paLHPeAcRg4 (12 Nisan, 2025)
https://www.youtube.com/watch?v=sLvcKoUYmk0 (TRT2, 12 Nisan, 2025)
https://www.youtube.com/watch?v=wEa2e7rxEUQ (Bahattin AKŞİT, 12 Nisan, 2025)

	Mücadele Eşitsizlik Yabancılaşma	Güç ve iktidar kazanmak için gösterilen çabalar ve zorlamalar, insan ilişkilerinde hep görülmektedir. İktidardakiler, gerektiğinde mitleri yayarak ve ideolojik bir çerçeveyi kabul ettirerek ya da zor kullanarak iktidarda kalma çabasında olurlar.
Değişim/müdahale teorisi (Rasyonel seçim)	Fırsatlar Ödüller Onay Denge İtibar	İnsan ilişkileri, ekonomik işlemlerle çok benzerlik gösterir. İnsanlar kaynakları verirler ve alırlar (sembolik, sosyal onay ya da materyal) ve acıdan, harcamadan ve utanmadan olabildiğince kaçınarak ödüllerini maksimize etmeye çalışırlar. Değişim ilişkileri dengeli olma eğilimindedir. Eğer değilse, itibarlı kişiler diğerlerine baskın çıkabilirler.

Sosyolojideki başlıca teorik çerçeveler (Newman'dan [2014] uyarlanmıştır.)

Doğa bilimcilerden sonra onların yaptıklarına benzetilerek başlanan çalışmalarla sosyal bilim alanında da başlatılan çalışmalar zaman içinde çok genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Her şeyden önce bu sosyal bilimcilerin sosyal dünyayı hangi perspektiften gördükleri ve ona hangi anlamları yükledikleri önemlidir ve zaman ve kişiler/gruplar olarak büyük farklılıklar göstermektedir. Yukarıda verilen kısa tabloda yer aldığı gibi dört çerçeveden değil, zaman içinde gelişen, değişen ve bugün için çok çeşitlenmiş olan birçok çerçeveden söz etmek mümkündür. Bununla birlikte, Newman tarafından hazırlanan bu tablo belli başlılarını ortaya koyması açısından önemlidir.

Burada araştırma metodolojileri ile doğrudan ilgili ilk üçünün anlaşılması son derece önemlidir:

Doğal olarak önce doğa bilim çalışmalarına benzetilerek, "sosyal bilimin amacının, insanlar önceden tahmin ve kontrol edebilsinler diye doğa yasalarını keşfetmek" olarak gören "Pozitivist Sosyal Bilimler**"** ortaya çıkmış ve toplumu, denge içinde olan birbirine bağımlı parçalardan oluşan bir sistem olarak tanımlayan "yapısal işlevcilik" yaklaşımı gelişmiştir. Buna göre, toplumun parçaları, sosyal sistemin fonksiyonlarını ya da gereksinimlerini karşılar ve zaman içinde, toplum basitten, büyük ölçüde farklılaşıp özelleşmiş parçaları olan çok daha karmaşık tipe evrimleşir. Değerlerle ilgili temel fikir birliği ya da değer sistemi ise toplumu bir arada tutar.

Pozitivist sosyal bilimde, sosyal gerçekliğin ampirik olarak belli/açık olduğu yönünde anlayış bulunmakta ve insanların "rasyonel düşünen, bireyselci memeliler" olduğu düşünülmektedir. Görüldüğü gibi pozitivistlerce bulunan/keşfedilen doğa yasaları ile sosyal gerçeklik ortaya çıkartılmakta, yani pozitivist sosyal bilimlerde kullanılan ve büyük ölçüde nedensel yasalar ya da yasa benzeri cümleler ve ilişkilere dayalı açıklamalarla anlatılmaktadır. Bir başka deyişle, tipik olarak doğa bilimlerinde kullanılan genelleme eğilimidir ve objektif olguyu açıklamak üzere genel yasaların çıkartılması çabasıdır (Nomothetik). Adeta, insandan bağımsız bir sosyal gerçekliğin bulunduğunu

gösterir biçimde bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Bu yaklaşım içinde olan pozitivist sosyal bilimcilerin, istatistiki analizler yapmaya elverişli olarak sayılar şeklinde veri toplamaları, yani "nicel araştırmalar" yapmaları çok doğaldır.

Yapısal işlevcilikten sonra ve bir anlamda ona tepki olarak, gerçekliğin insanlar tarafından, sosyal olarak inşa edildiğini savunan "sembolik etkileşimcilik", insanların sembolik olarak iletişim kurduklarını anlatır. Buna göre, insanların her biri diğerleri ve sosyal ortamla ilgili algılamalar yaratır ve bu algıya göre birbirlerine davranırlar, hareket ederler. Dolayısıyla insanların kendileri ve diğerleri hakkındaki düşüncelerinin nasıl olacağı, ilişkilerine/ etkileşimlerine bağlıdır. Bu yaklaşımla yapılan çalışmaların amacı, sosyal anlamı, bağlamında anlamaktır ve bu kişiler "Yorumsamacı Sosyal Bilim"ciler olarak anılmaktadır. Bu gruba göre, ilişkiler içinde olan insanlar ortak anlamlar yaratırlar, bu anlamları pekiştirirler. İnsani ve yorumsamacı sosyal bilimlerde, sosyal gerçekliği bulmak üzere tipik olarak ve olası, biricik ve sıklıkla sübjektif olguların anlamlarının anlaşılması çabası (İdiografik) bulunmaktadır. Bu yaklaşım içinde olan yorumsamacı sosyal bilimcilerin ise kelimeler, ifadeler, anlamlar, şekiller, resimler şeklinde veri toplamaları ve analizlerini buna göre yapmaları, yani "nitel çalışmalar" yapmaları son derece normaldir.

Dengeli, uyumlu bir toplum sistemi yaklaşımı içinde olan yapısal işlevcilikten çok farklı olarak "Çatışma Teorisi"nde ise toplumun, birbirleri ile ters düşen çıkarları olan gruplardan oluştuğu yaklaşımı vardır. İnsan ilişkilerinde hep güç ve iktidar kazanmak için gösterilen çabalar ve zorlamalar bulunmaktadır. Bu bakış açısı ile bakıldığında, sosyal bilimin amacının, insanları özgürleştirmek ve güçlendirmek için saklı olanı ortaya çıkartmak olduğunu varsayan "Eleştirel Sosyal Bilimler" ortaya çıkmaktadır. Bu bilim insanlarına göre, insanlar (sömürülenler) kendilerinin farkında olmadıkları potansiyele sahiptirler ve bu potansiyelleri onları sömürenlerce yanlış yönlendirilir. Eleştirel sosyal bilimciler hem nitel ham de nicel araştırmalar yaparlar.

Son 50 yıl içinde ortaya çıkan ve özellikle nitel araştırmaları ön plana alan "Feminist Sosyal Bilim ve Postmodern Sosyal Bilim" anlayışının da burada kısaca anılması uygun olacaktır. Feminist değer pozisyonunun ve perspektifinin savunuculuğu yapan feminist sosyal bilimde ve bu yaklaşımla yapılan araştırmada varsayımlar, kavramlar ve araştırma sorularında erkek cinsiyetçi yaklaşım reddedilir ve toplum kadın bakış açısından gözlenmeye ve kavramlaştırılmaya çalışılır. Toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkilerinin, sosyal hayatın tüm alanlarına nasıl nüfuz ettiği ile ilgili duyarlılık ve kişisel ve toplumsal değişmeyi kolaylaştıracak eylem araştırmalarına yönelim belirgin özellikleridir.

Postmodern sosyal araştırmada sosyal teoriler de dahil olmak üzere bütün ideolojilere ve örgütlü olan inanç sistemlerine karşı çıkış ve yaşamın çok karmaşık ve çok hızlı değişmesi nedeniyle nedenselliğin incelenemeyeceğine inanılmaktadır.

E-NİTEL VE NİCEL ARAŞTIRMALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Nitel araştırmalar, çalışılan toplumsal olgunun ve kişiler tarafından yaşanan deneyimlerin ve davranışların, tutumların derinden anlaşılması amacıyla kelimeler, anlamlar, anlamlandırmalar, deneyimler vb. ile ilgilenirken nicel çalışmalar, nesnel ve ampirik, ölçülebilen ve sayılar şeklinde toplanan veriler ve istatistiki analizler, araştırmanın başında kurulan hipotezleri test etme peşindedir.

Nitel Araştırma	Nicel Araştırma
Veriler, kelimeler, anlamlar, deneyimler, hissedişler, anlatılar vb. şeklindedir. (Tanımlayıcı)	Veriler, kesin ölçüme dayalı sayılar şeklindedir. (Ölçülebilir)
"Neden" ve "nasıl" sorularına cevap almaya çalışır. (Fikirleri ortaya çıkarır.)	"Kaç tane", "kaç kez" vb. sorulara cevap almaya çalışır. (Hipotezleri test eder.)
Kavramlar, temalar, motifler, genellemeler ve sınıflandırmalar şeklindedir.	Kavramlar, birbirinden farklı değişkenler biçimindedir.
Etkileşim içindeki süreçlere, olaylara odaklanır.	Değişkenlere odaklanır.
Ölçümler bir kerelik ve özel olarak oluşturulur ve genellikle belli bir ortam ya da araştırmacı içindir.	Ölçümler veri toplanmadan önce sistematik olarak oluşturulur ve standart hale getirilir.
Az sayıda olay ve özne vardır. (Sonuçlar genellenemez)	Birçok olay ve özne vardır. (Doğru bir örneklem seçimi ile sonuçlar genellenebilir.)
İçgörüler, temalar analiz edilir. (Öznel analiz)	İstatistiki analiz (tablolar, şekiller, grafikler vb. kullanılarak hipotezle ilişkilendirilir.) (Nesnel analiz)
Araştırma prosedürleri özeldir ve aynen tekrar etme oldukça nadirdir.	Prosedürler standarttır ve aynen tekrar etmeyi mümkün kılar.
Geçerlik anahtar önemdedir. Otantik (özgün) olma	Güvenirlik (aynen tekrar edilebilirlik) anahtar önemdedir.
Derinlemesine görüşmeler, odak grup görüşmeleri, gözlemler vb. yöntemler kullanır.	Daha çok kapalı uçlu sorulardan oluşan anketlerle sörveyler, deneyler vb. yöntemler kullanır.
Açık uçlu, esnek bir süreçtir.	Yapılandırılmış, kontrollü bir süreçtir.

Nitel ve nicel araştırmaların karşılaştırılması

Yukardaki tabloda açıkça görüldüğü gibi, nitel ve nicel araştırmalar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Sosyal dünyayı anlamak, anlamlandırmak ve anlatmak için yola çıkan sosyal bilimcilerin dünyaya bakış açıları birbirlerinden çok farklı olduğu için, araştırmalarında topladıkları verilerin niteliği de elbette farklılık gösterir. Bu verilerin kimlerden, nasıl, hangi yöntemlerle toplanacağı ve bu farklı verilerin analiz yöntemleri de farklılık gösterir.

Her iki yöntem de birbiriyle karşılaştırıldığında, her ikisinin de zayıf ve kuvvetli yanları olduğu görülmektedir. Bütün araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik hayati öneme sahiptir. Geçerlik

"ulaşmak istediğimiz/ölçmek istediğimiz veriye ne derecede ulaştığımız"la ilgiliyken güvenirlik aynı araştırmanın "aynen tekrar edilebilmesi"ni ifade etmektedir. Nitel araştırmalar geçerlik yönünden önemli bir üstünlüğe sahiptir. Öte yandan nicel araştırmalar ise güvenirlik açısından öne çıkmaktadır. Sonuçların genellenebilir olması konusu da daima tartışma yaratmaktadır. Nicel araştırmaların çok fazla sayıda kişiyle yapılması ve anket sorularına alınan yanıtların çoğu zaman kapalı uçlu olması ve ölçülebilir sayılarla ifade edilmesi genellenebilir sonuçlara ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Ancak nicel çalışmalarda da örneklem seçimi problemlere neden olmaktadır. Nitel araştırmanın ise sonuçlarının genellenebilir olamayacağı açıktır ve zaten yorumsamacı sosyal bilimcilerin böyle bir iddiası yoktur.

Nicel ve nitel araştırmalar birçok açıdan farklılık göstermekle beraber, uygun koşullarda birlikte kullanıldıklarında birbirlerini tamamlarlar. Sosyal bilimciler, sosyal hayatı anlamak ve açıklamak üzere veriyi sistematik olarak toplar ve analiz ederler, örüntüleri dikkatlice incelerler.

Pozitivist sosyal bilimcilerin kullandığı didaktif yaklaşım (tümdengelim), veri toplama ve analizinden önce çok ayrıntılı biçimde planlamayı gerektirdiğinden nicel araştırma yapanlar tasarım, ölçüm ve örneklem konularında çok dikkatli olmak zorundadırlar. Değişkenlerin kesin ölçümüne ve genel açıklamalara (evrensel yasa) bağlı hipotezlerin test edilmesine vurgu yaparlar.

Diğer yandan yorumsamacı sosyal bilimcilerin hepsinin, eleştirel sosyal bilimi benimsemiş olanların bir kısmının kullandığı indaktif yaklaşım (tümevarım), verinin dışında öngörüler yapılmasının gereğini vurgulamaktadır. Nitel araştırma yapanlar ham verinin zenginliğine, dokusuna ve verdiği duyguya, hissedişe çok daha fazla yoğunlaşırlar.

Karmaşık olguların kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak üzere hem nitel hem de nicel yaklaşımların aynı çalışmada birleştirilmesi çoğu zaman iyi sonuçlar vermektedir. Her iki metodolojinin güçlü yönlerini birleştirerek araştırmacılar verileri çapraz sorgulayabilirler (triangulation[2]), bulguları doğrulayabilir ve araştırma sorularına daha derinlemesine bakış açıları kazanabilirler. Bu yaklaşım, farklı bakış açılarının keşfedilmesine olanak tanır ve istatistiksel analizin yanı sıra zengin ve bağlamsal verilerin toplanmasını da mümkün kılar. Derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri vb. nitel yöntemler, katılımcıların deneyimleri ve motivasyonları hakkında derinlemesine bilgiler sunarken, anketler ve deneyler gibi nicel yöntemler, daha geniş popülasyonlara genelleştirilebilen ölçülebilir veriler sağlar. Bu yöntemlerin sinerjik kullanımı, araştırma sürecini geliştirerek sonuçların daha ayrıntılı bir şekilde yorumlanmasına olanak tanır. Bu şekilde karma yöntemle yapılan araştırmalar, daha etkili müdahalelere yapılabilmesini, politikalar geliştirilmesini vb. sağlayacak bütüncül bir anlayışı ortaya koyar.

[2] Çapraz sorgulama veri kaynaklı (çalışmada çok çeşitli veri kaynakları ile görüşme), araştırmacı kaynaklı (verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında birden fazla araştırmacının yer alması) ya da yöntem kaynaklı (birden fazla veri toplama yönteminin kullanılması) olarak yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akşit, B. T. 2021. "Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik Kaygılar". Araştırma Denilince isimli kitap içinde (S. Tüzün-Editör). Bağlam Yayıncılık. İstanbul. 108-123.

Akşit, B. ve B. T. Akşit. 2023. Sosyal Bilimlerde ve Sosyolojide Kuram ve Yöntem Tartışmaları Üzerine Bazı Gözlemler. Sosyoloji Divanı. Dosya: Araştırma Pratiği: Eleştiriler, Arayışlar, Keşifler. Yıl: 11 Sayı: 22, Aralık. ISSN: 2147-8902.

Berger, J. 2006. Görme Biçimleri. (İng. Çeviren: Yurdanur Salman) Metis Yayınları. İstanbul. ISBN: 975-342-083-8.

Creswell, C. W.; Plano Clark, V.L., 2018. Designing and Conducting Mixed Methods Research. Third Edition. SAGE.

Foucault, M. 2008. Bu Bir Pipo Değildir. (Çeviren Selahattin Hilav, Orijinal Adı: Ceci n'est pas une pipe-1993). Yapı Kredi Bankası Yayınları. (6. Baskı). İstanbul.

Foucault, M. 2011. Bilginin Arkeolojisi, Veli Urhan (Çeviri). Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı

Punch, K. 2014. Introduction to social research: Quantitative & Qualitative Approaches. SAGE.

Neuman, W.L. 2014. Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches. 7th Edition. Pearson Education Limited.

II. BÖLÜM:
NİTEL METODOLOJİ

A. NİTEL METODOLOJİNİN TANITIMI

Bir önceki bölümde açıklandığı gibi, nicel araştırma sayısal veriler ve istatistiksel analizler sağlarken, nitel araştırma insan deneyiminin ve bakış açısının zengin dokularını derinlemesine inceleyerek, sayısal veride gözden kaçan bağlamları ve nüansları yakalar. Nitel araştırmayla etkileşim kurmak yalnızca metodolojik değil, aynı zamanda araştırmacıların katılımcıların öznel deneyimleriyle bağlantı kurmalarını sağlayan, sosyal olguların derinliklerini keşfetmeye yönelik bir tercihtir. Nitel yöntemler, derin içgörüler elde etmek ve karmaşık olguları anlamak açısından son derece önemli araçlardır.

Aşağıdaki tabloda nitel araştırmaların ne olduğu/ne olmadığı açıkça belirtilmektedir (Lim, 2024). Nitel çalışmalar, oluşları olguları nicel olarak belirtmek ya da yüzeysel açıklamalar sağlamak üzere yapılan nicel araştırmaların aksine bunlarla sınırlı olmayıp bağlamın ve seslerin derinliği ve zenginliğine vurgu yapar. Temel olarak yapıcı, inşa edici veya açıklayıcı, keşfedicidir. "Ne", "niçin", ne zaman", "nerede", "kim" ve "nasıl" soruları ile sosyal olguyu derinden anlamaya çalışır. Dar görüşlülüğü reddeder, açık olmayı benimser ve bu nedenle açık uçlu sorular, derinlemesine ve odak grup görüşmeleri ve katılımcı gözlem gibi araçları kullanır.

Nitel araştırmalar, insan deneyimlerinin ve bakış açılarının bir yelpazesini ortaya çıkarır; uyum sağlama ve esneklikle gelişir ve o nedenle katı veya herkese uyan bir metodoloji değildir.

Nicel araştırmalarda olduğu gibi her araştırma bağlamı, sorusu veya hedefi için evrensel olarak uygulanabilir ya da uygun olmayıp tam tersine karmaşık ve bağlam açısından zengin olguları keşfetmek, anlamak için uygundur (Lim, 2024).

	NİTEL ARAŞTIRMA NEDİR?	NİTEL ARAŞTIRMA NE DEĞİLDİR?
Odak	Ontolojik olarak varoluşlarla ilgilenir.	Genellenebilir değildir.
Doğa	• Bağlamın ve seslerin derinliği ve zenginliğine vurgu yapar. (Deneyimler ve perspektifler önemlidir) • Temel olarak yapıcı, inşa edici veya açıklayıcı, keşfedicidir. "Ne", "niçin", ne zaman", "nerede", "kim" ve "nasıl" soruları ile sosyal olguyu anlamaya çalışır. • Derinlik ve öngörünün kaynakları olarak dönüşümselliği (reflexivity) teşvik eder ve öznelliği değerlendirir.	• Oluşları niceliksel olarak belirtmek ya da yüzeysel açıklamalar sağlamakla sınırlı değildir. • Sadece anekdotsal veya temelsiz öznel yorumlara dayalı değildir.
Yöntem	• Açık olmayı benimser ve bu nedenle açık uçlu sorular, derinlemesine ve odak grup görüşmeleri ve katılımlı gözlem (participant observation) gibi araçları kullanır.	• Dar görüşlülüğü reddeder ve bu nedenle sayısal veya istatistiksel ölçütlere sıkı sıkıya bağlı kalmaz.
Öngörü	• Sosyal davranışların ve etkileşimlerin karmaşık ve ayrıntılı inceliklerini yakalamaya kendini adamıştır. • İnsan deneyimlerinin ve bakış açılarının bir yelpazesini ortaya çıkarır. • Araştırmacı ve/veya katılımcı tarafından gerçekliği inşa eder. • Uyum sağlama ve esneklikle gelişir.	• Sosyal olguların bağımsız veya tamamen nesnel bir hesabını sunmaz. • Katı veya herkese uyan bir metodoloji değildir.
Titizlik (Rigor)	• Veri toplama ve analizine sistematik ve titiz bir yaklaşım gerektirir. • Sistematik metodoloji, yansıtıcı uygulama ve güvenilirlik kriterleri aracılığıyla titizliği korur.	• Nicel araştırmadan daha az titiz veya değerli değildir.
Alaka	• Karmaşık, bağlam açısından zengin olguları keşfetmek için uygundur. • Araştırma bağlamlarına, sorulara ve amaçlara bağlıdır. Örnek: Yeni bir pazardaki tüketici davranışının ardındaki motivasyonları anlamak	• Her araştırma bağlamı, sorusu veya hedefi için evrensel olarak uygulanabilir veya uygun değildir. Örnek: Bir nüfusun belirli bir görüşe sahip olma yüzdesini belirlemek için en iyi yaklaşım değildir.

Nitel Araştırmalar Nedir, Ne Değildir? (Lim, 2024)

Neden Nitel Araştırma?

Yukarıda da belirtildiği gibi, nicel araştırmalar tepkilerin ölçümü objektif ve ölçülebilir davranış ve tutumlarla ilgiliyken nitel araştırmalar derinden anlama sağlar ve insan davranışının duygusal ve karmaşık/birbiri ile iç içe/bağlamsal (contextual) yanları ile ilgilenir. Ayrıca nüans ekleyerek araştırmacının bu davranışları hissetmesini, dokuyu anlamasını sağlar.

Dolayısı ile birçok yararı bulunmaktadır:

1. Hedef grupla dolaysız ilişkiyi ve görüşülen kişinin/kişilerin verdiği cevabın çok daha derinden anlaşılmasını sağlar.

2. Veri toplama safhasında görüşülecek kişiler, sorular vb. esneklik sağlar.

3. Özellikle nicel araştırmalar öncesinde yapıldığında, nicel araştırmanın karar verme sürecini şu açılardan kolaylaştırır:

    - Araştırma probleminin tanımı,

    - Değişkenlerin tanımı ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin tahminine dayalı hipotezlerin formülasyonu

4. Kimi zaman, karmaşık yazılım sistemlerine gereksinim duyulmadan veri analizlerinin yapılabilir olması nedeniyle tercih edilebilmektedir. Ancak nitel verilerin analizi konusunda piyasada sayısız yazılım bulunduğu ve bunların da analizi çok büyük ölçüde kolaylaştırdığı göz önüne alındığında bir çok araştırmacı için çok cazip olmaktadır. Zira nitel veri analizlerinin araştırmacı(lar) tarafından elle yapılması meşakkatlidir. Bununla beraber, layıkıyla yapıldığında nitel araştırmaların en önemli özellikleri olan "insan sıcağı"nı hissetmek, duyguları derinden anlamak açısından son derece avantajlıdır. (Bu kitabın bundan sonraki kısmında bulunan “Nitel Araştırma’nın Süreçleri”nde bu konu daha ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.)

Nitel araştırmanın temel özellikleri

1. İnsanlara yöneliktir. "İnsan"ı merkeze alır.
2. Araştırmacıların durumu subjektif değerlendirmeleri için konuya yakın olmalarını sağlar.
3. Katılımcıların anlam dünyasına odaklanmayı sağlar.
4. Araştırmaya alınan kişilerin gerçek yaşamlarına ait detayların, doğal ortamlarında saptanmasına yardımcı olur.

5. Tek bir yöntem yerine birkaç yöntemin/tekniğin bir arada kullanılabilir olması da son derece zenginleştiricidir.
6. Esnek veri toplama ve analiz süreçlerini mümkün kılar.

Nitel yöntemlerin kullanıldığı alanlar

- ✓ Fikir üretmek için,
- ✓ Nicel çalışma metodolojisi geliştirmek üzere hazırlık yapmak için,
- ✓ Nicel araştırma sonuçlarını daha iyi anlamak ve yorumlamak için,
- ✓ Kendi başına veri toplama yöntemi olarak.

Nitel araştırmalar

- ✓ Kültürel analizler,
- ✓ Tutumların ve nedenlerinin, motivasyonların derinden anlaşılması,
- ✓ Karmaşık toplumsal sorunların yorumlanması ve
- ✓ Yeni teorilerin geliştirilmesi için yol göstericidir.

Nitel araştırma yöntemlerinin çeşitleri

Nitel veri toplamak/oluşturmak üzere kullanılan birçok teknik bulunmaktadır. Aşağıda en çok kullanılanların her biri birkaç cümle ile özetlenmekte; proje kapsamında kullanılacağı için derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmelerine ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Anılan bu yöntemler diğer araştırmacılar tarafından en yaygın kullanılanlardır.

1. **Derinlemesine görüşmeler**
2. **Odak grup görüşmeleri**
3. **Gözlem** (katılımlı (participant)/katılımsız gözlem, yapılandırılmış /yapılandırılmamış gözlem): Araştırmacıların katılımcıları kendi doğal ortamlarında gözlemlemeleri ile yapılan veri toplama yöntemidir. Bu işlem sırasında herhangi bir müdahale söz konusu olmaz ya da en az düzeydedir. Bu yaklaşım, özellikle sosyal bilim, antropoloji, psikoloji ve pazarlama alanlarında katılımcıların orijinal ortamlarında, karmaşık olguları anlamak açısından son derece yararlı olmaktadır. Katılımlı gözlem, katılımsız gözlem, yapılandırılmış gözlem ve yapılandırılmamış gözlem gibi farklı uygulamaları vardır.[3]

[3] https://researchmethod.net/observational-research/#google_vignette Alıntı tarihi: 14 Ağustos 2025

4. **Etnografik araştırma:** Özellikle antropologlar tarafından kullanılır ve çok uzun sürede yapılır; belirli bir kültür grubunun özelliklerini ve yaşam tarzı, kültürel değerleri vb. incelenir.
5. **Vaka çalışmaları:** Belirli bir olayın veya durumun ayrıntılı olarak incelendiği araştırma yöntemidir.
6. **Doküman analizi:** Var olan materyallerin (basılmış olanlar, yazıl/görsel kayıtlar, tutanaklar, filmler vb.) İncelenerek, belirli bir konu hakkında derinlemesine bilgi elde etme sürecidir.
7. **Sözlü tarih:** İnsanların yaşadıkları belli olaylar hakkında konuşularak veri toplanan bir yöntemdir. Böylece tarih kitaplarında/belgelerinde yer almayan bir çok ayrıntı öğrenilir.
8. **Beyin fırtınası:** Amaç, grupta bulunan kişileri, hiç yargılamadan, doğru/yanlış ayırımı yapmadan, akıllarına gelen fikirleri grupla paylaşmalarını sağlamak üzere cesaretlendirmek, birbirlerinden esinlenmelerini sağlayarak yeni fikir üretmeye teşvik etmek ve bu kişilerin katkılarından fayda sağlayarak yeni ve alternatif yaratıcı fikirler üretmektedir.
9. **Kartopu tekniği:** Grup katılımcılarının kendi fikirlerini diğer katılımcılarla rahatça tartıştığı, karşılaştırmalar yapabildikleri bir tekniktir. Bir kartopu gibi giderek büyüdüğü, genişlediği için bu ad verilmiştir.
10. **Rol oynama, drama:** Katılımcıların belli bir olay/durum hakkında, başka bir kimliğe bürünerek kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri sağlanır.

Ayrıca, metin yazdırma, özellikle çocuklar ve okuma yazması olmayanlar için öykü anlattırma ve resim yaptırma ya da bir film izletip, o film hakkında görüşlerini paylaştırma vb. teknikler de bulunmaktadır.

Başarılı bir nitel araştırma için araştırmacının sahip olması gereken özellikler

Başarılı bir niteliksel araştırma yapabilmesi için araştırmacının soru sormayı ve dinlemeyi çok iyi bilmesi önemlidir. Bir başka bilinmesi gereken, ancak nitel araştırma deneyimlerinin artması ile güçlenen, özellikle görüşme aşamasının, bazen da analiz aşamasının yaratıcı bir süreç olduğunun farkına varılması konusudur ki, hiçbir şeyi kaçırmamak için son derece dikkatli ve sistematik olmayı gerektirmektedir.

1- Soru sorma, bir nitel araştırmacı için oldukça zordur. Çok kolay olduğu zannedilirse de insanların asla sorulan soruya değil; sadece "senin ne demek istediğine" ya da "senin ne demek istediğini sanıyorlarsa, ona" yanıt verdiklerini bilinmesi uygun olacaktır. Dolayısı ile ne

öğrenilmesi isteniyorsa, o duruma ve o kişiye uygun olarak soru sorulması gerekmektedir. Soru sorarken şunlara dikkat edilmesi toplanan verinin sağlığı açısından önemlidir:

- ✓ Tamamen nötr olmalı.
- ✓ Cevaplayan yönlendirilmemeli.
- ✓ Bir defada sadece bir soru sorulmalı.
- ✓ Cevaplayanın tüm sözel ve sözel olmayan ifadelerinin (dolaylı sorular, deşme soruları, gözlem, vücut dili, kullanılan semboller vb.) farkında olunmalı.

2- Dinleme ise hiç kolay değildir, hatta son derece zordur. Yaratıcı bir dinleme şunları gerektirir:

- ✓ Yüksek ölçüde duyarlı olma, empati yapmaya çalışma.
- ✓ Cevaplayanı anlama/onun dünyasına girme,
- ✓ Yansıtma ve
- ✓ Söylenen şeylerin söyleniş biçimine dikkat edilerek ne söylenmek istendiğinin de farkına varılarak söylenenleri gerçekten anlamaya çalışma.

Nitel araştırmanın kalitesinin (niteliğinin) önemi

Nitel araştırmaların kaliteli, bilimsel ve sistematik olması son derece önemlidir. Bunun için bir çok kriter belirlenmiştir (Seale, 1999; Cena vd., 2024). En fazla dikkat çeken ve araştırma bulguları ile ilgili beş ölçütler aşağıda sıralanmaktadır (Guba, 1981; Lincoln, 1995; Lincoln ve Guba, 1985; Lincoln et al., 2011). Aktaran: Treharne ve Riggs, 2015):

- **İnandırıcılık (credibility):** Araştırma bulgularının katılımcıların deneyimlediklerini tam olarak yansıtıp yansıtmadığı ile ilgilidir. Araştırma ekibi üyeleri ile birlikte teyit edilmesi önemlidir.
- **Aktarılabilirlik (transferability):** Bulguların başka bağlamlarda uygulanıp uygulanmaması ile ilgilidir. Katılımcıların yanıtlarının (ve araştırmacının yorumlarının) zengin bir tanımını sunmak, aktarılabilirliğin değerlendirilmesini kolaylaştırır. Ayrıntılı olarak cevapların /anlatılanların ve bağlamın tamamen kendine özgü koşullarına/özelliklerine odaklanılabildiğinde ve bu aktarılabildiğinde, araştırmayı değerlendiren kişinin deneyimleriyle bulgular uyumlu olduğunda ve dolayısıyla okuyucunun gözünde aktarılabilir göründüğünde ortaya çıkar.
- **Bağlanabilirlik/Güvenirlik (dependability):** Araştırmayı başka biri de yapsaydı benzer bulgular elde edilir miydi? ile ilgilidir. Buna cevap vermek üzere araştırmacılar arasında çapraz sorgulama kullanılabilir.

- **Doğrulanabilirlik (confirmability):** Bulguların, katılımcının yanıtlarının bir ürünü mü yoksa araştırmacının "önyargıları, motivasyonları, ilgi alanları veya bakış açılarının" bir ürünü olup olmadığı ile ilgilidir. Raporda bulguların açık, ayrıntılı ve şeffaf şekilde verilmesi doğrulanabilirliğin değerlendirilmesini kolaylaştırır.
- **Orijinallik/İIhakikilik (Authenticity):** Araştırmanın, konu hakkında farklı bakış açılarının makul bir yelpazesini temsil edip etmediği ile ilgilidir. Bulguların dönüştürücü potansiyele sahip olup olmaması; özellikle katılımlı eylem araştırmalarında ve sonraki adımlar için anlamlı ve işe yarar olduğu konusunda araştırma ekibinde ve toplulukta bir fikir birliği var mı?

Araştırmanın, konu hakkında farklı bakış açılarının makul bir yelpazesini temsil edip etmediği ile ilgilidir.

Derinlemesine görüşmeler

Derinlemesine görüşme, sosyal bilim alanında araştırma yapılırken kullanılan veri toplama tekniklerinden biridir. Açık uçlu sorular sorulur, dinlenir ve not tutulur, cevap veren kişi izin verdiği takdirde cevaplar teybe veya kameraya kaydedilir; ek sorular sorularak, o konu ile ilgili ayrıntılı bilgi alınır (Bakınız: Kümbetoğlu, 2008).

Görüşmelerin iki kişi arasında insani bir paylaşım, yani karşılıklı olarak değiş tokuş edilen fikir, görüş ve deneyimlerin paylaşıldığı, bu görüşlerin görüşülen katılımcının bakış açısından anlaşılmaya çalışıldığı bir ortamdır.

Görüşen kişi, görüşülen kişi(ler) üzerinde nasıl bir etkiye (dolaylı/dolaysız) sahip olduğunun/olabileceğinin ve görüşmeyi yönlendirebileceğinin bilincinde olmak zorundadırlar.

Bu görüşmeler sırasında anında kendiliğinden ortaya çıkan veriye ulaşmak ve görüşülen kişinin mümkün olduğunca arkadaşça bir sohbet ortamında kendi tutum, davranış ve diğer bilgilerini görüşmeci (interviewer) ile paylaşmasını sağlamak son derece önemlidir. Ancak bunun için ortaya çıkan bazı engellerle karşılaşılabilmektedir:

Görüşülen kişi;

- Süreci rasyonelleştirmeye çalışabilir. Görüşmeciye hep mantıksal cevaplar verme çabasına girebilir.
- Sürece, duygusal nedenlerini veya değerlendirmelerini katmadan, gerçekten ne düşündüğünü belirtmeden katılabilir.
- Duygularını söze dökmek istemeyebilir.

- Kendine göre imajını zedeleyecek davranış ve tutumlarını sergilemek istemeyebilirler.
- Çok kibar olmaya çalışabilir.
- Çok çekingen ya da aşırı endişeli olabilir ve gerçeği tam yansıtamayabilir.
- Görüşmecinin duymak istediklerini söylemeye çalışabilir.

Görüşen kişi, görüşmeci (interviewer)

- Dostça bir ortam yaratmaya çalışmalıdır. Kendi tavrı başlangıçtan itibaren çok önemlidir. Rahat ve sürekli olarak kendini ortaya koymaya çalışan görüşmeci, görüşülenin de rahat olmasını sağlar. Kendini ortaya koyma konusunda aşırılığa kaçmamalıdır. Bazı durumlarda soruların kişiselleştirilmemesi son derece önemlidir. Zor yanıtlanacak sorular sormaktan kaçınmalıdır.
- Dinlemenin çok önemli olduğunun ayırtına varmalıdır. Görüşmeci her hali ile görüşülen kişinin verdiği bilgilerin, bilgi, deneyim, tutum ve duygularının çok önemli olduğunu vurgulamalıdır. Hiç biri hakkında hüküm vermemelidir. Kendi yorum ve hükümleri değil, görüşülen kişinin değer, hüküm, vb. gibi düşünce ve fikirlerinin ortaya çıkmasının önemli olduğunu bilmelidir.
- Durumu daha iyi anlatmak üzere örnekler verebilir, ancak yönlendirici olmamalı, genel konuşmalıdır.
- Görüşme yapanın tarzı, görüşme sürecinin hangi düzeyde devam edeceğini büyük ölçüde belirler. Görüşülen kişiye ne kadar duyarlı yaklaşıldığı sürekli olarak sorgulanmalıdır. Dolayısıyla soruş biçimleri çok önemlidir. Aynı sorunun hem rahatsız edici hem de rahatsız etmeden sorulabileceği unutulmamalıdır. Kendini sürekli olarak gözleyen ve sorgulayan düşünümsel (reflexive) bir duruş çok önemlidir.

Derinlemesine görüşmelerde öncelikle bir konuşma ve ilişki başlatma süreci yaşanır. Bunun çok kolay olduğu sanılırsa da hiç tanınmayan biri ile, çoğu zaman o kişinin özel alanında yaşanan bu süreç olduğu için;

- ✓ Teknik beceri,
- ✓ Duyarlılık,
- ✓ Konsantrasyon,
- ✓ Karşımızdakini anlama,

- ✓ İçe bakış,
- ✓ Disiplin,
- ✓ Özen ve
- ✓ Dikkat gerektirir.

Derinlemesine görüşmeler, sıradan günlük konuşmalardan daha farklı olarak:

- Araştırmacının görüşmeyi yönlendirdiği, zaman zaman daha ayrıntılı sorularla zenginleştirdiği,
- Görüşülen kişinin kendisini rahat hissettiği yine kendisini rahatça ifade edebilmesinin sağlandığı bir ortam olmalıdır.

Bu sohbetin belli bir konuda olacağı açıktır. Ancak, her iki taraf da bu konuya ilgi duyuyorsa anlamlı olacaktır. Her iki taraf da paylaşmalı ve kendisini doğru ifade edebilmelidir. Derinlemesine görüşme ile belki de hep "bildiğimiz", "gördüğümüz" olaylar konuşulur. Ancak görünümünden çok derinliğine inme söz konusu olmalıdır. Böylece ayrıntılı olarak anlaşılabilir, bütüncül olarak değerlendirilebilir.

Araştırılan konuya odaklanan, bu konu etrafında bireylerin görüş, düşünce ve değerlendirmelerini bir araya getirerek veri oluşturmayı amaçlayan bir tekniktir.

- Derinlemesine görüşmenin karşılıklı öğrenme ve deneyim paylaşma süreci olduğu unutulmamalıdır.
- Bu teknik ile, doğrudan gözlemlenemeyen, davranışlara yansımaya-bilen, ancak belirli bir süreç içinde ortaya çıkabilecek anlamlara, niyetlere, beklentilere bakılarak, samimi şekilde anlamaya çalışılarak bireylerin dünyalarını nasıl oluşturduklarını, dış dünyaya ilişkin algılarını ve kendilerini kuşatan sosyal çevreyi nasıl değerlendirdiklerini ortaya koyma fırsatı yakalanabilir.

Görüşen kişinin (görüşmecinin) sorumlulukları

Görüşmeden elde edilecek verilerin kalitesi çok büyük ölçüde görüşen kişiye bağlıdır. Bu anlamda şunları gerçekleştirmesi beklenir:

- ✓ Görüşülen kişinin cevaplarını rahatlıkla, doğrulukla, özenle alabilmeyi mümkün kılan bir bağlamın/ortamın yaratılabilmesi.
- ✓ Kişinin dünyasına girilebilmesi.

- ✓ İçtenlikli ve yakın ilişkiler kurulması ve her şeyden öte güven ortamı sağlanması son derece önemlidir. Ancak böylece görüşülen kişi kendi iç dünyasını açabilir. Görüşen kişi, katılımcının vereceği bilgilere gereksinimi olduğunu ve onu anlamak istediğini iyi anlatabilmelidir. İyi bir dinleyici olmalı, karşısındaki kişiyi cesaretlendirmelidir.
- ✓ İşittiklerini, kişilerin davranışlarını, yüz ve beden dillerini çok iyi anlamaya çalışmalı ve notlar almalıdır. Söylenenleri ve söylenmek istenenleri can kulağı ile dinlemelidir. Ayrıca araştırmanın başlangıcında hiç akla gelmemiş olan konular katılımcı tarafından dile getirildiğinde, araştırma konusunu doğrudan etkilediği değerlendirildiğinde derhal bundan sonraki süreçte kullanmak üzere not edilmelidir. Buna göre görüşme çerçevesi ve/veya görüşülecek kişilerde değişiklik yapılmalıdır. Dolayısıyla, dinlemenin araştırmanın/soruşturmanın yaratıcı bir sürece dönüştürülmesi araştırmacının önemli bir sorumluluğudur.
- ✓ Ayrıca, bazı katılımcıların bazı ifadeleri birbiri ile çelişebilir. O zaman da netleştirmek ve neden bu şekilde düşündüğünü anlamak önemlidir. Bu da kimi zaman ciddi bir bulgu olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Derinlemesine görüşmelerde kullanılan farklı görüşme teknikleri[4]

Enformel sohbet tarzı görüşme: Görüşmeci ve görüşülen kişi arasında etkileşimin doğal akışı içinde, kendiliğinden oluşan sorulara dayanır. Katılımcı gözlem sürecinin bir parçası olarak yapılır. Gerçekten de soruların bir kısmı o anda oluşur. Kendiliğinden gelişse bile, görüşmeci, sohbeti araştırma konusu çerçevesinde yönlendirir. Bu tür görüşmeler her kişi için farklı olabilir. Hatta bir kişi ile farklı zamanlarda görüşmeler yapıldığında bile farklılık gösterebilir. Bu da diğer yöntemlere göre çok daha fazla zamanın alanda geçirilmesi demektir.

Enformel sohbet tarzı görüşme yönteminde, sürecin akışı hepten kolay gibi gözükür. Oysa görüşmecinin çok usta olması gerekir, bu da beceri ve yeteneklerine bağlıdır. Görüşme soruları zaman içinde değişebilir ve her bir görüşme bir öncekinden öğrenilenlerle beslenir. Görüşen kişi yani görüşmeci, olayın akışı içinde yön bulur. Yapılandırılmış bir rehber olmadığından görüşme sürecinin sınırları çok belirgin değildir.

Bu yaklaşımın avantajı, görüşmeciye, bireysel farklara ve durum değişikliklerine göre esneklik kazandırmasıdır. Sorular derinlemesine iletişimde bireyselleştirilebilir ve ani değişimler, birdenbire ortaya çıkan durumlara göre, görüşme daha güncel hale getirilebilir.

[4] Kümbetoğlu, 2008

Dolayısı ile enformel sohbet tarzı görüşme sonucunda yapılacak analizler çok zor olmaktadır. Daha standartlaştırılmış ve sistematize edilmiş görüşmelerde sorular ve cevaplar, doğal olarak daha kolay gruplandırılabilmekte, değerlendirilebilmek-tedir.

Ancak bu tür veri toplama yaklaşımlarında araştırma etiği açısından da bazı sorunlarla karşılaşılabilmektedir. Örneğin bilgilendirilmiş onam (informed consent) konusunda sıkıntı yaşanabilmektedir. Sohbet sırasında mahrem bilgiler alınabilmekte, oysa onamı alınmamış olmaktadır. Görüşmeci, asla görüşülen kişinin başlangıçta verdiği onayı kötüye kullanmamalıdır. Görüşme süreci ve kontrolü gerçekten önemli bir konudur. Ne çok mesafeli ne de mesafesiz olunmalıdır.

- Rehber bir görüşme formu (görüşme çerçevesi) ile yapılan görüşme:

Görüşme sürecinde ortaya çıkartılması planlanan veriler için oluşturulan, soru veya başlıkların bir listesinin çıkartılması (rehber form) ile başlar. Temel olarak bir grup insandan aynı sorularla belirli bir sistematik düzen içinde bilgi toplanabilmesini olanaklı kılar. Aslında, görüşme formu, görüşmecinin bu formda yer alan konu başlıkları ve alanları hakkında sorular üretmesine yardımcı olacak bir araçtır.

Hazırlanacak Görüşme Formunda:

- ✓ Soruların ardıllığı önemlidir.
- ✓ Tüm soruların kapsandığından emin olmak gerekir.
- ✓ Zamanın etkin biçimde kullanılması için olanak sağlar.
- ✓ Daha çok odak grup görüşmelerinde çok işe yarar.
- ✓ Sorular herkese aynı derinlikte sorulmalıdır.

Dezavantajı ise, görece sınırlı ve belirlenmiş olmasıdır. Alabildiğine farklı alanlara kaymak her zaman pek mümkün olmayabilmektedir.

- Yapılandırılmış açık-uçlu sorulu görüşme (structered open-ended questions format) ile yapılan görüşme:

Daha önceden belirlenmiş, soruş biçimi, düzeni, sıklığı önceden düzenlenmiş soruların yer aldığı görüşmelerdir. Farklı kişilerin verdikleri farklı yanıtları daha sistematik hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle de farklı görüşmeciler söz konusu ise çok anlamlıdır. Araştırmacı görüşme süreci içinde ve üzerinde daha fazla kontrol sağlayabilir. Ancak esneklik ve kendiliğindenlik önemli ölçüde azalır.

Bu yaklaşım, özellikle zamanın olması durumunda avantajlıdır.

- ✓ Her görüşülenden aynı bilginin alınması istenebilir.
- ✓ Görüşmede sorulacak sorular, görüşmede nasıl sorulacaksa, ona göre hazırlanır ve yazılır.
- ✓ Her bir sorunun soruluş biçimine önem verilir.
- ✓ Herhangi bir düzeltme veya değiştirme, tarih belirtilerek görüşmenin içine yazılarak gerçekleştirilir.

Yapılandırılmış açık-uçlu görüşmenin dezavantajları da şunlardır:

- ✓ Sorular sınırlı ve belirlenmiştir ve değişiklik yapmak zordur. Konuya ve görüşmenin akışına göre esneklik sağlanamaz. Farklı alanlara kaymak her zaman pek mümkün olamayabilir.
- ✓ Sınır koyduğundan, görüşülen kişilerden farklı deneyim, yaklaşımların alınması zordur.
- ✓ Görüşmeci, süreci bütünüyle kontrol edebilir ama yeni konu ve yeni sorulara açık değildir, dolayısı ile yeni gündeme gelen alanlarda verilerin elde edilmesi çok zordur.

Bununla beraber bu yaklaşımın avantajları bulunmaktadır:

- ✓ Görüşen kişi etkisini (interviewer effect) en aza indirgemek açısından yararlıdır.
- ✓ Ayrıca, çözümleme ve veri analizi de görece çok daha kolaydır.Tekrarlama fırsatı verebilir.

Araştırma öncesi görüşmeci eğitimi önemlidir. Bu eğitimde:

- ✓ Sorular tanıtılır.
- ✓ Ortaya çıkabilecek sorunlar ve baş etme yolları tartışılır.
- ✓ Araştırmanın görüşülenlere nasıl takdim edileceği söylenir. Gerektiğinde ek açıklamalar yapılır.
- ✓ Soruların benzer kelimelerle sorulması anlatılır.
- ✓ Doğru, özenli, empati içinde yapılmasının gerekliliği vurgulanır.

Gerektiğinde bir araştırmada farklı görüşme teknikleri bir arada kullanılabilir ve bu kombinasyonlarla daha zenginleştirici verilere ulaşma olasılığı artırılır.

Derinlemesine görüşme ne zaman uygundur?

- ✓ Az sayıda kişiye ve derin bilgiye gereksinim duyulduğunda,
- ✓ Yüzeysel bilgi değil, düşünce, tutum, motivasyon, bakış açısı ve bunların nedenleri önemli olduğunda,
- ✓ Sosyal gerçekliğin kavranmasında anlam ve yorumlamanın önemine inanıldığında.
- ✓ Çok hassas konular konuşulacağında uygundur.

Ne kadar derin olabilir?

- ✓ Görüşülen kişi, ne söylemek istiyorsa, çekinmeden onu söyleyebilmelidir. Bu sağlandığında derinleşmek mümkün olmaktadır. Bu da görüşen kişinin yaklaşımı ile büyük ölçüde belirlenir.
- ✓ Araştırma konusuna ilişkin tüm ayrıntılar ve çeşitli boyutlar ele alınabiliyorsa, o zaman derinleşmeden söz etmek mümkün olabilmektedir. Bu derinliğe görüşme esnasında şu aşamalardan geçilerek ulaşılabilmektedir.

1. Aşama

Amaçlar, hedefler açıklanır. İzin ve onay beklenir. Beklentiler açık şekilde ortaya konur. Görüşmenin nerede yapılacağı belirlenir.

- Görüşmecinin rolü (Motive edici, etkileşimi canlandırıcı, bilgi ve deneyim paylaşımını artırıcı olunmalıdır.)
- Kişilerin işbirliğine onay vermesi,
- Görüşülen kişilerin konuya yönlendirilmesi çok önemlidir.

2. Aşama

Görüşen kişinin duruşu, araştırma sorunsalı temelinde, sözel ve sözel olmayan yollardan kendini ifade edişi, görüşülenle yakın bir ilişki başlatmasını sağlayacak davranışları, görüşmenin daha derinlemesine gelişmesine yardım eder.

- Etkileşim artar.
- Karşılıklılık önemlidir.

3. Aşama

Hem görüşen hem de görüşülen kişi açısında görüşme süreci yeni bir deneyim olmuştur. Bu karşılıklı olarak kendisinin ve karşısındakinin farkına varma, güven kazanma, uyum sağlama ve her

iki katılımcının da aktif olarak etkileşime katıldığı, enerjinin yükseldiği yeni bir ilişkinin başladığı aşamadır. Yeni dostluklar, yeni bir ilişki kurma yönünde adım atılmaktadır.

Derinlemesine görüşme için yapılacak planlama/hazırlama aşaması:

Bu aşama, dört temel soru ile başlamalıdır:

- Öz: Temel olarak neyi bilmek istiyoruz? (Araştırma problemimiz ile ilgili çeşitli boyutların ortaya konulması)
- Biçim ve üslup: Bilmek istediğimizi ortaya çıkartıcı doğru biçimde oluşturulmuş doğru sorular var mı?
- Kapsam: Araştırma sorunsalının ne kadarının kapsanmak istendiği belirlenmiş mi?
- Ardıllık: Soruların hangi düzende ve hangi sıra ile sorulacağı saptanmış mı?

Açılış konuşmaları ile başlayan, amaca yönelik bir etkileşim süreci olan derinlemesine görüşmede, amacı ortaya çıkarıcı soruların düzeni, önem verilmesi gereken başka bir konudur. Soruların düzeni, ne tür sorular sorulacağı ile birebir ilişkilidir. Düzenin görüşme sırasında seçilecek derinlemesine görüşme biçimine göre esnek bir yapıda olabileceği unutulmamalıdır.

Görüşmelerde yer alan sorular/konular neler olmalı?

- ✓ Öncelikle neler sorulabilir?
- ✓ Neleri sormaktan kaçınılmalı?
- ✓ Soruları hangi düzen/ardıllık içinde sormak anlamlıdır?
- ✓ Ne kadar ayrıntıya inmek gereklidir?
- ✓ Görüşmenin uzunluğu ne kadar olmalıdır?
- ✓ Soruluş biçimi ve ses tonu nasıl olmalıdır?

Araştırma sorularını oluştururken amaca bağlılık çok önemlidir.

Konuların/Soruların gruplanışı ve sırası (Patton, 1987'den akt. Kümbetoğlu, 2008). Bunun için genellikle şu ardıllık önerilmektedir:

a) Demografik sorular (Katılımcıların yaş, eğitim durumu vb. tanımlayıcı bilgilerinin alınması)

b) Deneyim/davranış soruları (Deneyimlerin, davranışların, hareketlerin, faaliyetlerin tanımlanması ile ilgilidir)

c) Fikir/İnanç soruları (Kişilerin herhangi bir olayı, davranışı, tutumu nasıl algıladığı, değerlendirdiği, yorumladığı ile ilgilidir.)

d) Duygu soruları (Kişilerin deneyim ve düşüncelerine ilişkin duygusal tepkilerini anlamak üzere alınır)

e) Bilgi soruları (Kişilerin bir konu hakkındaki bilgilerinin alınması ile ilgilidir. Bunlar fikirlere değil, olgulara dayanmaktadır.)

f) Duyumsal sorular (Kişilerin gördükleri, duydukları, temas ettikleri vb. ile ilişkili sorulardır.

Geçmiş ya da geleceğe ilişkin olanlar yerine görüşmenin "şimdiye ilişkin" sorularla başlatılması, daha çok kolaylaştırıcı olmaktadır.

Görüşmede Kullanılacak Soruların Özellikleri

Olası sorular tartışılırken araştırmanın amacı ve ne ölçüde ayrıntılı bilgiye gereksinim olduğu belirleyici olmalıdır. Bunun yanında, görüşme için ayrılacak süre ve soruların sorulma biçimi de önemlidir.

Soruların hazırlanmasında dikkat edilecek hususlar:

- ✓ Öncelikle görüşülen için bir anlam ifade edecek soruların hazırlanması/sorulması,
- ✓ Görüşülenin deneyimleri, koşulları ve faaliyetlerine uygun, gereksinim haklarına duyarlı ve görüşülenin anlayabileceği şekildeki sorular seçilmesi
- ✓ Bir etkileşim ortamı yaratacak ve bu ortamın akışı içinde gelişmesine olanak yaratacak ve araştırma sorunsalına odaklanmış soruların hazırlanması gerekmektedir.

Soruların soruluş biçimi

Bu konuda çok duyarlı ve dikkatli olunmalı ve şunlara dikkat edilmelidir:

- ✓ Görüşülen kişiye kendisini "rahatsız", "cahil", "her şeyi birbirine karıştıran kişi" gibi duygular hissettirmemek son derece önemlidir.
- ✓ Sorular görüşülen kişinin kendi dili ile sorulmalı, kendisine neyin sorulduğunu anlaması sağlanmalıdır. Öte yandan cevaplarını kendi dili ile ifade etmesine/anlatmasına asla yargılamadan, izin verilmelidir.

- ✓ Görüşen kişi aşırı yönlendiren, baskılayan, sınırlayan bir üslup içinde olmamalıdır. Görüşme sırasında karşılıklı olarak bilgilerin değiş tokuş edilmesi sağlanmalıdır.

- ✓ Görüşülen kişi, kendisini sorguda gibi hissetmemelidir. Görüşme başlamadan hemen önce bu durum kendisine doğru biçimde anlatılmalıdır.

Nitel verilerin oluşturulmasında en iyi soru biçimi açık uçlu olandır. Soruların basit, açık, duyarlı ve anlaşılabilir olması son derece önemlidir. Araştırma konusu ile bağlantılı, araştırmacının derinlemesine veri oluşturabileceği; görüşülen kişilerin kendilerini en rahat ve istedikleri biçimde ifade edebilecekleri sorular, görüşmenin verimli geçmesini büyük ölçüde sağlamaktadır. O nedenle soruların titizlikle hazırlanması gerekmektedir. Kısacası, açık ve net anlaşılabilir soruların hazırlanması, görüşme sırasında soruların tek tek sorulması ve her bir sorunun/görüşme alanının ayrıntılarını ortaya çıkartacak deşme (takip) sorularının hazırlanması beklenmektedir.

Açık anlaşılır sorular sorulması

Görüşülen kişi kendisine neyin sorulduğunu açık olarak anlamalıdır. Açık olmayan sorular görüşülen kişinin kendini 'rahatsız' ya da 'bilgisiz' hissetmesine ve kendini anlatmakta zorluk yaşadığını düşünmesine yol açabilir. Bu nedenle konuya odaklanmış, açık bir dille sorulmuş sorular görüşme sürecinin devamını mümkün kılar. 'Kendi dilinde' sorular sorulduğunda görüşülenin soruları daha kolay olarak algılamasını sağlar. Görüşülene bir anlam ifade eden soruların, onun koşullarına ve dünya görüşüne duyarlı olan soruların sorulması, görüşme sürecinde elde edilecek verinin kalitesini ciddi şekilde yükseltmektedir. Ayrıca soruların günlük konuşma diline benzer bir yapıda olması anlaşılırlığını arttırmaktadır.

Soruların tek tek sorulması

Derinlemesine görüşmelerde, görüşen kişi nicel araştırmalarda olduğundan çok daha esnektir. Ancak bir cümle içinde pek çok sorunun sorulması, cevap verecek olan için karışıklık yarattığı gibi, araştırmacının verinin analizi ve yorumu sırasında da karışıklık ve gereksiz bir yük yaratmaktadır. Sorular iç içe geçmemeli, birbirini mantıksal bir dizin içinde takip etmelidir.

Deşme (takip) soruları

Kişilerin sorulara verdikleri cevapları daha derinleştirmek, elde edilecek veriyi zengin hale getirmek, çoğu zaman da görüşülenden istenen düzeyde cevaplar alabilmek için ipucu vermek gerektiğinde sorulan sorulara, takip (deşme) soruları denir.

Duyarlık gösterme

Görüşülen kişilerin çok çeşitli ve farklı sorulardan, soruluş biçimlerinden nasıl etkilendiği veya etkileneceğine karşı duyarlı oluş görüşmecinin önemli sorumluluk-larından biridir. Soruların sorguya çekme, soruşturma tarzında ya da en azından bunu hissettirecek tarzda sorulamayacağını, görüşme sürecinin psikolojik etkisini, görüşmecilerin zaman zaman çekingenlik ve duraksamalar içinde olabileceğini, tereddüt edebileceğini, görüşülenin en mahrem konularını bir yabancı ile paylaşma sırasında gösterebileceği tepkileri olabileceğini, görüşen kişi, görüşme sürecinin en başından itibaren bilmelidir.

Özellikle cevaplayanın önceki üzücü deneyimlerinin sorulması ile acı ve gözyaşının görüşülen kişiyi 'eski, kötü günlere' götürdüğü anlarda duyarlılık, bu anları paylaşma, bir araştırmacının çok dikkat etmesi gereken bir husustur.

Görüşme süreci

Görüşme süreci iki yönlü iletişimin sürdüğü bir etkileşimdir. Bu süreçte başka tekniklerle alması zor olan anlamlar, anlamlandırmalar, duygular, düşünceler, niyetler, algılar vb. ortaya çıkartılabilmektedir ve zaten de amaç budur. Özellikle kişilerin dünyalarını nasıl kurguladıklarını, dış dünya ile ilişkilerini, diğerlerine ilişkin algılarını ve bu algılarla sosyal yaşamı nasıl değerlendirdiklerini, bu süreç içinde kurulan etkileşim ortamında öğrenebiliriz.

Bir araştırmacı, yaptığı derinlemesine görüşme sürecinin:

- ✓ Kendi deneyim, değer, düşüncelerine,
- ✓ Profesyonel kültürüne,
- ✓ Etik anlamda içinde bulunduğu konuma,
- ✓ Araştırma etiğine ve ilkelerine yani mahremiyet hakkına, bilgi edinme hakkına, verinin korunması ve kimseye zarar getirmemesine, araştırmacı sorumluluğu ve duyarlılığına gösterdiği özene göre biçimlendiğini hiç bir zaman unutmamalıdır.

Görüşme sürecinde en dikkat edilmesi gereken unsurlardan biri de zamana olan duyarlılıktır. Uzun, dolayımlı cevaplar, çok ilgili olmayan noktalar, görüşme konusuna görece uzak konuşmalar, daha temel sorulara ayrılması gereken zamanı harcayabilir. Bu nedenle görüşmecinin görüşme sürecini kontrol etmesi zorunludur. Bu kontrol, araştırmacının

- ✓ Neyi bulmak istediği hakkındaki bilgisine,
- ✓ Bunun hakkında doğru soruları sorabilmesine,

- ✓ Görüşme esnasında uygun sözel ve sözel olmayan geri bildirimleri verebilmesine bağlıdır.

Açıkçası yalnızca doğru soruları sormak ya da iyi planlanmış ve amaca odaklanmış sorular hazırlamak yeterli olmayabilir. Görüşen kişinin görüştüğü kişiyi çok dikkatli dinleyerek, görüşmenin planlandığı gibi gidip gitmediğini sürekli izlemesi ve ulaşılmak istenen bilgi temelinde görüşmeyi yönlendirmesi gerekmektedir.

Görüşme yapanın çok dikkat etmesi gereken konulardan bir diğeri de, yanıtı önceden kendiliğinden verilmiş olan soruları, daha önce hiç duymamış/dinlememiş gibi yeniden sormamasıdır. Bu nedenle her şeyi çok dikkatle dinlemeli ve hatırlamalıdır.

Görüşülen kişilerin çok konuşkan ya da hiç konuşmak istemeyen olması durumunda da yine sorumluluk görüşen kişiye aittir.

- ✓ Çok konuşkan, sıklıkla konudan uzaklaşan görüşülenin incitilmeden, ürkütülmeden, küstürmeden durdurulması bazı durumlarda oldukça zor olmaktadır. Bunu, örneğin, tasvip eden baş sallama hareketini durdurarak, sözel olmayan ama görüşmeciyi destekleyen hareketleri keserek, not almayı durdurarak, yapabilmek mümkün olabilmektedir. Bunların yeterli olmadığı durumlarda, doğrudan müdahale etmek gerekebilmektedir.

- ✓ Öte yandan çok çekingen, yanlış bir şey yapmaktan/söylemekten korkan ya da kendisini hiç ifade etmek istemeyen katılımcıların olduğu da unutulmamalıdır. Onların ilgisini çekmek, konuşturmak da ayrı bir hüner gerektirmektedir. Bu durumda kendilerinin ve fikirlerinin, paylaşacaklarının değerli olduğunu hissettirmek faydalı olmaktadır.

- ✓ Görüşen kişinin görüşülen kişi üzerinde kontrol sağlamasının, devamlı müdahale etmesi, sık sık sözünü kesmesi, konuşmanın doğal akışını bozması olmadığını her araştırmacının çok iyi bilmesi uygundur. Özellikle dikkat edilmesi gereken nokta, görüşülenin konuşma isteğinin kırılmasından kaçınmaktır. Sürekli sözü kesilen katılımcı, bu durumda verdiği cevapların yetersiz olduğu veya çok uzun ve gereksiz konuştuğu düşüncesine sahip olacak ve konuşmayı kesebilecektir ki, bu da araştırmacı için hiç istenmeyen bir durumdur.

- ✓ İstenen bilgiyi elde etme amacıyla görüşme sürecini kontrol etmek, hem görüşeni hem de görüşüleni tatmin edecek şekilde sürmesini sağlamak demektir.

- ✓ Görüşmecinin sorumluluğu, görüşülen kişinin cevaplarını, rahatlıkla, doğrulukla, özenle alabilmeyi mümkün kılan bağlamı yaratabilmesidir.

- ✓ Görüşmecinin amacı, görüşülen kişinin dünyasına girebilmek ve bu yolla kişinin bakış açısını, duygularını, motivasyonlarını vb. kavramaktır. Bu kavrayışın istendik düzeyde olabilmesi, kişiye kendisini anlatabilmesi için yaratılan ortam ve fırsatlardır.

- ✓ Görüşmeden elde edilecek verinin niteliği, bu nedenle büyük ölçüde görüşmeciye bağlıdır.

Görüşmenin yapısı

Görüşmelerde genellikle ortak bir yapı gösteren ve sık kullanılan biçim, aşağıdaki üç ana bölümü kapsar:

a) Konuya giriş ve açıklama

Bu süreç, görüşmecinin kendini tanıtması, amacını açıklaması, görüşülen kişinin izin ve onayını alması ve nihayet görüşmenin muhtemel süresini belirtmesini kapsar. Görüşülen kişiye görüşme süreci içinde istenilen anda görüşmeye verilen izin ve onayını geri çekilebileceği belirtilmelidir. Ayrıca araştırmaya katılacağı için teşekkür edilmesi unutulmamalıdır.

b) Görüşülenin kişisel bilgilerinin alınışı

Kişisel bilgiler çok kısa ve öz olarak alınmalı, kişileri tanımayı sağlayacak yeterlilikte olmalıdır.

Araştırmacı burada kişinin hane yapısını anlayabilmesini mümkün kılacak soruları da sorabilmektedir. Araştırmanın amacına bağlı olarak kişisel bilgiler ve hane yapısına ilişkin bilgiler ayrıntılı olarak da sorulabilir.

c) Araştırma konusunun ana kavram ve alt başlıklarından/deşme sorularından oluşan bölüm

Araştırma problemine göre saptanan ve bölümlere ayrılan çeşitli konular görüşmenin iskeletini oluşturacaktır. Bu çerçeve üzerinde, araştırmacı öğrenmek istediği diğer boyutları ve sorunları çeşitli sorularla alt başlıklar altına yerleştirebilir.

Veri toplamaya tam başlamadan önce, görüşme rehber formuna (görüşme çerçevesi, alış-veriş listesi vb.) son halini vermek, araştırma tasarımında planlanan bütün boyutların bu çerçevede yer aldığından emin olmak için pilot çalışma (ön araştırma) yapmak gerekmektedir. Pilot çalışmada uygun konu başlıkları ve soruların denenmesinden sonra, görüşme rehber formuna son halinin verilmesi tamamlanır.

Görüşen kişinin kişisel niteliklerinin etkisi

Araştırmacının görüşme sürecini etkilemesi kaçınılmazdır. Buna ilişkin faktörler aşağıda açıklanmaktadır.

a) Görüşen kişinin bireysel özellikleri (Cinsiyet, yaş, etnik köken, mesleki statü, aksan, dini seçim vb.)

DG bir etkileşim ve iletişim süreci olduğundan görüşmecinin bireysel özellikleri sürecin kendisini doğrudan etkiler. Özellikle cinsiyet, yaş, mesleki statü görüşülen kişi ve görüşmeci arasındaki ilişkinin doğasını etkileyen en önemli faktörlerdir. Görüşmecinin sıcak kanlı, arkadaşça bir kişilik özelliği taşıması veya içine kapalı, ketum özelliklere sahip olması da görüşme sürecinin verimli geçmesinde etkili olabilmektedir.

b) Görüşen kişinin kendini sunuş ve takdim biçimi

Görüşülen kişilere kendimizi mümkün olduğunca olduğumuz gibi sunmak, çok vaat edici olmaksızın, ama duyarlı ve özenli olmak önemli ve olumlu etki yaratmaktadır. Görüşülen kişilere doğru bilgi vermek, yanıltıcı ifadelerden kaçınmak gerekmektedir.

Görüşmecinin kendi davranışlarında dikkat etmesi gereken hususlar, kendisi olmak, özenli olmak, saygılı olmak, karşısındakilere yukarıdan bakmamak, açık olmaktı

c) Görüşen kişinin şahsi bir biçimde dahil ve müdahil olması

Burada iki önemli soruyu cevaplamak yerinde olacaktır: Araştırma amacı özel olarak araştırmaya katılan kişilere yardım etmek veya onları güçlendirmek değil de onlardan öğrenme ise, araştırmacının çok fazla müdahil olmaması beklenir.

Görüşülen kişinin görüşmeciyle paylaştığı duyguları, deneyimleri ve bilgilerinin çok özel ve mahrem yanları dışında, görüşmeci görüşme sırasında oluşan havayı paylaşmalıdır. Burada dahil olma, müdahale etme veya bütünüyle içine karışmadan farklıdır. Görüşen kişi uzak, mesafeli ve duyarsız olamaz, fakat dahil olmanın dengesi de iyi korunmalıdır

Görüşülecek Kişilerin Seçimi: Örneklemi Oluşturma[5]

Sosyal bilim araştırmalarında örneklem, seçim biçimi ve büyüklüğü açısından daima önemli bir araştırma adımı olarak tartışılmıştır. Nicel araştırmalarda (özellikle sörveylerde) pozitivizmin ilkeleri, araştırma evrenini temsil edici ve tesadüfi yöntemle seçilmiş rastlantısal örneklemi gerekli kılmaktadır.

[5] Kümbetoğlu, 2008

Nitel araştırmalarda ise gerek 'evren'in farklı algılanışı (örneğin antropolojik araştırmalarda 'evren'in tamamının seçilmesi) gerekse küçük gruplarla, derinlemesine yapılacak bir araştırma modeli söz konusu olduğundan rastlantısal olmayan örneklem seçimi uygun olmaktadır.

Nitel araştırmalar, "araştırma evrenini, sosyal gerçekliği, genellemelere varmak amacı ile incelenemediğinden" ve böyle bir iddiası olmadığından araştırmacı, temsil edici bir örneklemden çok, veri derleyebileceği örneklerle çalışır. Araştırma probleminin temel önemdeki öğeleri hakkında fikir sahibi olan, deneyimleri olan, yaşantılarından bu öğeler hakkında bilgi oluşturabileceği düşünülen kişileri örneklemine dahil etmek amacındadır. Rastlantısal olmayan örneklem seçim tekniklerinin kullanılmasının nedeni, bu tip araştırmaların bir hipotez test etmekten çok, bir keşfetme, anlama çabasını içermesidir.

a. Amaçsal örneklem (Purposive sampling)

Nitel örneklem, doğal olarak araştırmacının teorik yaklaşımına paralel olarak belirli bir yanlılığa dayanır. Bu durum, niteliksel araştırma örneklemini araştırma amacına dayanan (purposive sampling) ve "belirli bir kriter ve özelliğe bağlı olarak seçilen birey ve gruplardan oluşan" bir yapıya kavuşturmaktadır.

Bu örneklem biçiminin avantajı, "küçük bir örneklem içinde araştırma evreninin farklı karakteristikleri içinde barındıran bir kesitini kapsayabilmesidir". Sınırlılığı ise araştırmacının araştırma konusundaki bütün "değişkenleri" ve özellikleri tanımlayamamış olmasından ve seçimde bireysel bir taraflılığın hâkim olmasından kaynaklanmaktadır.

b. Kartopu örneklemi

Rastlantısal olmayan bir diğer örneklem biçimi de kartopu örneklemidir. Sıklıkla kullanılan bu örneklem, daha çok etnografik araştırmalarda tercih edilen bir tekniktir.

Araştırma alanında kaynak kişilerden başlayarak diğer görüşülecek kişilere ulaşılması ve bir kartopu gibi, ilerledikçe yeni kişilere ulaşıldıkça örneklemin büyümesiyle oluşmasıdır. Kartopu örneklemi, araştırmacının evreninin "büyüklüğü hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığı, ya da evrene ilişkin bir kaydın olmadığı durumlarda" yararlı bir tekniktir. Bu teknikte kaynak kişilerden doğru gidilerek diğer kişilere ulaşıldığından başından bir yöntemle ve sadece belirli bir grup ya da kişilere ulaşma riskleri bulunmaktadır.

c. Kota örneklemi

Görüşülecek kişilerin önceden belirlenen kotalara göre saptanması ilkesine dayanır. Belirli özelliklere (örneğin yaş, sosyal sınıf, iş durumu, eğitim gibi) ayrılan kotalara kaç birey ya da birimin yerleştirileceğine önceden karar verilir. Tespit edilen her kota için aynı sayıya dikkat etmek gerekir.

Kota örneklemi daha çok pazar araştırmalarında, medya araştırmalarında ve belirli bir konuda fikir/eğitim tespiti için yapılan araştırmalarda kullanılmaktadır.

d. Teorik örneklem

Nitel araştırmalarda yaygın bir biçimde kullanılan örneklem biçimlerinden biridir. Bu örneklemde görüşülecek kişilerin seçimi araştırmanın gelişimi ile ortaya çıkmakta, araştırma sürecinin içinde nihai halini almaktadır. Örneklem araştırmanın teorik çıkarsamaları ile belirlenir ve araştırmanın başlangıç aşamasında tahmin edilemez, oluşturulamaz. Örneklemin ne kadar büyük olacağı ve seçiminin araştırmanın başında ortaya çıkması ne istenir ne de mümkündür. Araştırma süreci içinde teorik bir doyum noktasına ulaşılana kadar, örneklemi oluşturacak birim ya da bireylerin seçimi devam eder. Araştırmacı, analizlerine yeni bir katkı sunmayan görüşmelere kadar örneklemini belirlemeyi sürdürür.

Nitel araştırma yapmak isteyen araştırmacılar, örneklem belirleme açısından şu noktaları göz önünde bulundurmalıdır:

- ✓ Çok büyük sayıda bir örneklem yerine, tipik olan örnekleri örnekleme dahil etme,
- ✓ Sabit bir örneklem yerine, araştırma süreci içinde hem bireyleri hem büyüklüğü değişebilen bir örneklem oluşturma,
- ✓ Tesadüfi veya istatistiki bir örneklem yerine, uygun örnekleri ve amaçsal örneklemi tercih etme,
- ✓ Teorik bir örneklemi istatistiki bir örnekleme yeğleme,
- ✓ Kantitatif bir örneklem yerine çok daha az sayıda, bütüncül bir ortamı örneklem olarak alma,
- ✓ Araştırma öncesinde belirlenmiş bir örneklem yerine, araştırma sırasında ortaya çıkan örneklemi seçme,
- ✓ Büyüklüğü kesin bir biçimde belirlenmiş örneklem yerine, araştırma süreci içinde örneklem büyüklüğüne karar verme,
- ✓ Temsil edileceği değil, uygunluğu ön plana alma.

Örneklemin oluşturulması aşamasında üç boyuta, zaman, mekâna ve organizasyonel boyutlara dikkat çekilmekte ve örneklemin bu boyutlar göz ardı edilmeksizin oluşturulmasının gereği üzerinde durulmaktadır.

- ✓ Ne çeşit bir örneklem birimi seçilirse seçilsin, araştırmacı bu birimi zamanla nasıl bağdaştıracağını düşünmelidir.

- ✓ Araştırmanın mekân (yer) ve coğrafi koşullar açısından örneklemi etkileyen öğeler söz konusu olabilir. Ayrıca araştırmanın kendisi mekân ve coğrafi koşullara da odaklanabilir.
- ✓ Organizasyonel boyut, araştırmanın organizasyonlarla nasıl ilişkilendirileceğini, organizasyonlara ait özelliklerin, faaliyetlerin örneklemin belirlenişinde nasıl etkili olabileceğini kapsamaktadır. Özellikle iş yeri araştırmalarında, sivil toplum kuruluşlarıyla yapılacak çalışmalarda örneklemin seçiminde bu boyut önemlidir. Organizasyonlar ve kuruluşlarla yapılacak araştırmalarda yapı, yer ve bu yere bağlı diğer kuruluşlar dikkate alınmalıdır.

Görüşen kişinin geliştirmesi gereken beceriler özetlenecek olursa şu hususlar öne çıkmaktadır:

- ✓ Dinlemek; gerçekten, dikkatle dinlemek; görüşülenin iç bakışını, iç dünyasını kavrayabilmekte en önemli araçtır. Deneyimle geliştirilebilir.
- ✓ Hatırlamak; görüşülen kişilerin söylediklerini ve daha önce sorulanları hatırlamak, çok önemli bir özelliktir.
- ✓ Konuşmak ve dinlemek, arasında etkin olumlu bir denge sağlamak; bu farklı durumlarda görüşmecinin kendisinin yaratacağı bir beceri olsa da görüşmelerde sıklıkla görüşülenin fikirlerini yoruma tabi tutmak, sık sık konuşmalarını kesmek, görüşülen kişiye yardımcı olma amacıyla sık sık müdahale etmek, biçimindeki davranışlardan kaçınmak gereğini de kapsamaktadır.
- ✓ Görüşülen kişinin sözel olduğu kadar, sözel olmayan ifadelerini de yakalamak, iyi bir gözlemci olmak, beden dilinin farkında olmak, görüşülen kişinin sıkıldığını, kırıldığını, üzüldüğünü, utandığını, fark etmek.
- ✓ Görüşme için gereken işlemleri daha önce bir çok kez denemek, örneğin çok hızlı not tutmak, ses kayıt cihazlarına alışık olmak, resim çekme bilgisi ve deneyimi gibi.
- ✓ Pilot çalışmayı ihmal etmemek ve pilot çalışmada öğrenmek.
- ✓ Çok iyi bir gözlemci olmak.

Görüşme sürecinde kullanılabilecek yardımcı yollar

Görüşmenin etkin ve verimli bir süreç olarak yaşanmasını sağlayabilecek bazı taktiklerden söz edilebilir. Bu taktikler görüşmecinin gerektiğinde kullanabileceği yararlı ipuçlarıdır:

- ✓ Gereken durumlarda sessiz kalmak,

- ✓ Gereken durumlarda soruyu tekrarlamak,
- ✓ Konuşmaya ara verildiğinde görüşülenin son kelimelerini tekrarlamak,
- ✓ Bazı örnekler vermek,
- ✓ Görüşülen kişinin ifadesi tam anlaşılmadığında, tekrar açıklamasını istemek,
- ✓ Görüşülen kişinin daha az konuştuğu durumlarda, biraz daha fazla ayrıntı istemek,
- ✓ Görüşülen kişilerin düşüncelerini özetlemek (Eğer sizi yanlış anlamadımsa, gibi),
- ✓ Tam anlamak üzere kontrol etmek (Bununla neyi kastettiniz, ne demek istemiştiniz gibi).

Derinlemesine görüşmede etik sorunlar

Sosyal bilim araştırmalarında, diğer bütün alanlarda olduğu gibi, yaşanabilecek etik sorunlar ve çözümü, çalışmanın planlanması aşamasından itibaren düşünülmesi ve sürekli izlenmesi gereken önemli bir hususdur[6]. Burada öne çıkan başlıklar kısaca özetlenmektedir.

Görüşme sürecinde etik sorunlar öncelikle,

- ✓ Gerçekleştirilen görüşmenin genel araştırma etiğine, etik kurallara ne kadar uyduğuna,
- ✓ Hangi temelde etik olmayan davranışların ortaya çıkabileceğine,
- ✓ Görüşmede kullanılan görüşme tarz ve pratiğinin kimin için kabul edilebilir veya kabul edilemez olarak değerlendirileceğine bağlı olarak düşünülmelidir.

Bu soruları doğru şekilde karşılayacak biçimde hareket edebilmek için şunlara dikkat edilmelidir:

- ✓ Görüşülen tarafından araştırmacıya güven duyulmasının ne ölçüde sağlandığına,
- ✓ Neyin, nasıl sorulduğuna,
- ✓ Görüşülen kişinin neleri söylemesi için imkân tanındığına,
- ✓ Görüşme süreci boyunca görüşmeyi yapan ve görüşülen kişi arasındaki güç ilişkilerine ne kadar dikkat edildiğine,

[6] Elinizdeki kitabın ikinci bölümünün sonunda özellikle nitel araştırmalarda etik sorunlarla ilgili bir kısım bulunmakta ve ayrıntılı açıklamalar yer almaktadır

- ✓ Görüşme için kimin onayının, nasıl alındığına; bilgilendirilmiş onam elde edildiğinden nasıl emin olunduğuna,
- ✓ Araştırmacının yukarıdakilerden her biri konusunda açık, net bir yaklaşımının olup olmadığına.

e. Bilgilendirilmiş onam[7] için yapılması gerekenler

- ✓ Görüşülen kişiyi, araştırmanın amacı ve bilgilerin nasıl kullanılacağı konusunda aydınlatmak,
- ✓ Görüşülen kişinin amaca yönelik sorularını onu tatmin edecek şekilde cevaplandırmak,
- ✓ Araştırmanın sonucunda ortaya çıkacak raporun yayınlanması konusunda bilgilendirmek,
- ✓ Araştırmanın kimin veya hangi kurum için yapıldığı konusunda yeterli açıklama sunmak,
- ✓ Araştırmacının kendisi hakkında yeterli ve doğru bilgiyi sunmak,
- ✓ Araştırmaya katılacak kişilerin tüm sorularını dikkatle cevaplamak ve etik kurallara titizlikle uymak niteliksel verinin kalitesini arttırmak açısından çok yararlı olacaktır.

Etik açıdan neler, nasıl sorulmalı?

Görüşme süresince ne sorulduğu, başka sorularla bağlı olarak büyük önem kazanmaktadır. Örneğin;

- ✓ Görüşülen kişilerin tam olarak anlayabileceği sorular mı soruluyor?
- ✓ Görüşülen kişilerin cevap vermek istemeyebilecekleri çok özel/mahrem konular mı açılıyor?
- ✓ Kişilerin yaşamlarındaki yasal olmayan durumlar, yaptıkları hatalar, travmalar vb. konularda kendisini rahatsız edecek ya da onu çok üzecek sorular mı soruluyor?

[7] Bilgilendirilmiş (aydınlatılmış) onam: Bilgilendirilmiş onam, etik araştırmanın temel taşıdır ve katılımcıların katılmayı kabul etmeden önce çalışmanın doğası, amacı, riskleri ve faydaları hakkında tam olarak bilgi sahibi olmalarını sağlar. (https://researchmethod.net/informed-consent-in-research/). Bilgilendirildikten sonra o kişinin bir dış zorlama olmaksızın, kendi özgür kararına dayanarak araştırmaya katılmayı kabul etmesi (veya reddetmesi)dir. (Bakınız: Sezgin ve Akşit-Dudaklı, 2022).

Görüşmeyi yapan kişinin yukarıdaki konular ve benzerleri durumunda son derece duyarlı olması beklenmektedir.

Etik açıdan soruların soruluş biçimi

Soruların nasıl sorulduğu en az soruların içeriği kadar önemlidir ve görüşme sürecini etkiler görüşme sırasında araştırmacının kendisine şu ve benzeri alanlarda duyarlı olmak önemlidir.

- ✓ Sorular ve soruluş biçimi görüşülen kişi için karmaşık, kafa karıştırıcı olmamalı.
- ✓ Araştırmacının tavrı ve soruş biçimi, görüşülen kişiyi ürkütmemeli.
- ✓ Bir soru içine birden fazla soru olacak şekilde farklı konular bulunmamalı.
- ✓ Soruların tek tek yanıtlanabilmesi için zaman verilmeli, sabırlı olunmalı.

Etik açıdan görüşme esnasında yapılmaması gerekenler

- ✓ Görüşülen kişinin sık sık sözünü kesmek,
- ✓ Ses/kamera kaydı alındığı düşüncesi ile dikkatle dinlememek,
- ✓ Görüşülen kişinin hassaslaştığı anlar ve anlatılarda özenli olmamak,
- ✓ Kişisel nedenlerle oluşabilecek kesintiler ve duraksamalarda beklememek,
- ✓ Susmanın da bir cevap olabileceği anlarda acele etmek,
- ✓ Soruların yeterince anlaşılıp anlaşılmadığına dikkat etmemek,
- ✓ Görüşülen kişiden daha fazla konuşmak veya konuşulanlar üzerine yorum yapmak,
- ✓ Bilgiç veya öğretici tavırlar içinde olmak,
- ✓ Görüşülen kişiler hakkında sahip olunan önyargıların görüşme sürecine etki etmesine izin vermek.

Etik açıdan yapılması gerekenler

- ✓ Görüşme sürecinde görüşülen kişi ve görüşmeci arasında bir güç ilişkisi kurmaktan kaçınmak,
- ✓ Görüşmeci ve görüşülen kişi arasında eşitlikçi bir etkileşimi oluşturmak,
- ✓ Görüşmecinin görüşülen kişi üzerinde herhangi bir tahakküm, baskı, otorite kurmasını engelleyici tutum ve davranışları benimsemek,
- ✓ Görüşme süresinde ortaya çıkan karmaşık ilişkileri görüşmecinin sorumluluğu altında gidermek,

- ✓ Görüşme sürecinin istenmedik biçimde uzamasını önlemek üzere süreci kontrol etmek,
- ✓ Görüşülen kişileri görüş ve fikirlerini açıklamaları için yüreklendirmek, cesaretlendirmek,
- ✓ Bu fikir ve görüşlerin araştırma için önemini vurgulamak,
- ✓ Görüşülen kişilerin katkı ve çabasına karşılık teşekkür etmek.

ODAK GRUP GÖRÜŞMELERİ

Bireysel olan derinlemesine görüşmeler gibi diğer görüşme yöntemlerine kıyasla çeşitli avantajlar sunan odak grup görüşmeleri de nitel araştırmada güçlü bir yöntem haline gelmiştir[8].

Odak grup görüşmesi, belirli bir konuyu tartışmak üzere küçük bir katılımcı grubunu bir araya getirmeyi içeren, yaygın olarak kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir. Amaç, katılımcıların görüş, düşünce ve algılarını paylaştığı yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış bir grup tartışması yoluyla veri toplamaktır. Odak grup görüşmeleri, katılımcıların tutumları, tercihleri ve inançları hakkında zengin ve derinlemesine bilgiler sağladıkları için nitel araştırmalarda temel veri toplama yöntemlerinden biridir.

Morgan (1997), odak gruplarını "araştırmacı tarafından belirlenen bir konu hakkında grup etkileşimi yoluyla veri toplayan bir araştırma tekniği" olarak tanımlar. Odak grup görüşmeleri gerçekleştirilirken, araştırmacı bireysel görüşmelerde ortaya çıkmayabilecek bakış açılarını ortaya çıkarabilir; çünkü sosyal ortam, odak grup katılımcılarını birbirlerinin katkılarına tepki vermeye ve bunları geliştirmeye teşvik eder. İster geleneksel ortamlarda ister çevrimiçi odak gruplarında olsun, bu tartışmalar katılımcıların belirli bir konu, ürün veya fikir hakkındaki düşünceleri, görüşleri ve deneyimleri hakkında fikir verir. Tartışma genellikle yarı yapılandırılmıştır ve odak grup soruları genellikle beklenmedik konuların keşfedilmesinde olanak sağlamak üzere esnek olarak tasarlanmıştır.

Moderatör, tartışmayı yönlendirmede, tüm odak grup katılımcılarının katkıda bulunma fırsatına sahip olmasını sağlamada ve araştırma konusuna odaklanmayı sürdürmede önemli bir rol oynar. Moderatör, noktaları netleştirmek veya fikirleri daha derinlemesine incelemek için takip veya araştırma soruları sorabilir. Bazı durumlarda, bir grubun diğer grubun tartışmasını gözlemleyip geri bildirim sağladığı ve elde edilen fikirlerin derinliğini artırdığı iki yönlü bir odak grup yaklaşımı kullanılabilir. Odak grup görüşmelerinin başarısı büyük ölçüde moderatörün becerilerine bağlıdır.

[8] https://atlasti.com/guides/interview-analysis-guide#types-of-interviews Alıntı tarihi: 20 Ağustos, 2025

Krueger ve Casey'e (2014) göre, etkili bir moderatör, katılımcıların düşüncelerini rahatça paylaşabilecekleri açık ve saygılı bir ortam yaratır. Bu rol, konuşma üzerindeki kontrolü dengelerken doğal tartışmaların gelişmesine izin vermeyi içerir.

Odak grup görüşmelerinin yararları

Odak grup görüşmeleri, bireysel görüşmeler gibi diğer görüşme yöntemlerine kıyasla çeşitli avantajlar sunarak nitel araştırmada güçlü bir yöntem teknik olarak kullanılır.

1. Araştırmacıların, katılımcıların birbirleri ile önceden var olan ya da görüşme sırasında gelişen ilişkilerini ve etkileşim dinamiklerini gözlemlemesi hem o toplumu yakından tanımak hem de veri toplamak açısından son derece değerlidir. Odak gruplarının temel yararlarından biri, katılımcılar arasındaki etkileşimdir ve bu etkileşim, bireysel görüşmelere kıyasla daha zengin veriler üretebilen bir dinamik yaratır. Bu etkileşim, katılımcıların birbirlerinin katkılarına yanıt vermelerini ve bunları geliştirmelerini sağlayarak daha derin içgörülere ulaşmalarını sağlar. Morgan'a (1997) göre, grup dinamikleri, genellikle birebir ortamlarda gizli olan kolektif bakış açılarını ve sosyal normları ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Katılımcılar başkalarının yorumlarına tepki verdiklerinde, genellikle izole bireysel görüşmelerde ortaya çıkarılamayacak yeni temalar ve fikirler ortaya çıkar.

2. Okuma/yazması olmayanlar ve/veya kendisi ile görüşme yapılması konusunda çekingen davranan ya da söyleyeceği bir şey olmadığına inanan kişileri, sürece dahil etmesi ve görüşme sırasındaki etkileşim dinamikleri hakkında ipuçları vermesi son derece önemlidir.

3. Ayrıca, odak grupları zaman ve maliyet açısından bireysel görüşmelerden daha verimlidir. Bir araştırmacı aynı anda birden fazla katılımcıdan girdi toplayabilir ve bu da odak gruplarını zaman veya kaynakların sınırlı olduğu durumlarda ideal bir seçenek haline getirir (Krueger ve Casey, 2014). Bu, geniş bir görüş ve deneyim yelpazesine erişirken daha hızlı veri toplamayı sağlar.

4. Araştırma amacının heterojen bir popülasyondan bakış açıları toplamak olduğu durumlarda, odak grupları bunu hızla sağlayabilir.

5. Odak gruplarının esnekliği de önemli bir avantaj olarak öne çıkmaktadır. Odak grupları genellikle sohbetin akışına uyum sağlayabilen yarı yapılandırılmış sorular kullanır. Bu esneklik, araştırmacının tartışmalar sırasında ortaya çıkan beklenmedik konuları keşfetmesine olanak tanır ve bu da daha ayrıntılı bulgulara yol açabilir (Stewart ve Shamdasani, 2015). Bu nedenle, odak grupları, amacın hipotezleri test etmek yerine fikir geliştirmek olduğu keşifsel araştırmalar için özellikle uygundur.

6. Odak grupları, sözlü verilere ek olarak, araştırmacının katılımcıların beden dili ve yüz ifadeleri gibi sözsüz iletişimlerini de gözlemlemesine olanak sağlar. Bu sözsüz ipuçları, katılımcıların ifadelerine ek bağlam sunarak, bir konu hakkındaki duygularına dair daha derin bir içgörü sağlayabilir. Odak gruplarındaki sözsüz etkileşimler, bireysel görüşmelerde belirgin olmayabilecek grup içindeki fikir birliğini veya gerilimi ortaya çıkarabilir.

7. Odak grupları sosyal bağlam keşfini teşvik eder. Katılımcıların bir grup içinde anlamları nasıl tartıştıklarını ve müzakere ettiklerini gözlemleyerek, araştırmacılar sosyal etkilerin bireysel bakış açılarını nasıl etkilediğini anlayabilirler. Barbour (2008), odak gruplarının araştırmacıların bireysel görüşler ile sosyal bağlam arasındaki etkileşimi incelemelerine olanak tanıyarak grup davranışları ve kültürel normlar hakkında daha kapsamlı bir anlayış sunduğunu belirtmektedir.

8. Odak grup görüşmelerinin faydaları (gelişmiş etkileşim, verimlilik, esneklik, sözel olmayan veriler ve sosyal dinamiklerin incelenmesi) onları nitel araştırma için güçlü bir yöntem haline getirir. Araştırma amacı kolektif bakış açılarını veya grup süreçlerini anlamak olduğunda, odak grupları diğer yöntemlerin kolayca ulaşamayacağı içgörüler sağlar.

9. Son olarak, odak grupları, araştırmacıların grup dinamiklerini gözlemlemelerini ve derinlemesine nitel analiz için gerekli olan zengin, bağlama özgü içgörüler toplamalarını sağlar.

Odak grup görüşmesi için hazırlık

Nitel araştırmalarda başarılı odak grupları yürütmek, anlamlı ve güvenilir sonuçlar sağlayan bir dizi stratejik adımı içerir. Tüm sürece rehberlik edecek ve sonuçta değerli keşiflere ve çalışma konusunun daha derinlemesine anlaşılmasına olanak sağlamak üzere aşağıda yer alan temel adımların atılması uygun olur:

- ✓ Araştırma amacının tanımlanması

Araştırma amacınızı net bir şekilde belirleyerek başlayın. Bu, soru oluşturmaktan katılımcıları seçmeye kadar odak grubu sürecini yönlendirecektir. Net bir amaç, tartışmanın yolunda gitmesini ve çalışmanızla ilgili anlamlı içgörüler elde edilmesini sağlar (Krueger ve Casey, 2014).

- ✓ Bir tartışma kılavuzunun (rehberin, görüşme çerçevesinin vb.) geliştirilmesi

Zengin bir diyaloğu teşvik etmek için açık uçlu sorular içeren yarı yapılandırılmış bir tartışma görüşme çerçevesi oluşturun. Bu çerçeve, moderatörün beklenmedik ancak ilgili yeni konuları

keşfetmesine olanak tanıyacak şekilde esnek olmalıdır. Katılımcıları kendi yanıtlarını paylaşmaya teşvik etmek için yönlendirici sorulardan kaçınmak gerekir (Stewart ve Shamdasani, 2015).

- ✓ Katılımcıların (cevap verecek kişilerin) belirlenmesi

Katılımcıları çalışmanın gereksinimlerine göre seçin. Odak grupları genellikle 6 ila 10 katılımcıdan oluşur ve katılımcıların çeşitli bakış açıları sunarken bazı ortak özelliklere sahip olmaları son derece önemlidir. Daha etkili bir oturum için grup kompozisyonunun araştırma hedefleriyle uyumlu olduğundan emin olmak gerekir (Morgan, 1997).

- ✓ Moderatörün hazırlanması

Moderatör, oturumu kolaylaştırmak, grup dinamiklerini yönetmek ve tüm katılımcıların konuşma fırsatı bulmasını sağlamak üzere eğitilmelidir. Deneyimli bir moderatör, organik etkileşimlerin gelişmesine olanak tanırken sohbeti yönlendirebilir. Bu nedenle odak grup görüşmelerinin araştırmacı tarafından yapılması önerilir.

- ✓ Lojistik düzenlemelerin yapılması

Odak grubunu yürütmek için rahat ve tarafsız bir yer belirleyin veya sanal ise uygun çevrimiçi platformu hazırlayın. Oturumu kaydetmek için kayıt ekipmanı ayarlayın ve katılımcıların kaydedileceğinin farkında olup buna onay vermelerini sağlayın (Krueger ve Casey, 2014).

- ✓ Oturumun yönlendirilmesi

Görüşme çerçevesini geliştirmek, moderatörün kolaylaştırıcılığını test etmek ve olası lojistik sorunları gidermek için bir pilot çalışma yapın. Bu, araştırma verilerini toplamak üzere yapılacak odak grupların sorunsuz bir şekilde yürütülmesine yardımcı olacaktır.

- ✓ Etik Hususlar

Tüm katılımcıların çalışmanın amacı, hakları ve yanıtlarının gizliliği konusunda tam olarak bilgilendirildiğinden emin olun. Odak grup oturumuna başlamadan önce tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alın.

- ✓ Toplanan bilgilerin senaryolaştırılması ve veri analizinin planlanması

Toplanan verilerin senaryolaştırılması (odak grup görüşmelerinin tüm vücut ve yüz hareketlerini ve ortamdaki hareketlilikleri de katarak çözümü) ve analizi için hazırlık yapın (Senaryolaştırma ve veri analizi ile ilgili ayrıntılı bilgi, bir sonraki alt bölüm olan B. "Nitel Verilere İlişkin Süreç"de verilmektedir.) Öte yandan veri analizini bir yazılım yardımı ile yapacaksanız, verilerin düzenlenmesi ve kodlanması için sistematik bir yaklaşım, temaların ve örüntülerin

belirlenmesine yardımcı olacaktır. Morgan (1997), analize dikkatli bir şekilde hazırlanmanın anlamlı sonuçlara varmanın anahtarı olduğunu vurgulamaktadır.

Nitel verilerin analizi için piyasada Nvivo, MAXQDA, ATLAS.ti vb. bir çok yazılım paketi mevcuttur ve hemen hepsi kullanıcıların verileri gruplara ayırmasına olanak tanıyarak kodlama sürecini geliştirdiğini ve çeşitli veri kümeleri arasında örüntülerin ve temaların kolayca belirlenmesini sağlayarak daha derin ve daha yapılandırılmış bir analiz sağladığını ifade etmektedir. Bu proje kapsamında Nvivo isimli yazılımdan yararlanılacak, bu yazılımdan çıkacak analizlerin anlaşılamadığı ya da karmaşık/anlaşılması zor odak gruplar, B. "Nitel Verilere İlişkin Süreç" de anlatılan şekilde analiz edilecektir.

Odak grup görüşmesinin yapılması

Odak grup görüşmelerinde, gruba katılanlar arasında karşılıklı ilişkiler yaşanmakta ve bir sohbet ortamı oluşmaktadır. Önce de belirtildiği gibi, odak gruplar, yapılmakta olan araştırmanın gerektirdiği belli özelliklere (yaş, cinsiyet, vb. gibi.) göre ve torik çerçevenin gerektirdiği şekilde homojen ya da heterojen olması sağlanan bir grubun, belli bir konu üzerinde yoğunlaşarak tartıştığı ve böylece nitel verinin oluşturulduğu görüşmelerdir. Daha önce hazırlanan görüşme çerçevesi (konu kılavuzu) yardımıyla görüşmeyi yönlendiren bir moderatör ve sessizce gözlem yapan/not tutan bir gözlemciden oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilir. Moderatör sohbetin yönlendirilmesini sağlarken gözlemci de sözel ve sözel olmayan iletişimi dikkatlice izler ve saha notlarını olabildiğince ayrıntılı olarak tutar. Gözlemci ayrıca moderatörün temel sorulardan hepsini sorup sormadığını kontrol eder ve katkı sunar.

Giriş ve temel kuralların belirlenmesi

Odak grubu, moderatörün kendisini ve gözlemci arkadaşını tanıtması ve oturumun amacını açıklamasıyla başlar. Moderatör, diğer katılımcıların görüşlerine saygı duymak ve gizliliği korumak gibi tartışmanın hedeflerini, beklentilerini ve temel kurallarını netleştirmelidir. Bu, saygılı ve açık bir diyalog için zemin hazırlar. Krueger ve Casey (2014), uyum sağlamak ve herkesin katılımını teşvik etmek için kısa fakat motive edici bir girişle başlamayı önerir.

Tartışmayı etkileşim sorularıyla açmak

Moderatör genellikle katılımcıların kendilerini rahat hissetmelerini ve sohbetin akışını sağlamak için kolay etkileşim sorularıyla başlar. Bu sorular genellikle kapsamlı ve tehdit edici değildir ve araştırmanın daha karmaşık veya hassas yönlerine dalmadan herkesin konuşmasını sağlamak için tasarlanmıştır. Bu ilk sorular, grubun ısınmasına ve daha sonraki derinlemesine tartışmalar için bir temel oluşturulmasına yardımcı olur (Stewart ve Shamdasani, 2015).

Tartışmayı temel sorularla yönlendirmek

Isınmanın ardından moderatör, araştırma hedefleriyle uyumlu temel sorulara geçer. Bu sorular açık uçlu olmalı ve katılımcıların görüşlerini kendi sözcükleriyle ifade etmelerine olanak sağlamalıdır. Moderatör, tartışmayı kolaylaştırarak tüm katılımcıların konuşma fırsatı bulmasını sağlar ve daha derin içgörüler elde etmek için takip soruları kullanır. Bu aşamada, katılımcılar birbirlerinin fikirlerine tepki verdikçe grup dinamiği genellikle daha etkileşimli hale gelir ve analiz için zengin veriler sağlar (Morgan, 1997).

Grup Dinamiklerini Yönetmek

Oturum boyunca moderatör, dengeli bir katılım sağlamak için grup dinamiklerini ustaca yönetmelidir. Baskın sesleri yönetirken daha sessiz katılımcıları katkıda bulunmaya teşvik etmelidir. Ayrıca moderatörün tarafsız kalması, tartışmaya liderlik etmekten kaçınması ve katılımcıların çeşitli bakış açılarını ifade etmelerine izin vermesi de önemlidir. Krueger ve Casey (2014), bu dengeyi yönetmenin, grubun üretken kalmasını ve toplanan verilerin çeşitli ve temsili olmasını sağlamak için kritik öneme sahip olduğunu öne sürmektedir.

Oturumu Özetlemek ve Kapatmak

Tartışma sona ererken, moderatör tartışılan ana noktaları özetlemeli ve katılımcılarla önemli bir şeyin gözden kaçırılıp kaçırılmadığını kontrol etmelidir. Bu, katılımcıların son düşüncelerini eklemelerine veya önceki noktaları netleştirmelerine olanak tanır. Tüm ilgili konuların ele alındığından emin olmak için kapanış soruları da sorulabilir. Oturum bir teşekkürle sona ermeli ve moderatör katılımcılara verilerin nasıl kullanılacağı da dahil olmak üzere sonraki adımları hatırlatmalıdır (Stewart ve Shamdasani, 2015).

Oturum Sonrası Değerlendirme ve Senaryolaştırma

Odak grup görüşmesinden hemen sonra, çözümleme, yani senaryolaştırma, moderatör ve gözlemcinin birlikte tartışmasıyla, görüşme sırasında kaydedilenler, tutulan notlar ve sıcağı saçağına hatırlananlarla ve her söylenen olduğu gibi yazılarak, tüm yüz ve beden hareketleri de kâğıda dökülerek yapılır. Burada amaç, bu senaryo ile görüşmenin aynen başka oyuncular tarafından oynanabilecek olmasıdır. Böylece orada olmayan araştırma ekibinden başka kişilerin de bu senaryoyu okuyarak, yani hem sözlü hem sözsüz iletişimin farkına vararak doğru biçimde çapraz veri analizini yapabilmesi için zemin oluşturulur (Ayrıntılar için bakınız: B. "Nitel Verilere İlişkin Süreç")

Senaryolaştırmadan hemen sonra o görüşmenin veri analizinin, yine moderatör ve gözlemci birlikte, sıcağı sıcağına yapılması son derece iyi sonuçlar vermektedir. Zira o görüşme ile ilgili hemen her şey hatırlanmakta ve analizi çok kolaylaştırmaktadır.

Bütün görüşmeler senaryolaştırıldıktan ve veri analizi yapılarak tamamlandıktan sonra, tüm görüşmelere ait veri analizleri incelenerek ortak alanlar taranır ve raporun bulgular kısmı yazılmaya başlanır. Kapsamlı bir analiz yaptıklarında araştırmacılar, grup etkileşiminden anlamlı sonuçlar çıkarabilirler ve bunu raporlarına yansıtabilirler.

Odak grup görüşmelerinde karşılaşılan bazı önemli güçlükler

Araştırmacılar için son derece yararlı olan odak grup görüşmelerini tam anlamı ile yapmanın getirdiği bir takım güçlükler de bulunmaktadır. Bunlar aşağıda sırasıyla anlatılmaktadır:

Başlangıçta karar verilen/planlanan kişilere (katılımcılara) ulaşma

Başlangıçta planlanana uygun veri toplamayı sağlamak üzere belirlenen kişilere ulaşmada lojistik engeller, araştırmaya katılmayı kabul etmeme, zamanlama çakışmaları; görüşme esnasında sıkılma ve orayı terk etme vb., özellikle bölgelere göre sık karşılaşılan zorluklar olarak ortaya çıkabilmektedir.

Grup dinamiklerini yönetme

Baskın ve çok konuşkan katılımcılar tartışmayı tekeline alabilir ve bu da diğerlerinin görüşlerini paylaşmasını zorlaştırır ve daha sessiz bireyler katkıda bulunmaktan çekinebilir. Sonuç olarak, veriler grup içindeki bakış açılarının çeşitliliğini tam olarak yansıtmayabilir (Krueger ve Casey, 2014). O nedenle grubu istendik çerçevede ve yumuşak biçimde modere etme zorlaşabilir.

Katılımcıların bireysel düşüncelerini ifade etmek yerine baskın bir görüşe uyum sağlaması

Baskın ve konuşkan katılımcı/lar olduğunda, diğer katılımcılar onun/onların görüşünü benimseyip kendi fikirlerini söylememeyi tercih edebilirler ki bu durum, oturum sırasında toplanan verilerin ve içgörülerin derinliğini ve çeşitliliğini sınırlayabilir (Morgan, 1997).

Moderatörün katılımcıların yanıtlarına yönelttiği sorular veya tepkiler yoluyla tartışmayı istemeden etkilemesi

Bu durumunda moderatörün yanlılığı ortaya çıkabilir ve bu da sonuçları çarpıtabilir (Stewart ve Shamdasani, 2015).

Çok sayıda odak grup görüşmesinin yapılması neticesinde ulaşılan çok büyük hacimli verinin analizi zaman alıcı ve karmaşık olabilir.

Sonuç olarak odak grup görüşmeleri, hiç tartışmasız, katılımcıların algıları, tutumları ve davranışları hakkında zengin ve ayrıntılı bilgiler sağlayan değerli bir nitel araştırma tekniğidir. Görüşmeye dikkatlice hazırlanarak, doğru katılımcıları seçerek ve yetenekli ya da tecrübeli moderatörler kullanılarak araştırmacılar, değerli veriler sağlayan etkili odak grup görüşmeleri gerçekleştirebilirler.

Hedef kitlenin görüş ve ihtiyaçlarını anlamanın hayati önem taşıdığı bir dünyada, odak grup görüşmeleri anlamlı bilgiler toplamanın en etkili yollarından biri olmaya devam etmektedir. Diğer araştırma yöntemleriyle birlikte kullanıldığında, odak grup görüşmeleri araştırmacıların ele alınan konuyu anlamalarına yardımcı olarak daha bilinçli kararlar ve stratejiler geliştirmelerine yol açabilmektedir.

Ne zaman odak grup görüşmesi kullanılmalı

- ✓ Belli bir ürün/hizmet, olay/durum hakkında çok az şey biliniyorsa

Tüketicilerin o hizmeti/ürünü kullanmaları ya da belli bir olay/durum ile ilgili olası davranışlarını, yaklaşımlarını, beklentilerini ya da o konu ile ilgili diğer alt başlıkları ortaya çıkartılmak isteniyorsa.

- ✓ Daha fazla sayıda başlık ve alt başlığa gereksinim varsa

Açık uçlu olduğundan, önceden düşünülemeyen çok sayıdaki başlıkları/ konuları gündeme getirebilir. Konu genişse, bir anlamda OGG, nerelerde odaklanılarak derinleşilebileceğine ilişkin önemli ipuçları verir.

- ✓ Grubun dinamikleri ortaya çıkartılmak isteniyorsa

Birinin yanıtı, diğerininki için temel oluşturur. Dolayısı ile konuşulmayan dil (yani birbirlerine, birbirlerinin sözlerine karşı sergilenen bakışlar, mimikler, vücut hareketleri ya da suskunluk) rahatça gözlemlenebilir.

- ✓ Tüketicilerin o hizmete/ürüne karşı ve kişilerin belli bir olaya/duruma karşı tepkileri kişisel olarak gözlemlenmek isteniyorsa

Hiçbir başka teknik, odak grup görüşmeleri kadar kişilerin söylediklerini doğrudan doğruya duymayı ve görmeyi sağlamaz.

- ✓ Sonuçlar hemen alınmak isteniyorsa

8-10 kişi ile yapılan ve bir buçuk iki saat süren görüşme sonunda birçok düşünceyi/eğilimi öğrenmek/ortaya çıkartmak mümkün olabilmektedir.

- ✓ Bu çalışmanın sonunda bir niceliksel araştırma yapılması planlanıyorsa

Odak grup, en önemli konuların katılımcılar tarafından tanımlanmasına olanak verdiği için daha sonra yapılacak niceliksel araştırma soru kağıdının doğru ve çalışır şekilde hazırlanmasına zemin hazırlar. Özellikle de o konuda kullanılan jargonun bilinmesi, hem soruların kolayca anlaşılabilecek şekilde sorulmasına hem de olası anlam karışıklarının en aza indirgenmesine yardımcı olur.

Aşağıda odak grup görüşmeleri ile ilgili olarak sık sorulan bazı sorulara kısa yanıtlara yer verilmektedir:

- ✓ Grup katılımcılarının kompozisyonu nasıl olmalı? (Yani grubu nasıl homojenize ya da heterojenize etmeli?)

Katılımcıların araştırma konusuna ve teorik çerçevesine göre uygun olanlar arasından belirlenmesi esastır. Dolayısıyla grubun kompozisyonu için belirlenecek kriterler her zaman farklılık gösterebilir. Bununla birlikte, aşağıdaki özellikler daha sık kullanılanlardır ve örnek olarak burada yer almaktadır.

- Cinsiyet
- Hayatın dönemi/yaş
- Eğitim
- Yaşanılan bölge
- Kültürel farklılıklar
- Sosyal sınıf
- Medeni hal
- Konuya göre statü
- Konuya göre uzmanlık

- ✓ Görüşme çerçevesi (konu kılavuzu, rehber vb.)
  - Görüşme çerçevesinin doğru hazırlanması son derece önemlidir.
  - Özet cümleler yazılmalıdır.
  - Her zaman için modifikasyonun mümkün olduğu bilinmelidir.

- ✓ Görüşme Çerçeve nasıl hazırlanır?
    - Soru alanları ya da konular belirlenir.
    - Deşme soruları hazırlanır.
    - Çok değişik konulara yer verilmemeye çalışılır.
    - Katılımcıların sıkılmamasına ve yormamasına olabildiğince özen gösterilmelidir.
    - Konudan konuya atlanmamalıdır.
    - Sorulara/konulara genelden özele doğru yer verilmelidir.
- ✓ Kaç tane odak grup yeterli?
    - Araştırma konusu ile ilgili olduğu düşünülen her bir özellik için en az iki grup,
    - Grupta sunulan iletişim materyallerinin hepsinin sunulmasına olanak verecek sayıda grup,
    - Artık yeni bir bilgi elde edinilmeyinceye kadar yani belli bir doygunluğa ulaşılacak kadar sayıda grup yapılmalıdır.
- ✓ Görüşmenin uzunluğu ne kadar olmalı?

Genellikle 45-120 dakika arası ideal olmaktadır. Araştırılan konunun gereğine göre bu süreler değişmekle birlikte, 45 dakikadan daha az bir süre içinde yapılan görüşmelerde grup içinde yeterince tartışmalar yapılamamakta ve istenilen kalitede veriler elde edilememektedir. Çok hararetli tartışmaların yaşandığı ve bir-bir buçuk saat süren görüşmeler de olmaktadır. Ancak bu defa da gruptan kopmalar yaşanmaktadır. İki saatin geçirilmemesi uygun olmaktadır.

- ✓ Grubun büyüklüğü ne kadar olmalı? (Katılımcı sayısı)

Genellikle literatürde 6-12 kişi arasından söz edilmekle beraber 8-10 kişi daha uygun olmaktadır. Zira, az kişi ile tartışmalar yeterince yapılamamakta, çok kişi ile ise, modere etmek çok güçleşmektedir. Çoğu zaman da kendi aralarında konuşmaya başlamaktadırlar.

- ✓ Moderatör nasıl olmalı?

Moderatörün tecrübeli olması işi çok büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte bilinçli ve kendi kendisinin farkında olan ve işin önemine inanan araştırmacılar görüşmeleri modere edebilmektedirler. Moderatörün şu özelliklerinin vurgulanması önemlidir:

- Rahat olmalı.
- Katılımcılara koşulsuz saygı göstermeli ve onları oldukları gibi kabul etmeli.

- Sıcaklığı ve empatiyi onlara da yansıtabilmeli.
- İyi bir konuşmacı ve kişiler arası ilişkilerde başarılı olmalı.
- Çok iyi bir dinleyici olmalı.
- Heyecanını katılımcılara da yansıtabilmeli.
- Katılımcıların sözel olmayan tepkilerinin de farkında olmalı.
- Fiziksel özellikleri ve görünüşü ürkütücü olmamalı.
- Söylenenleri kavramsallaştırabilmeli.

✓ Grup ortamı nasıl olmalı?

- Katılımcıların mahremiyetini sağlamalı.
- Tüm katılımcıların tüm konuşmaları herkes tarafından duyulabilmeli.
- Rahat bir ortam olmalı. Çevrede, katılımcıları korkutacak ya da dikkatlerini dağıtacak herhangi bir durum olmamalı.
- Katılımcılar birbirlerine ve moderatöre rahatça ulaşabilmeli.
- Oturma düzeni asla bir hiyerarşik yapıyı ima etmemeli.
- Gözlemci göze batmayan bir yerde oturmalı.
- Moderatör tüm katılımcılarla eşit mesafede bulunmalı ve hepsiyle göz temasında olabilmeli.

Son olarak, moderatörün şunları unutmaması gerekmektedir:

a. Bir moderatör asla;

- Bir öğretmen değildir.
- Bir hâkim değildir.
- Katılımcılara yukarıdan bakan biri değildir.
- Söylenenleri kabul eden ya da etmeyen değildir.
- Cevapları/kelimeleri katılımcının ağzına koyan değildir.

b. Bir odak grup görüşmesi asla:

- Bir metin değildir. Doğru yanıtlar yoktur.
- Diğerlerini bilgilendirmek değildir.
- Diğerlerini ikna etmek üzere oluşturulmuş bir ortam değildir.

B. VERİLERLE İLGİLİ SÜREÇ/FORMLAR

Bir önceki alt bölümde gerek derinlemesine gerekse odak grup görüşmelerinde yaşanan süreç anlatılmıştır. Bu alt bölümde ise, anılan süreç örnekler ve ayrıntılarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Başlangıçta, bu süreç içinde aşağıdaki formların hazırlanması uygun olmaktadır. Örnek formlar kitabın sonunda Ekler bölümünde sunulmaktadır.

a. Örnek Görüşme Çerçevesi (Ek 1, veri toplama safhasında kullanılır.)

b. Örnek Odak Grup Katılımcıları Kişisel Özellikleri Tablosu (Ek 2, odak gruplar için veri toplama safhasında kullanılır.)

c. Örnek Form 1: Senaryo Geliştirme Formu (Ek 3, veri analizi safhasının birinci aşamasında kullanılır.)

d. Örnek Form 2: Veri Analizi Formu (Ek 4, veri analizi safhasının ikinci aşamasında kullanılır.)

Veri Toplama Safhası

Bu safhada Görüşme Çerçevesi kullanılır. Çalışılan konu kapsamında, zengin bir sohbet ortamını özendirmek üzere belirlenen alt konular ve onlara ilişkin açık uçlu sorular ve deşme sorularının yer aldığı bir görüşme çerçevesi hazırlandıktan sonra veri toplanmaya başlanır. Bununla beraber bu çerçevenin, moderatörün ve gözlemcinin alanda beklemedikleri yepyeni ve anlamlı olduğuna, araştırmaya katkı sağlayacağına inandıkları konularla zaman içinde modifiye edilebileceği, yani yeni soruların eklenip bazılarının çıkartılabileceği ya da değiştirilebileceği unutulmamalıdır. Bütün görüşme boyunca katılımcıları kendi görüşlerini/ yanıtlarını paylaşmaya teşvik etmek gerekir.

Ek 1'de örnek bir görüşme çerçevesi sunulmaktadır. Bu çerçevenin benzerleri hem derinlemesine görüşmeler hem de odak grup görüşmeleri için geliştirilebilir. İkisi arasındaki tek fark, derinlemesine görüşmelerde katılımcının kişisel özellikleri bir defa sorulurken odak gruplarda katılımcı sayısına göre hepsine tek tek sorulmasıdır. Bunun için odak grupların senaryolaştırılma safhasında kullanılmak üzere geliştirilebilecek bir tablo örneğine de Ek 2'de yer verilmiştir. Tablo örneğinde görüldüğü gibi 1. kolona mutlaka o araştırma için verilmiş olan odak grup görüşmesi kodu (01 vb.) ve o odak grup içinde bulunan katılımcılara verilen kodlar (01, 02 vb.) yer almalıdır. Bu kodların analizlerde ve raporda o kişilere referans verilmek üzere kullanılması gerekmektedir. Zira her birinin söylediği orijinal cümleler ve ifadeler raporda kullanılacaktır. Odak grup görüşmelerinin başlangıcında gözlemcinin önceden hazırlanmış bu tablolardaki her satırı her bir katılımcı için doldurması önerilir.

Veri Analizi Safhası

Bu safhanın üç ayrı aşamada yapılması uygun olmaktadır.

1. Aşama: Her bir görüşmenin senaryolaştırılması

Bu aşamada, Senaryo Geliştirme Formu (Ek 3-Örnek Form 1: Senaryo Geliştirme Formu) kullanılır. Örnek formdan da açıkça görülebileceği gibi, burada görüşmenin çözümlenmesinden değil senaryolaştırılmasından söz edilmektedir. Yani bu işlem sadece konuşmaların kâğıda dökülmesi olmayıp hazırlanacak bu metinde kimin ne söylediği beden ve yüz dilini ve tavrı ile fiziksel, sosyal, duygusal ortamı da anlatacak biçimde olacaktır. Bu husus örnek Görüşme Formunda şu şekilde ifade edilmiştir:

Çözümlemeyi yapanların (tam senaryoyu yazanların) dikkatine:

Görüşme çözümlenirken (deşifre edilirken), görüşme sırasında sahada tutulan notlar, gözlemler ve ses kayıt cihazı yardımı ile geliştirilen senaryo, bütün ayrıntıları ile yazılacaktır. Tam olarak ne söylenmişse -yanlış telaffuzlar, küfürler vb. de dahil olmak üzere- her şey aynen yazılacaktır. Hatırlanabildiği ölçüde, kişilerin jestleri ve mimikleri de senaryoya yansıtılmaya çalışılacaktır.

Kısacası bambaşka kişiler de bu senaryo üzerinden aynı görüşmeyi mümkün olabildiğince aynen sahneye koyabilmelidirler. Böylece veri analizi safhasının ikinci aşamasında, sadece o belli görüşmeyi yapan moderatör ve gözlemcinin yanı sıra araştırma ekibinden başka kişilerin de o senaryoyu okuyarak başka bir analiz yapmaları mümkün olacaktır. Bir sonraki aşamada biraz daha ayrıntılı anlatılacak olan bu çapraz veri analizleri, bu kitapta şimdiye kadar önemle vurgulanan çapraz sorgulamayı (triangulation) da gündeme getirmektedir.

2. Aşama: Her bir görüşmenin tek tek analizi

Bu aşamada, Veri Analizi Formu (Ek 4-Örnek Form 1: Veri Analizi Formu) kullanılır. Yapılan o görüşme ile ilgili tüm detaylar olabildiğince hatırlanmakta olduğundan ve veri analizi çok kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla, senaryolaştırmadan hemen sonra o görüşmenin veri analizinin, yine moderatör ve gözlemcinin birlikte tartışarak ve bir uzlaşmaya vararak sıcağı sıcağına yapılması uygun olmaktadır.

Örnek Veri Analizi Formunda da analiz yöntemi şu şekilde yer almaktadır:

Veri analizini (değerlendirmeyi) yapan kişi(ler)nin dikkatine:

Aşağıda yer alan konu başlıkları çerçevesinde, görüşme sırasında dikkati çeken en önemli fikirler, yaklaşımlar nelerdir? Genel bir değerlendirme yaparak özetleyiniz. Bunu yaparken kişisel özellikleri (kadın/erkek; lise türü, yaşanılan yer, ailenin yaklaşımları, SES vb.) dikkate alarak farklılıklar olup olmadığına bakınız ve varsa veri analizini yaparken bunu mutlaka belirtiniz. Ayrıca yine bütün konuları özellikle kadın/erkek ve lise türü vb. açısından mutlaka irdeleyiniz. Görüşülen kişinin o konuya ilişkin önemli cümlelerini tırnak içinde, italik ve bir font küçülterek yazınız. Rapor için toptan veri analizi yapıldığında, bu alıntı cümlelerin yanına mutlaka parantez içinde kod ve bazı temel özellikler belirtilerek bilgi verilmesi gerekmektedir.

Görüşme Formunda, Görüşme Akışı altında bulunan ana başlıklara göre ve önemli kişisel özellikler de dikkate alınarak veri analizi yapılarak ilgili başlığın altına yazılmalıdır. Bu başlık için analiz, bütün görüşme boyunca söylenenler ve söylenemeyenler, mimik ve jestler ve görüşme ortamı göz önüne alınarak başlamalıdır. Şöyle ki, kimi zaman katılımcılar, araştırmacının sorduğu soruya o anda değil, görüşmenin bambaşka bir anında yanıt verebilmektedirler. Dolayısıyla her başlık için görüşmenin tamamının moderatör ve gözlemci tarafından değerlendirilmesi ve genel olarak bu başlık altına ne yazılabileceği tartışılmalı ve uzlaşılan şekilde yer verilmelidir. Daha sonra da katılımcıların orijinal cümleleri/ifadeleri ile bu genel değerlendirme güçlendirilmelidir. Odak grup yapılmışsa, o ifadenin hangi katılımcıya ait olduğu, parantez içinde o katılımcının, katılımcı listesindeki numarası yazılarak verilmelidir. Metin içinde, katılımcılara ait her ifade italik yazılmalı ve mutlaka referans verilmelidir.

Araştırma sürecinde bir yandan veri toplanırken bir yandan da veri analizlerinin yapılması ve araştırmacı ekibinin tüm üyeleriyle paylaşılarak araştırmaya ek bir katkı getireceğine inanılan gerekli değişiklikler (modifikasyonlar) ekip üyelerince belli bir uzlaşma içinde yapılabilir. Bu kararlara tüm ekip üyelerinin katılması ve bunlardan haberdar olması esastır.

Bu süreçte çapraz sorgulamaları yapabilmek ve araştırma bulgularının biraz öznellikten kurtulmasını sağlamak üzere, araştırmacıların birbirlerinin senaryolarını okuyarak her bir görüşme için çapraz veri analizi yapması önerilmektedir. Ancak burada elbette bir nesnel oluş halinden söz edilmemekte olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır.

3. Aşama: Bütün veri analizlerinin alt konulara göre incelenerek son analizin yapılması

Bütün görüşmeler senaryolaştırıldıktan ve Çapraz Veri Analizleri de dahil olmak üzere bütün veri analizleri tamamlandıktan sonra, tüm görüşmelere ait veri analizleri incelenerek ortak alanlar

taranır ve raporun bulgular kısmı yazılmaya başlanır. Kapsamlı bir analiz yaptıklarında araştırmacılar, grup etkileşiminden anlamlı sonuçlar çıkarabilirler ve bunu raporlarına, kitaplarına yansıtabilirler.

Bu denli ayrıntılı bir veri analiz süreci, araştırmacılar için oldukça zorlayıcı olmakta; özellikle çok sayıda odak grupları sonucunda elde edilen büyük hacimli nitel verilerin bu şekildeki analizi zaman alıcı ve meşakkatli olabilmektedir. Bununla birlikte bu yaklaşımla, çok hassas, katılımcıların duygularının yoğun olduğu, doğru anlaşılması güç olan, karmaşık görüşmelerde ve yukarıda sözü edilen nitel veri analizi için geliştirilmiş programların yardımı ile veri analizinin çok yüzeysel kaldığı/kalabileceği araştırmalarda burada anlatılan veri analizi yönteminin gerek araştırma ekibinin kendi arasındaki uyumu ve gerekse de bulguların olabildiğince tartışılarak ve farklı yönleri ile değerlendirilerek ortaya konulması açısından son derece başarılı sonuçlar verdiği açıktır.

C. NİTEL ARAŞTIRMALARDA ETİK KAYGILAR

Farklı boyutları ile "Araştırma Etiği" son derece ile geniş ve kapsamlı bir konudur (Bkz. Akşit, 2021). Araştırmacıların gerek nicel gerekse nitel araştırmalarında nitel yanı ağır basan kaygılar yaşaması son derece normaldir ve bu kaygıyı zaten hep duymalıdır. Araştırmacının kişisel ahlaki ilkeleri ve bilimsel alana dahil olmuşluğu ve o alanın kurallarına olan bağlılığı etik dışı davranmamasını sağlar. Bir araştırmacı, çalışmadan önce, çalışma sırasında ve çalışmayı tamamladıktan sonra, araştırma eylemleri üzerine düşünerek, kendi vicdanının içinde değerlendirme yapma şansına sahiptir. Etik araştırma, araştırmacının kişisel değerlerine; kendisine bir insan ve araştırmacı olarak atfettiği anlama ve araştırmada bilgi veren kişileri, araştırma ekibini, yazdıklarını okuyacak olanları vb. nasıl algıladığına bağlıdır.

"Araştırmada etik" denildiğinde, birçok kişi bunun sadece "o araştırmaya katılan insanlara zarar/sıkıntı vermemek ve onlara yararlı olacak şeyler yapmak"la sınırlı olduğunu zannetmektedir. Araştırma etiği ile ilgili ilkeler arasında "adalet" ve özellikle Nuremberg kodu ile gündeme gelen "bilgilendirilmiş onam" kavramları da vurgulanır. Oysa, Mertens ve Ginsberg'in de belirttiği gibi etik açıdan "seçilen konunun çalışılması için en uygun yöntemin bulunması, araştırma süreci ve sonunda yazılan esere hangi bulguların konulacağı" gibi araştırma aşamalarının her birisi çok önemlidir (Akt. Akşit, 2021).

Bu bölümde sosyal bilim alanında saha çalışması yapan araştırmacı/araştırma yürütücüsü rolü içinde duyulan/duyulması mümkün etik kaygıların bir kısmı, araştırmacının çok daha fazla ve sürekli düşünceli/özenli ve farkında olmaya çalışılması gereken nitel çalışmalara da yer verilerek üç aşamada özetlenmeye çalışılmaktadır. (Daha ayrıntılı bilgi için Akşit, 2021'e bakılabilir.)

Araştırma süreci 1. Veri toplama safhasına kadar olan evre, 2. Veri toplamaya başladıktan bulgu ve yorumların diğer araştırmacılar ya da toplumun ilgili kesimleri ile paylaşılmasına kadar olan evre ve 3. Araştırma sonuçları yayımlanarak paylaşıldıktan sonraki evre olmak üzere üç evreye ayrıldığında, her birinde araştırmacılar tarafından kaygı duyulması gereken sorular/sorunlar bulunmaktadır:

1. Veri Toplama Safhasına Kadar Olan Evrede:

Araştırma konusunun seçimi : Daha önce bu konuda yapılan çalışmaları yeterince biliyor muyum? Bu konuyu çalışmak herhangi bir soruna çözüm getirebilecek mi? Bu kadar emek, para, zaman ayırmaya değer mi? Yoksa işe yarayacak başka bir konuya mı kaymalıyım? vb.

Araştırma sorusunun belirlenmesi : Nereden durup bakıyorum? Dünya görüşüm? Yeterince tarafsız mıyım? Ne kadar nesnel olabiliyorum? Ne kadar öznel olabilirim? Olmalı mıyım?

Araştırma ekibi vb. Oluşturulması : Çalışmanın sağlıklı biçimde yürütülebilmesi ve yönetilebilmesi için araştırma ekibinin, araştırılacakları da işin içine katılarak planlanması, iç ve dış dinamiklerinin iyi belirlenmesi gerekmekte olduğundan şu sorular sorulmalı ve samimiyetle cevaplanmalıdır: Araştırma ekibi konuya ve araştırma metodolojisine göre doğru/uygun mu oluşturuldu? Birbirimizi destekleyecek/ tamamlayacak bilgi ve deneyim donanımlarımız var mı? Birbirimizin uzmanlık alanlarına saygı duyabilecek miyiz? Aramızda hakça bir iş bölümü olabilecek mi? Ekip çalışması yapabilecek miyiz?

Araştırma modelinin oluşturulması - Araştırmanın tasarlanması : Bu aşamada olası etik sorunlar önceden belirlenebilirse önleminin alınması için özellikle nicel çalışmalarda önemli bir fırsat olarak kullanılabilmektedir. Esnek olabildiklerinden göreceli olarak nitel araştırmalarda süreç içinde yeni bazı tedbirler alınması mümkün olabilmektedir. Bu aşamada şunlar sorulabilmektedir:

2. Veri Toplama Evresi İçin Planlama

Ne öğrenilecek?

- ✓ **Nicel araştırmalar için**: Kavramsal çerçevenin (değişkenler, değişkenlerin nasıl ölçüleceği, değişkenler arasındaki ilişkilerin ve hipotezlerin belirlenmesi) ve anketin oluşturulması. Neden bu değişkenler? Değişkenleri doğru ölçebilecek miyim? Neden bu soruları bu şekilde sormak gerekiyor? Sorular ve olası yanıtlar araştırmanın geçerliliği ve güvenirliliği açısından ne kadar sağlıklı?

- ✓ **Nitel araştırmalar için görüşme çerçevesinin oluşturulması :** Ne öğrenmek istiyoruz? Görüşülecek konu başlıkları neler olabilir? Alt konuların sıralaması

doğru mu? Deşme soruları neler olmalı? Görüşme çok mu uzun zaman alacak? Bu konular tartışılırken olası incinme noktaları var mı? Kimler hangi noktada duygusallaşabilir? Olursa nasıl hareket etmeliyim? Birlikte çalışacağımız arkadaşları bu anlamda nasıl uyarmalıyım? Bana zaman ayıran, sabırla içlerini açan ve fikirlerini paylaşan bu insanları ne kadar zorlamaya hakkım var? Her şeyden önemlisi hakkım var mı?

Kimlerden yanıt alınacak?

- ✓ **Nicel araştırmalar için**: Örneklem doğru ve yeterli mi? Temsil yeteneği var mı? Yoksa gerekçelerim neler?
- ✓ **Nitel araştırmalar için**: Görüşülecek kişiler neye göre belirlenecek? Neden onlar? Görüşmeler ne kadar uzun olmalı? Nerede görüşürsem nitelikli veri toplayabilirim? Hangi koşullarda onları en az yorarım, üzerim? Görüşmeler kaç tane olmalı? vb.)

Kim(ler) veriyi toplayacak?

- ✓ Neden o ya da onlar? Veriyi toplayanların her biri, ne kadar objektif olabilecek? Ya da olmalı mı? Aynı bilgiye ve değerlere sahip olarak hareket edemeyeceklerine göre bu problemi nasıl çözebilirim? vb.
- ✓ Veri nerede(n) toplanacak? Neden o ülke, o şehir, o mahalle, o grup, o okul, o işyeri? vb.

Araştırmada kullanılacak yöntem ne olacak?

- ✓ Araştırma yöntemlerini ne kadar biliyorum? Doğru yöntem mi seçiyorum? Araştırmacı olarak bu konuyu, bu yöntemle çalışmaya ne kadar yetkinim? Acaba bu yaklaşımım doğru mu? Daha iyisi, daha uygunu olamaz mı? Ekip arkadaşlarım ne kadar yetkin? vb.

Veri ne zaman toplanacak?

- ✓ Neden o zaman toplanması gerekiyor? Bize bilgi verecek insanları en az rahatsız edecek zaman hangisi olabilir? vb.

3. Veri Girişi Ve Analizi İçin Planlama

Yine burada nitel ve nicel araştırmalarda farklı sorular akla gelmektedir. Çeşitli veri analizi proramlarıyla analiz söz konusu olduğunda nitel çalışmalarda verilerin düzenlenmesi ve kodlanması

için sistematik bir yaklaşımla temalar ve örüntüler belirlenmelidir. Bunların anlamlı sonuçları ortaya çıkartıp çıkartmayacağı değerlendirilmelidir. Her sorunun cevabı ankette/görüşme çerçevesinde yer aldığı gibi ve yeterince dürüst, özenli ve tutarlı girilebilecek mi? Analizler dürüstçe yapılacak mı? Daha iyi, uygun hale getirebilmek için ne yapılabilir? İstatistiki analizler yaparken ne kadar dürüst olabilirim? Ne kadar dürüst olmak istiyorum? Veri girişlerini ve analizlerini kim(ler) yapacak? vb. Bu kitapta yer alan analiz yönteminde bunlara özellikle dikkat etmek gerekmektedir.

4. Verinin Yorumlanması İçin Planlama

Bulguları nasıl yorumlayacağım? Literatürdeki bilgilerle nasıl karşılaştırıp tartışacağım? Hangi kaynaklar öne çıkmalı? vb.

5. Araştırma Sonuçlarını İlgili Diğer Kişilerle Paylaşma İçin Planlama

Bu aşamada araştırılanlar için gizlilik ve mahremiyet koşullarının sağlanıp sağlanamayacağı, bulguların anonimlik yaklaşımı içinde sunulup sunulamayacağı da son derece önemlidir. Ayrıca yine sıkıntı/zarar vermeme açısından karşılaşılabilecek sorun alanlarının da bu aşamada düşünülmesi ve olabiliyorsa uygun hale getirilmesi; buna olanak yoksa da çalışmanın yönünün değiştirilmesi yoluna gidilmesi beklenmektedir.

Kimlerle paylaşmalıyım? Hangi bulgularımı başkaları ile paylaşabilirim? Nasıl paylaşacağım? Bilimsellik düzeyi mi yoksa popülerlik düzeyi mi benim için ön planda olacak? Hangi dergilerde yayın yapmalıyım? Hangi yayınevi ile anlaşmalıyım? Sonuçları hangi mecralarda anlatmalıyım? vb.

6. Araştırmayı Hayata Geçirmek Üzere Etik Kurul İzni Alma

Neden bu izne ihtiyaç duyuyorum? Hangi kuruldan almalıyım? Kolayca alabileceğim onaylar mı, yoksa beni etik açıdan doğru yönlendirecek, belki de zorlayacak kurul kararları mı tercih etmeliyim? vb.

7. İzin Alınması Gereken Diğer Kişiler/Kurumlar

Bu anlamda bilgi verecek kişiler ve araştırmanın yapılması planlanan yerdeki (il, ilçe, mahalle, kurum, kuruluş vb.) yetkililer dikkate alınmalıdır.

Bana cevap verecek ya da izin verecek kişilere kendimi, ekibimi ve yapacağım çalışmayı nasıl açıklamalıyım? Çok açıklama yaparsam izin vermeme olasılıkları var mı? Yalan söyleyemeyeceğime göre bazı şeyleri gizleyebilir miyim? Sınırlar ne olursa etik dışı davranmamış olurum? vb.

8. Zaman Çizelgesinin Geliştirilmesi

Ekipteki kişilerin sorumluluk alanları ve ayırabilecekleri vakit açısından hakça bir zamanlama planı mı yapıyorum? Yapılacak işlerin zamana yayılmasında bilgi verecek kişilerin olası önceliklerini/tercihlerini biliyor muyum? vb.

9. Bütçenin Hazırlanması

Bütün adımları en ince ayrıntısına kadar hesaba kattım mı? Piyasayı iyice araştırdım mı? Yazdığım giderlerin bir kısmından vaz geçebilir miyim? Abarttıklarım olmuş mu? Bunlardan vazgeçersem araştırmamın kalitesinden ödün verir miyim? Ekipteki kişilere haksızlık yapıyor muyum?

Veri toplamaya başladıktan bulgu ve yorumların diğer araştırmacılar ya da toplumun ilgili kesimleri ile paylaşılmasına kadar olan evreler.

Veri toplama evresinde:

Kendimi dürüstçe tanıtıp amacımı açıklıyor muyum? Görüşülecek her kişiyi araştırma hakkında doğru şekilde bilgilendirip onamını alıyor muyum? Bana güven duymasını sağlıyor muyum? Ben ona güven duyuyor muyum? Karşılıklı güven ortamını sağlamak üzere ne yapabilirim? Görüşmeler sırasında görüşmeye devam etmek ya da mutlaka soruma cevap almak üzere zorluyor muyum? Özellikle hassas konular çerçevesinde nitel araştırmalar yaparken onları üzüyor muyum? Bana bu yapılsa tepkim ne olur? Peki, o ne hissediyor? Ne yapmalıyım? Önceden belirlenen kişilerle görüşmeler yapılıyor mu? Veriler dürüstçe toplanıyor mu? Olabildiği kadar herkese eşit mesafede olabiliyor muyum? Bazıları ile farklı ilişkiler kuruyor muyum? Kurmalı mıyım? Kalabalık ortamlarda gözlem yapar, bilgi toplarken kimden izin almalıyım? Tek kişiden almak yeterli mi? Kullanılan veri toplama yöntemi ekibin diğer üyelerince ne kadar bilerek ve özenli olarak uygulanıyor? Bununla ilgili geri bildirimlerin alınacağı/verileceği toplantılar düzenlesem mi? Nasıl daha yararlı olur?

Veri girişi ve analizi sırasında:

Veri girişi doğru yapılıyor mu? Analizleri dürüstçe yapıyor muyum? Yoksa daha çarpıcı olacak ve beni akademik dünyada parlatacak bulgulara ulaşmak üzere çaba mı harcıyorum? vb.

Verinin yorumlanması ve araştırmanın sonuçlarının paylaşılması sırasında:

Çalışmaya katılan insanların mahremiyeti, verdikleri bilgilerin gizliliği benim için ne kadar önemli? Bunları anonim olarak nasıl yorumlayabilirim ve diğerleri ile paylaşabilirim? O kişilere zarar verecek başka herhangi bir paylaşımım var mı? Eğer anonim olarak paylaşamayacaksam ve o kişilere

zarar vereceksem, o çarpıcı sonucu makalemden/kitabımdan çıkarma cesaretim var mı? Ekipteki bu kadar insanın emeği, zamanı boşa mı gitsin? vb.

Sonuçların, basılmadan önce o alanda çalışmaları olan bilim insanları ile tartışılması da ayrı bir etik sorumluluktur. Bu da yayın etiği ile ilgili başka bir bölümün konusudur.

Araştırma sonuçları yayımlanarak paylaşıldıktan sonraki evre

Kaçınılmaz olarak paylaşımların sonuçları olacaktır. Beğenenler, kıyasıya eleştirenler, kendi çalışmalarında size atıfta bulunarak ya da bulunmayarak kullananlar vb. hep olacaktır. Bunlar olağan ise de yine de düşünülmeye değerdir. Bilimsel bilgi bu şekilde biriktiği ve diğer araştırmacıların bu bilgiler üzerine yeni araştırmalarını inşa ettikleri dikkate alınacak olursa, yayınlanacak/paylaşılacak bilginin, özenle, bilinçli şekilde sorgulanarak ve hiç kimsenin hakkı yenilmeden, kimseye zarar verilmeden yapılan araştırmalardan üretilmiş olmasının önemi açıktır.

Bu evre bir araştırmacının ömrünün sonuna kadar devam etmektedir. Özellikle de açık erişimin yaygınlaşması ile elli yıl önce yazılan bir makalede vurguladığınız bir nokta, yıllar sonra rahatça, dünyanın bir ucundaki başka bir araştırmacı tarafından sorgulanabiliyor. Araştırmacının yazdıklarının hesabını vermesi gerekiyor, 50 yıl sonra da olsa.

Araştırmacı/araştırma yürütücüsünün dışında, araştırmanın her evresinde farklı aktörler devreye girmekte ve araştırma sürecini etkilemektedir. Araştırma ekibi, etik kurulu üyeleri, çalışmanın desteklenmeye değer olup olmadığına karar verecekler/verenler, destekleyecek ve izin verecek kuruluş yetkilileri, sizi yanıtlayacak kişiler, kitabınızı basacak yayınevleri, editörler, makalenizi değerlendirecek hakemler, yazılarınızı okuyacak ya da sunumlarınızı dinleyecek kişiler… Her birinin etik sorumluluğu taşımaları son derece önemlidir.

Ayrıca, yine toplumsal/kültürel koşulardan asla ayrı düşünülemeyecek olan özel gereksinimi olanlar (engelliler, çocuklar, yaşlılar vb.), sağlık, sosyal hizmet, savaş, salgın vb. olağanüstü durumlar, politika, vb. alanlarda araştırma yapan sosyal bilimciler için de, hepsine özel etik kaygılar akla gelmektedir.

Özellikle hızla yaygınlaşan sosyal medya ve benzer diğer mecralarla yapılan araştırmaların, belki temelde benzer, ama apayrı boyutları da dikkate alan ayrı etik kaygılarla gerçekleştirilmesinin gereği açıktır. Örneğin bazı araştırmacıların, "fake" (sahte) hesap açarak bazı gruplara üye olduğunu ve oradakilere benzer paylaşımlarla kendisini tanıtarak gayet "kaliteli" veri toplaması söz konusu olmaktadır. Bu durumda verinin kalitesi kimler tarafından değerlendirilmeli? Bir başka önemli etik konu yapay zekânın araştırmalarda kullanılmasıdır.

Araştırmacı kimlere, hangi taraflara karşı sorumludur?[9]

Araştırmacı olarak sorumluluk hissedilmesi gereken kişiler, kurumlar, taraflar aşağıdaki gibi özetlenebimektedir:

1. Bilim insanlarının bilime, her yönden dürüstçe biriktirilmiş bilimsel birikime; kullanılan metodoloji de dahil olmak üzere, her yönüyle özenli, bilinçli ve dürüstçe yapılmış araştırma sonuçlarını yine aynı şekilde değerlendirerek katkı yapması zorunludur.

2. Araştırmacı, görüştüğü kişiler bunun ayırdında olmasa bile hem ahlaki açıdan hem de profesyonel olarak etik olmak zorundadır. Araştırmacılara yüreklerini açan, dürüstçe bilgilerini, görüşlerini, duygu ve davranışlarını paylaşan kişilerin bu çalışmanın çeşitli evrelerinde zarar görmemesi için hepsinin, her durumun biricik olduğunu düşünerek hareket etmek zorundadır. Bu elbette nitel çalışmalarda daha da büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, mümkün olabildiği takdirde onlar için yararlı şeyler de yapılması da beklenmektedir. Bunlar etik kodlar içinde yer alırlar. Burada da ortaya şu sorular çıkmaktadır: Kime göre iyilik, 'iyilik'tir? Hangi perspektiften, hangi koşulda sıkıntı, 'sıkıntı'dır?

3. Araştırmacının kendi kendisine karşı sorumluluğu da son derece önemlidir. Araştırmanın her evresinde, her adımında sözü edilen etik kaygıları duymak, o kaygıları bertaraf edecek önlemleri almak ve bütün bunları davranışlarımıza yansıtabilmek bu sorumluluğun en önemli belirtisidir.

4. Araştırmacıları destekleyen kuruluşlara karşı olan sorumluluk da kuşkusuz önemlidir. Bu sorumluluk yalnızca, araştırmayı destekleyen kuruluşun adının anılması/ yazılması, onlara teşekkür edilmesi ile bitmemektedir. Bu sorumluluğun, araştırmacının kendisine karşı sorumluluğu ile birlikte değerlendirildiğinde ortaya farklı bir etik kaygı alanı çıkmaktadır.

5. Araştırmaya katılarak araştırmacılara bilgi veren kişilere karşı olan sorumluluk dışında topluma/dünyaya karşı sorumluluğun da dikkate alınmasının gereği açıktır. Burada bir yönüyle diğer bilim insanlarının çalışmalarına, bilimsel birikime yapılan katkı; öte yandan da bütün bu araştırma süreçlerinin ilgili toplumlarda yaratacağı etki iyi değerlendirilmelidir. Artık günümüzde, bazı farklılıklar olmasına karşın, özellikle kitle iletişim araçları ile çok farklı mecralarda ve son derece yaygın, kimi zaman çok özensiz,

[9] (Akşit, 2021)

sorumsuz ya da sansasyonel biçimde araştırma sonuçlarının paylaşılması, değerlerin hızla değişmesine neden olmaktadır.

Etkileşimli yapısı ve sahadaki koşullara göre uyum sağlama gerekliliği ile nitel araştırma sürecinde daha önce öngörülemeyen etik sorunlar da çıkabilmektedir. Nitel ve nicel araştırmalarda ortak olan bazı etik hususlar vardır. Bununla beraber, nitel araştırma tekniklerinin daha sık uygulandığı sosyal bilimler alanında, araştırmacıların araştırılan insan olgusunun doğasına özgü bir dizi unsurdan etkilenmesi ve teknik ve prosedürel konular, bilgi yönetimi ve hatta yayımla ilgili kararları etkilemesi nedeniyle, bu etik konular oldukça karmaşıktır. Bu durum, araştırmacının çalışmanın dayandığı materyallerin oluşturulması ve analizi ile incelenen olgunun bilim camiası tarafından daha iyi anlaşılması konusundaki uzmanlığını, etik kalitesini ve bağlılığını etkilemektedir (Aspers ve Corte 2019[10]).

[10] https://www.academia.edu/38485144/Aspers_Corte_2019_What_is_Qualitative_in_Qualitative_Research_Qualitative_Sociology_pdf (Alıntı tarihi: 27 Ağustos 2025)

KAYNAKÇA

Akşit, B. T. 1998. "Göç Araştırmalarında Hızlı Değerlendirme Metodolojisi" Türkiye'de İç Göç içinde. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Akşit, B. T. 1997. "Medikal Araştırmalarda Bazı Etik Sorunlar", Etik Bunun Neresinde? (Pratisyen Hekimler için Etik Elkitabı). Ankara Tabip Odası Yayını.

Akşit, B. 2021. Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik Kaygılar, Araştırma Denilince isimli kitap içinde. Ed. S. Tüzün, Bağlam Yayınevi.

Akşit, B. ve Akşit-Dudaklı, G. 2022. Sosyo-Kültürel Değerler Açısından İnsan Sağlığı ile İlgili Araştırmalarda Aydınlatılmış Onam. Aydınlatılmış Onam 2022 isimli kitap içinde (Editörler: G. Sezgin ve G. Akşit-Dudaklı) Maltepe Üniversitesi yayını (https://openaccess.maltepe.edu.tr/entities/publication/58891c38-5715-43e1-898d-f745ad989c72)

Agius, SJ. 2013. Qualitative research: its value and applicability. The Psychiatrist (2013), 37, 204-206, doi: 10.1192/pb.bp.113.042770.

Aspers, P., Corte, U. 2019. What is qualitative in qualitative research. Qual. Soc. 42(139), 139–160.

Barbour, R. 2008. Introducing Qualitative Research: A Student Guide to the Craft of Doing Qualitative Research. SAGE Publications Inc., Thousand Oaks.

Cena, E.; Brooks, J.; Day, D.; Goodman, S. Rousaki, A. Ruby-Granger, V. and Seymour-Smith, S. 2024. Quality Criteria: General and Specific Guidelines for Qualitative Approaches in Psychology Research. A Concise Guide for Novice Researchers and Reviewers in Method and Protocol. International Journal of Qualitative Methods. Sage. Volume 23: 1–23, DOI: 10.1177/16094069241282843 (sagepub.com/home/ijq).

Debus, M. 1995. Methodological Review: A Handbook for Excellence in Focus Group Research. Washington: HEALTHCOM.

Kümbetoğlu, B. 2005. Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. Bağlam Yayınları, İnceleme- Araştırma 179. ISBN 975-8803-51-4. İstanbul.

Lim, WM. 2024. What Is Qualitative Research? An Overview and Guidelines. Australasian Marketing Journal. 1 –31. Australian and New Zealand Marketing Academy. Article reuse guidelines: sagepub.com/journals-permissions

DOI: 10.1177/14413582241264619.journals.sagepub.com/home/anz

Patton, Q. M. 1987. How to use qualitative methods in evaluation. Newsbury Park, London, New Dehli: Sage Publications.

Practice: A guide for Social Science Students and Researchers. SAGE. ISBN 978-1-4462-0911-0; ISBN 978-1-4462-0912-7 (pbk)Ritchie, J.; Lewis, J.; McNaughton Nicholls, C. and Ormston, R. 2014. Qualitative Research

Roca, E.; Merodio, G.; Gomez, A. and Rodriguez-Oramas, A. 2022. Egalitarian Dialogue Enriches Both Social Impact and Research Methodiologies. Regular Article. International Journal of Qualitative Methods. Volume 21: 1–14. DOI: 10.1177/16094069221074442

journals.sagepub.com/home/ijq. SAGE.

Morgan, D. L. 1997. Focus groups as qualitative research (2nd ed.). Sage Publications, Inc. https://doi.org/10.4135/9781412984287)

Neuman, W. L. 2005. Social Research Methods: Quantitative and Qualitative Approaches. (6th Edition) Boston: Allyn and Bacon. ISBN-10: 0205457932; ISBN-13: 978-0205457939.

Krueger, R.A. and Casey, M.A. 2014. Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research. SAGE Publications, Thousand Oaks.

Lee, R.M. 2010. The Secret Life of Focus Groups: Robert Merton and the Diffusion of a Research Method. Springer Science+Business Media, LLC 2010Am Soc (2010) 41:115–141. DOI 10.1007/s12108-010-9090-1.

Silverman, D. (Ed.) 1997. Qualitative Research: Theory, Method and Practice. SAGE: New Delhi. ISBN: 08039 7665 8, ISBN: 08039 7665 6 (pbk)

Seale, C. 1999. The Quality of Qualitative Research. SAGE Publications Ltd

Steward, D.W. and Shamdasani, P.N. 2015. Focus Groups: Theory and Practice, 3rd Edition, Sage, London.

Treharne, G. J. ve D. W. Riggs. 2015. Ensuring Quality in Qualitative Research (Kitap bölümü: Qualitative Research in Clinical and Health Psychology) DOI:10.1007/978-1-137-29105-9-5.

İnternet Kaynakları:

a. https://onlinecourses.nptel.ac.in/noc20_ge01/preview 2022 Prof. Malik

b. https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2022/01/15/book-review-embodied-inquiry-research-methods-by-jennifer-leigh-and-nicole-brown/

c. https://blogs.ischool.berkeley.edu/i272f14/syllabus/

d. https://researchmethod.net/observational-research/#google_vignette Observational Research – Methods and Guide (6 Mayıs 2025)

III. BÖLÜM:
KATILIMLI EYLEM ARAŞTIRMASI

Bu bölümde Katılımlı Eylem Araştırması (KEA) tanımlanmakta ve temel özellikleri anlatılmaktadır. Ayrıca bu süreç içinde hedef grupla ilişkilerin kurulması ile problemlerin belirlenmesi ve hedef grupla birlikte araştırmanın geliştirilmesine yer verilmektedir. Daha sonra hedef grubun araştırma ekibine dahil edilmesi, hedef grupla araştırma ve analiz yapma ve son olarak da hedef grup için faydalı uygulama modeli/ürünler oluşturma safhaları açıklanmakladır. Proje tamamlandıktan sonra ise hedef grupla ilişkileri sürdürmenin önemi vurgulanmaktadır[11].

Bu bölümün hemen başında belirtilmesi gereken nokta, burada yer alan bilgiler araştırmacılara yol göstermek amacı ile yazılmıştır. Her toplumun koşulları birbirinden çok farklı ve araştırma ekinin kompozisyonu her zaman çok farklı olabilir. Önemli olan koşullara uygun, burada yazılanları adım adım takip etmek değil, belli ilkeler bağlamında anılan koşullara en uygun modeli geliştirebilmek ve uygulayabilmektir.

Araştırma veya müdahale için hedeflenen topluluk üyelerinden bir kısmı planlamadan sonuçların uygulanmasına kadar projenin tüm aşamalarında ortak olarak çalışma grubunun içinde yer alır. KEA projeleri, topluluklarla ihtiyaçları tanımlama, planlama, araştırma ve topluluğu güçlendiren ve değiştiren müdahalelerin geliştirilmesine yönelik yinelemeli bir sürece yol açan uzun vadeli ilişkiler geliştirilir.

Bu nedenle KEA, birlikte çalışılan/hizmet verilen kurumları (eğitim, sağlık vb.) ve hizmet verdikleri topluluklar arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmeyi içeren bir toplulukla çalışma yaklaşımıdır.

[11] Üçüncü bölüm yazılırken temel olarak Principal Investigators Association tarafından yazılan el kitabı büyük ölçüde Türkçeye çevrilerek ve yazarların çeşitli projeler kapsamında edindiği bilgi ve deneyim birikimlerinden yararlanılarak uyarlanmıştır. Participatory Action Research from A to Z: A Comprehensive Guide. Principal Investigators Association Library.
(www.principalinvestigators.org)

KEA TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

KEA, topluluk üyelerini araştırmanın ve uygulamanın tüm aşamalarına dahil eden, toplulukla uzun vadeli aktif bir işbirliğinden çıkan araştırma olarak tanımlanmaktadır.

1. KEA'nın Temel Özellikleri

- ✓ Proje, topluluk üyelerinin dillendirdiği ihtiyaçları karşılamak için toplulukla ortaklık içinde geliştirilir.
- ✓ Topluluk üyeleri sadece danışma komitesi üyeleri olarak değil, aktif katılımcılar olarak planlama, araştırma, analiz ve uygulamaya katılırlar.
- ✓ Proje ekibi, toplulukla olumlu sosyal değişim veya topluluk üyelerini kurumla ilişkilerinde güçlendirme yönünde etkileşimde bulunur.
- ✓ Proje ekibi, toplulukla bulguların ve/veya gelecekteki potansiyel projelerin uygulanmasına yol açan uzun vadeli bir ilişki geliştirir.

2. Hedef Grupla İlişkiler Kurma

Topluluğa etkili olarak ulaşmak için;

- ✓ Hedeflere ulaşmak için toplulukla birlikte çalışılır,
- ✓ Topluluk kültürü, eğitim/sağlık vb. hizmetleri hakkındaki inançları öğrenilir,
- ✓ İlgili kurumun topluluktaki geçmişi anlaşılır,
- ✓ Hedeflenen topluluk üyelerine etkili bir şekilde ulaşmak üzere anahtar,
- ✓ Kişiler ve ağlar belirlenir,
- ✓ Bu ortaklarla (partnerlerle) mesajlar ve kapsam stratejileri oluşturur,
- ✓ Ortaklarla iletişimin kesintisiz sürdürülmesine çalışılır.

TOPLULUKLA İLK KARŞILAŞMA

KEA projesi geliştirmenin en hassas kısmı, incelemeyi/değiştirmeyi planladığımız toplulukla saygılı, işbirlikçi bir ilişki kurmayı içerir. İlk etkileşimler tüm ilişkiyi çerçeveleyebilir. Bu nedenle, onlarla çalışmaya başlamadan önce topluluğu tanımak önemlidir. Ayrıca, topluluğu ihtiyaçlarını anlamada uzman olarak görmek çok değerlidir. Oysa bazı araştırmacılar kendilerinin bu konularda daha bilgili olduklarını zannederler. Bu yaklaşım tamamen yanlıştır. Burada esas olan içerden kişilerin değerlendirmelerini almaktır.

Bir topluluğu tanımanın yolları çoğu zaman şunlardır:

- ✓ Çoğu kurum, çevrelerindeki topluluklar ve hizmet verdikleri kişiler hakkında demografik bilgiler tutar. Bu bilgileri öğrenmek önemli bir ilk adımdır.
- ✓ Bir topluluğun ve kurumlarının tarihini öğrenmek, önemli aktörler, güncel sorunları ve sorunlara nasıl yaklaştığı konusunda daha iyi bir fikir verir. Tarihsel bilgiler genellikle yerel kütüphanelerde ve anahtar kişilerle (topluluk liderleri vb.) konuşarak elde edilebilir.
- ✓ Bir diğer önemli adım, toplulukta ve kurumlarında rahat olmayı içerir.
- ✓ Gündelik hayatını toplulukla birlikte yaşayarak geçirmek, mağazalarında alışveriş yapmak, lokantalarda yemek yemek vb. araştırmacılara topluluk hakkında bir anlayış kazandırır ve topluluk üyelerinin araştırmacılarla tanışmasını sağlar.
- ✓ Yerel topluluk tabanlı organizasyonlara, rekreasyon merkezlerine, inanç topluluklarına ve diğer kurumlara herhangi bir gündem olmadan kendinizi ve kurumu tanıtmak için gitmek, kurumlarla ilişki geliştirmeye başlamak için bir diğer önemli ilk adımdır. Bu ilk görüşmeler araştırmacının kuruluş, topluluğa bakış açısı ve ihtiyaçları hakkında bilgi edinmesine odaklanmalıdır.
- ✓ Toplulukta halihazırda kurulmuş ilişkileri olan akranlara ulaşmak.

Bazen bu kuruluşlar veya kişiler kurum tarafından da zaten iyi bilinir. Bazen en görünür uygulamalar, topluluk tarafından güvenilenler olmayabilir. Dikkatli olmak gerekmektedir.

Topluluk Ağlarını Haritalama

- ✓ Danışma komitesi üyesi görüşleri
- ✓ Ana paydaşlar
- ✓ Ana kuruluşlar
- ✓ Program kullanıcıları
- ✓ Öğrencilerin/öğretmenlerin/hastaların vb.

GIS (Geographic İnformation System) haritalaması

- ✓ Sevk kaynaklarının sosyal haritalaması ve onlarla ağlar hakkında konuşma

Topluluğa ulaşmanın bir hedefi, ağlarının ve anahtar kurumların birbirlerine nasıl yol açtığını (birbirlerini nasıl etkilediğini) anlamak olmalıdır.

- ✓ Topluluk üyeleri ve kuruluş yetkilileri ile konuşurken, onlara ağlar ve anahtar kişiler/ ağ liderleri hakkında sorular sorulmalı.

- ✓ Kuruluşlara kiminle ve neden çalıştıkları ve kimlerle çalışmadıkları sorulmalı. Tüm bu bilgiler, topluluktaki insanlar ve kurumlar arasındaki ilişkileri gösteren bir tabloya dönüştürülmelidir. (Elle de yapılabilir bilgisayar programlarıyla da!)

Topluluğa ulaşmanın bir hedefi, ağlarının ve anahtar kurumların birbirlerine nasıl yol açtığını anlamak olmalıdır.

- ✓ Haritalama, idari veri tabanları ve yerel eğitim/sağlık vb. kuruluşları aracılığıyla edinilebilen bilgiler kullanılarak yapılabilir.

Bu haritalama, projenin araştırmak istediği alanları belirlemek veya bir organizasyonun topluluğundaki ayak izini anlamak için sevk kaynaklarıyla ilgili bilgilerle birleştirmek için kullanılabilir. Her iki durumda da, haritalama bilgileri bir topluluğu ve ihtiyaçlarını anlamak için önemli veriler sağlar.

Topluluk kültürü

Bir proje için bilgisi için başvurulan tüm kuruluşlara topluluğun kültürü ve o topluluktaki eğitim, sağlık vb. hizmetinin kültürü hakkında soru sorulmalıdır. Her topluluk benzersizdir ve araştırmacılar, o gruptaki insanlar hakkında bazı şeyler bildikleri için belirli bir mahalleyi veya topluluğu anladıklarını varsayamazlar. Eğitim, sağlık vb. hizmeti hakkındaki inançlar/düşünceler sadece o topluluğa özgü olabilir.

Topluluk üyelerinin ilgili eğitim kurumunda ana dilde derslerin olmaması gerektiğine inanmaları, gibi. Yerel inançlar, yerel değerlendirmeler mutlaka öğrenilmelidir.

Topluluk kültürü

- ✓ Topluluğun kültürü, ayrıca eğitim, sağlık vb. kurumları hakkındaki anlayışları/yaklaşımları da içerir. Yaklaşımları, endişeleri veya beklentilerini önceden bilmek, bir kuruluşun KEA projelerinde bir toplulukla ortaklık kurma yaklaşımını çerçevelemeye yardımcı olacaktır.

- ✓ Bu kurumları bilmek, toplulukla ilişkiler geliştirmenin ilk adımıdır. Ondan sonra topluluk üyeleri ile bir proje üzerinde işbirliği yapmak üzere kendilerine yaklaşılmalıdır. Kurum türleri, topluluğun doğasına bağlı olarak değişecektir.

KEA'DA NELER YAPILMALI/NELER YAPILMAMALI?

Yapılması Gerekenler:

- ✓ Bir proje fikri geliştirmeden önce topluluğun ve ihtiyaçlarının iyice anlaşılması
- ✓ Bir proje teklifi geliştirmeden önce topluluğun sürece dahil edilmesi
- ✓ İletişim kanallarının her zaman açık tutulması
- ✓ Projenin tüm yönlerinin topluluğun alt gruplarında kontrol edilmesi
- ✓ Topluluk ile kendi kurumunuz arasında bir köprü olduğunuzun farkına varılması

Yapılmaması Gerekenler:

- ✓ Topluluğa onların istedikleri önemli bir şeyi getirdiğinizin varsayılması
- ✓ Projenizin topluluk için tek veya birincil öncelik olmadığının unutulması
- ✓ Topluluğa ne yapması gerektiğinin söylenmesi, daha iyi bildiğinizin varsayılması
- ✓ Topluluktaki herhangi bir alt grubun tarafının tutulması
- ✓ Proje bitince ortadan kaybolunması

PROBLEMLERİ BELİRLEME VE TOPLULUKLA (HEDEF GRUPLA) BİRLİKTE ARAŞTIRMAYI GELİŞTİRME

Başlangıçta Topluma Ulaşmak üzere atılan Adımlar:

- ✓ İhtiyaçların belirlemek veya projeye ilgi duymalarını sağlamak üzere topluluktaki bazı gruplarla OGG'ler yapılması
- ✓ Bir sayfalık proje açıklaması hazırlanması
- ✓ Geniş bir yelpazede (kişiler, kurumlar vb.) geri bildirimlerin alınması.

Araştırmacılar, bazan sınırları çok zayıf belirlenmiş olsa da genellikle bir gündemle sahaya giderler. Örneğin, bir sağlık hizmeti projesi için hedef, toplulukta bir varlık oluşturmak, toplum sağlığını iyileştirmek veya yüksek tansiyon ve diyabet oranlarını ele almak kadar basit olabilir.

Bir hedef grupla (toplulukla) proje yapacak olan araştırmacı kendi gündemini değil, o topluluktan çıkan, onların dile getirdiği ihtiyaçları dikkate almaya hazır olmalıdır.

Topluluğun İhtiyaçlarının Belirlenmesi

Toplum katılımını sağlamak ve topluluğun ihtiyaçlarının belirlenmesi için diğer bir strateji de, topluluk için bir ihtiyaç değerlendirmesi geliştirmektir. Genellikle ihtiyaç değerlendirmeleri sağlık hizmeti, istihdamı artırma veya gıda güvensizliğini ele alma gibi belirli bir soruna odaklanır. Ancak bu ihtiyaç değerlendirmeleri, yalnızca topluluktaki temel ihtiyaçları belirlemek için çok geniş de olabilir.

Toplumun ihtiyaç değerlendirmelerini yürütmenin birkaç yolu vardır:

- ✓ Bir model, toplulukta odak grupları yapmayı içerir. Odak grubu soruları, ilk topluluk temaslarınla geliştirilir ve çeşitli topluluk ortamlarında yürütülür. Bazen çeşitli paydaşlarla yapılabilir.
- ✓ İkinci strateji, insanlara temel ihtiyaçlarını sormak için bir dizi belediye toplantısı düzenlemeyi içerir. Bu toplantılar halihazırda var olan mekanlarda yapılmalı ve toplum liderleriyle birlikte yönetilmelidir.
- ✓ Yerel işletmelerle çalışmakla ilgilenen projelerde, personel toplantılarında veya şirket öğle yemeği odasında bir odak grubu veya belediye toplantısı etkinliği yapılabilir.
- ✓ Her durumda bu etkinliklerin önceden iyi bir şekilde duyurulması ve hedeflerinin başlangıçta açıkça belirtilmesi gerekir. Odak grupları gibi bu toplantılar da ele alınacak projelerin veya sorunların kısa bir listesini geliştirmek için kullanılmalıdır.

İhtiyaç değerlendirmelerinin geliştirilmesine topluluk (hedef grup) üyeleri mümkün olduğunca dahil edilmelidir. Bunun için olası stratejiler:

- ✓ Dinleme projeleri iyi test edilmiş bir seçenektir. Bu projeler, toplum üyelerine topluluklarındaki diğer kişilerle açık uçlu bire bir görüşmeler yapmaları için eğitim vermeyi içerir. Topluluk üyeleri bu görüşmeleri hem toplumun ihtiyaçları hakkında bilgi toplamak hem de diğer toplum üyeleriyle ilişkiler geliştirmek için yaparlar.

Hedef Grubu Araştırma Ekibine Dahil Etme

Topluluk üyelerini araştırma yapmaları için işe alma ve eğitme

- ✓ Mümkünse araştırma eğitimi almış olan topluluk üyelerini seçin.
- ✓ Topluluktaki tüm gruplardan insanları dahil edin.

- ✓ Topluluğun içinden marjinal kişileri arayın.
- ✓ Ekipteki tüm araştırmacılar için mini araştırma yöntemleri kursları sağlayın.
- ✓ Tüm ekip üyelerinin arkasında olun (Neyi nasıl yaptıklarını gözlemleyin ve gerektiğinde onları kırmadan düzeltmelerini isteyin)
- ✓ Topladıkları verilerin, her şeyi kapsayıp kapsamadığına, yanlı olup olmadığına dikkat edin.
- ✓ Gerçek bir KEA projesinin en ayırt edici özelliklerinden biri, toplum üyelerinin araştırmayı yürütmeye katılmasıdır. Topluluk içinden bir velinin komşuları ile görüşme yapması gibi.
- ✓ Bu süreç genellikle yerel araştırma ekibini işe başlatmadan önce danışma komitesiyle başlar. Danışma komitesi araştırma sorularının geliştirilmesine katıldığı gibi, araştırma araçlarının geliştirilmesine ve personel için kriterlerin belirlenmesine de katılmalıdır. Danışma komitesi üyeleri ayrıca araştırma ekibinde iyi çalışabilecek kişileri önerebilirler.

Topluluktan insanları işe almanın proje ekibine katmanın birçok nedeni bulunmaktadır:

Topluluk üyeleri,

- ✓ İnsanlarla konuşabilir veya dışarıdakilerin erişimde zorluk çekeceği ortamlara girebilir. Diğer topluluk üyeleri, onlara dışarıdakilerden daha fazla güvenebilir.
- ✓ Topluluğun dinamiklerini anlayabilir ve araştırma ekibinin topluluğu en iyi şekilde yansıtan araştırma stratejileri geliştirmesine yardımcı olabilir.
- ✓ Ayrıca, verileri yorumlama ve topluluk kültürünü, araştırma ekibinin geri kalanına açıklama konusunda ayrıntılı bir yeteneğe sahip olabilirler.

Araştırmacıların yerel araştırma ekiplerinde hangi özelliklere değer verdiklerini önceden düşünmeleri önemlidir.

- ✓ Araştırmacılar, topluluk üyeleri gibi görünen ancak toplulukta bir geçmişi olmayan kişileri seçerken dikkatli olmalıdır.
- ✓ Araştırmacılar ayrıca araştırmalarını etkileyecek önyargılara sahip kişileri işe alırken dikkatli olmalıdır.
- ✓ Bazen topluluk içindeki biri, içerden olduğu için onlara çok aşina olduğundan bazı nüansları göremeyebilir. Herkesin işleri belirli bir şekilde yaptığı varsayımı,

kaydedilmesi önemli olabilecek bilgilerin çalışmadan çıkarılmasına yol açabilir. Buna çok dikkat edilmelidir.

- ✓ Araştırmacının sosyal özellikleri, nereye gidebileceklerini ve kiminle konuşabileceklerini sınırlayabilir. Örneğin çoğu durumda, erkek araştırmacılar kadınlarla çalışması zor olabilir.

Araştırmacıların yerel araştırma ekiplerinde hangi özelliklere değer verdiklerini önceden öğrenmeleri ve buna dikkat ederek sürece devam etmeleri önemlidir:

- ✓ Topluluk üyelerini araştırmacı olarak seçmek, aynı zamanda o kişinin topluluktaki yerini dikkatlice anlamak anlamına gelir. Belirli bir hizbin parçası olarak kabul edilen veya toplumda iyi veya kötü güçlü bir üne sahip olan birini işe almak faydalı değildir. Daha iyi seçimler, toplumda tanınan ancak hiçbir şekilde önemli oyuncular olarak kabul edilmeyen kişilerdir. Bu nedenle, okumak veya çalışmak için uzaklaşmış ve şimdi geri dönmüş olan topluluktan biri iyi bir seçimdir. Bu kişiler, toplumdaki mevcut dinamiklerin bir parçası olarak kabul edilmez ve daha geniş deneyimlerinden dolayı daha geniş bir görüşe sahip olabilirler. Hem topluluktan olan hem de topluluğun dışına çıkabilen kişilere marjinal içeriden kişiler denir. Bu kişiler içerden geldiği için hem topluluğu iyi anlar hem de perspektifi geniştir.

HEDEF GRUPLA ARAŞTIRMA VE ANALİZ SÜRECİ

Araştırma süreci

- ✓ Danışma komitesiyle birlikte çalışarak araştırma planını geliştirmek için uzmanlığınızı kullanın, belirli araştırma yöntemleri, protokolleri vb. geliştirin.
- ✓ Topluluk üyelerini yaptığınız şey hakkında bilgilendirin.
- ✓ Araştırma araçlarını, geniş bir topluluk üyesi yelpazesiyle/önemli ortamlarda önceden test edin.
- ✓ Danışma komitesini çalışma boyunca bilgilendirin.

KEA projeleri diğer araştırma projelerinden farklıdır, çünkü araştırma her zaman toplulukla devam eden bir müzakere ve işbirliğidir. Araştırma sürecinin her adımı danışma komitesi, tam araştırma ekibi ve belirli bir konu hakkında içgörüleri olan diğer topluluk temsilcileriyle geliştirilmelidir.

İletişimin Sürdürülmesi

Toplum araştırma sürecinin bir parçası, daha geniş topluluğu proje geliştikçe proje hakkında bilgilendirmeyi içerir.

Bu çeşitli şekillerde yapılabilir:

- ✓ En önemli strateji, proje hakkında yazılı materyal geliştirmektir. Her proje, projenin, hedeflerinin, kimin dahil olduğunun ve kiminle iletişime geçileceğinin bir sayfalık bir açıklamasını, topluluk için uygun bir düzeyde yazılmış olarak geliştirmelidir. Bu bilgi sayfaları ayrıca ilgili topluluk üyelerinin dahil olabileceği yolları da önermelidir. Bu bilgi sayfaları bir sayfalık özet veya el ilanı olarak hazırlanabilir. Bu materyaller, danışma komitesindeki herkese, projeye ev sahipliği yapan her kuruma ve araştırma ekibindeki herkese, projeyle ilgilenen herkese dağıtılmak üzere verilmelidir.
- ✓ Bir organizasyonun dahil olduğu projelerde, araştırma ekibi liderleri genellikle projeyi tanıtır ve yönetim kurulu toplantılarında başlamadan önce süreci hakkında konuşurlar.

Ana Paydaşlar ve Danışma Komiteleriyle İletişim Stratejileri

- ✓ Ana paydaşların katılımıyla düzenli görüşmeler
- ✓ Düzenli aralıklarla yüz yüze toplantılar
- ✓ Belirli sorunları ele almak için e-posta ve telefon görüşmeleri
- ✓ Belirli konular için topluluk üyeleri ve araştırmacılardan oluşan alt ekipler oluşturma

Danışma komitesi ve projede aktif olarak yer alan diğer kuruluşlarla iletişimler sık ve düzenli bir programa göre olmalıdır. Proje ekiplerinin çoğu günlük/haftalık toplantılar yapabilir, danışma komitesi üyeleri belli aralıklarla bu toplantılardan birine (ör. ayda bir ya da büyük projelerde 3-4 ayda bir) davet edilebilir.

Hedef Grup (Toplum) İçin Faydalı Uygulama Modeli/Ürünler Oluşturma

KEA projeleri çeşitli kitleler için çeşitli ürünler yaratacaktır: topluluk, sponsorlar, araştırmacının kurumu ve potansiyel olarak politika veya akademik yayınlar vb. Nihai olarak yaratılması planlanan ürün türleri, projenin ilerlemesiyle listenin değiştirileceği beklentisiyle ilk proje teklifinde belirtilir. Projenin diğer yönlerinde olduğu gibi, bu ürünler toplulukla birlikte geliştirilerek onların ihtiyaçlarına hizmet etmelidir.

Topluluk üyelerinin topluluklarıyla ilgili tüm yayınlar hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu, ileride oluşabilecek sorunları önleyebilir.

Bu kapsamda ele alınması gereken iki önemli konu şunlardır:

1. Toplulukla ve topluluk için ürün oluşturma süreci ve
2. Proje tarafından oluşturulan verilerle ilgili sahiplik sorunları

KEA Projesinden elde edilen verilerin kime/kimlere ait olduğuna azami özen göstermek ve çalışmanın başlangıcında yazılı olarak hazırlamak çok önemlidir.

Projede veri sahipliği,

- ✓ Topluluk örgütlerinin verilere ilişkin tüm haklara sahip olmasından, araştırmacıların tam sahipliğe,
- ✓ Yayınlar ve verilerin diğer kullanımları için kurallarla ortaklık sahipliğine kadar değişebilir.

KEA Projesinde Veriler Kime Aittir?

- ✓ Proje verilerinin tek başına topluluk sahipliğine yönelik çabaların da doğru olmayacağı açıktır.
- ✓ Araştırmacılar, projeden gelen verileri akademik kitleler ve diğerleri için yayınlarda kullanma yetkisine sahip olsalar da, topluluğu herhangi bir yayın veya sunum hakkında bilgilendirme yükümlülükleri olmalıdır. Aksi takdirde, topluluk araştırmacının bunları kendi kariyerini ilerletmek için kullandığını ve proje bittikten sonra topluluğu terk ettiğini haklı olarak düşünebilir. Bu, bu araştırmacı ve diğerleri için toplulukla daha fazla araştırma yapma potansiyelini korumak için önlenmelidir.

Sahiplik ve Yayın Anlaşmaları için neler yapılabilir?

- ✓ Veri sahipliği, yayın veya fon sağlayıcı onayları için herhangi bir fon sağlayıcı spesifikasyonu
- ✓ Sınıf için öğrenci makaleleri dışındaki tüm yayın taslaklarının kilit paydaşlarla paylaşılması gerekliliği, ancak veto hakkı olmaması şartı
- ✓ Verilere kimlerin erişebileceği ve bunları kullanma hakları
- ✓ Yayınlar için veri kullanma kuralları
- ✓ Yazarlık kuralları ve veri toplamada topluluk üyesi ve ekip katılımını onaylama kuralları belirlenmeli

- ✓ Tüm kilit yayınların kopyaları, danışma komitesi ve topluluk üyeleriyle paylaşılmalıdır.

Sahiplik anlaşmaları araştırma başlamadan önce hazırlanmalıdır. Bunlar oldukça basit ifadeler olabilir veya ilgili kurumların hukuk departmanı tarafından hazırlanabilir. Her iki durumda da biraz önce belirtilen hususları içermelidir. Veri sahipliği için fon sağlayıcı spesifikasyonları ilk fonlama anlaşmasında yer alır.

Araştırmacının, toplulukta yaygın olarak kabul edilen inançlarla çelişebilecek analizleri sunma, topluluğun açıklanmasını tercih etmedikleri yönlerini gösterme veya olayların daha geniş bir analizini sunma özgürlüğüne ihtiyacı vardır. Araştırmacı ve topluluk anlaştığı durumlarda, verileri topluluk için uygun bir şekilde sunmak için birlikte çalışmalıdırlar.

Özellikle KEA projeleri için, topluluk paydaşları herhangi bir ürünü inceleme veya dağıtım için çıkmadan önce görmelidir. Bu, mülkiyet anlaşmasında da gerekli bir unsur olmalıdır. Bu, taslaklar hakkında yorum yapma, belirli bilgilerin açıklanmamasını talep etme veya istemedikleri hususları yeniden düzenleme hakkını içermelidir. Ancak, bu anlaşmalar topluluğa bir yayını veya bir argüman dizisini veto etme hakkı vermemelidir.

Araştırmacının, toplulukta yaygın olarak kabul edilen inançlarla çelişebilecek analizleri sunma, topluluğun açıklanmasını tercih etmedikleri yönlerini gösterme veya olayların daha geniş bir analizini sunma özgürlüğüne ihtiyacı vardır. Araştırmacı ve topluluk anlaştığı durumlarda, verileri topluluk için uygun bir şekilde sunmak için birlikte çalışmalıdırlar.

Bu sahiplik anlaşmaları yalnızca topluluk ve araştırmacı arasında değildir, aynı zamanda araştırma ekibi için kuralları da belirler. Yazarlık kuralları ve verilere kimin erişebileceğini ve bunları kimin kullanabileceğini belirtmek, genç ekip üyelerinin verileri yayınlarında nasıl kullanabileceğini belirlemeyi içerir.

- ✓ Bu tür projelerde, projede aktif olan topluluk üyelerinin de verileri kendi ürünleri ve yayınları için kullanma iznine sahip olması gerekir. Bunlar genellikle araştırmacılarla birlikte yapılır. Örneğin, araştırma ekibinin topluluk yayınlarını, topluluk üyelerinin araştırma ekibi tarafından oluşturulan ürünleri incelemesi gibi incelemesini talep etmek akıllıca olabilir.
- ✓ Bu yazılı anlaşmalar, ürünler ve yayınlar için temel kuralları sağlar. KEA projesindeki diğer her şeyde olduğu gibi, bunlar geliştirilmeden önce tartışılmalıdır. Projenin ürünleri ve inceleme sürecini nasıl geliştireceğini anlamasına yardımcı olmak için kullanılmalıdır. Proje yayım aşamasına geçtikten sonra bunlara iyileştirmeler eklenmesi gerekebilir, ancak bunlar ekler veya diğer gayrı resmi mekanizmalar aracılığıyla eklenebilir.

Proje Bittikten Sonra İlişkileri Sürdürme

- ✓ KEA projeleri, topluluk ve kurum arasında uzun vadeli ilişkiler geliştirmelidir. İdeal olarak, bu, kurumdan diğer araştırmacıları içeren gelecekteki projelere ve araştırma projelerinden elde edilen bulguları uygulamaya koyan başka projelere de yol açacaktır.

- ✓ KEA'na dahil olan kurumlar, toplulukla uzun vadeli bir bağlılık öngörmeli ve toplulukla ilişkide kalmak istedikleri çeşitli yolları açıklamalıdır. İlişkileri sürdürme çabaları, proje sona ermeden önce başlamalıdır. Kurum yetkilileri, gelecekteki ortaklıklar için veri yayma stratejileri ve kullanımları tartışmalarına dahil olmalıdır. Bu, kaynak taahhüdü veya gelecekteki işbirlikleri için fon arama vaatlerini içerebilir. Ayrıca, araştırma ekibinde yer alan topluluk üyelerine eğitim fırsatları veya topluluk üyeleri için işler sunarak toplulukla daha güçlü ilişkiler kurmayı da içerebilir. Projenin niteliğine bağlı olarak, araştırma kurumunda topluluğa daha iyi hizmet vermek için işbirlikçi çabalar oluşturmayı içerebilir. Ayrıca, toplulukta hizmet sunmak için erişim merkezleri oluşturmak anlamına da gelebilir. Her iki durumda da, kurumun proje sona erdikten sonra toplulukla ve projeye katılan kuruluşlarla olan ilişkileriyle ilgili beklentilerini netleştirmesi önemlidir.

Her durumda, fikir topluluk ile toplulukla çalışmak isteyen dış kurumlar arasında kalıcı bağlar oluşturmaktır. Bu ortaklıklar hem topluluk hem de araştırma kurumu açısından stratejik taahhütler olmalıdır. Yerel topluluklardaki gerçekliklere yanıt veren ve onlarla sosyal değişime yönelik çalışma taahhüdünde bulunan araştırmalar yaratarak, dahil olan tüm ortakların faaliyetlerini geliştirmek için tasarlanmıştır.

III. BÖLÜMÜN KAYNAKLARI

Üçüncü bölüm yazılırken temel olarak Principal Investigators Association tarafından yazılan el kitabı büyük ölçüde Türkçeye çevrilerek ve yazarların çeşitli projeler kapsamında edindiği bilgi ve deneyim birikimlerinden yararlanılarak uyarlanmıştır.

Participatory Action Research from A to Z: A Comprehensive Guide. Principal Investigators Association Library. (www.principalinvestigators.org)

Baum, F.; MacDougall, C.; Smith, D. 2004. Participatory action research. Journel of Epidemiol Community Health 60:854–857. doi: 10.1136/jech.2004.028662

Cockerham, D. 2024. Participatory action research: building understanding, dialogue, and positive actions in a changing digital Environment. Education Tech Research Dev (2024) 72:2763–2791

Duea, S.R.; y B. Zimmerman, E. B.; Vaughn, L. M.; Dias, S.; Harris, 2022. J. A Guide to Selecting Participatory Research Methods Based on Pr2022. Project and Partnership Goals. Journal of Particip Res Methods. July 06. 3(1). doi:10.35844/001c.32605

Participatory Action Research from A to Z: A Comprehensive Guide. Principal Investigators Association Library. (www.principalinvestigators.org)

Macdonald, C.D. 2012. Understanding participatory action research: A qualitative research methodology option. The Canadian Journal of Action Research · January. DOI: 10.33524/cjar.v13i2.37

University of Reading. 2023. Participatory Action Research: A Toolkit.

SONUÇ YERİNE

Nitel araştırmalarla ilgili eleştirilerin odaklandığı nokta, niteliksel araştırma yapanlar, evreni temsil etmeyen bir örneklem üzerinde çalışmadıklarından bu verilerin, 'bilimsel' olamayacağı ve genelleştirilemeyeceğidir.

Oysa niteliksel araştırma yönteminin örneklem seçimi bilgi kaynağı açısından zengin örneklere ulaşmak böylece kişilerin algı ve deneyimlerinin en iyi derlendiği bir grubu oluşturmaktadır.

'Bilimsel' oluşun 'nesnel' olma anlamını taşıdığı pozitivist bakış açısından uzak bir noktada duran yorumsamacı bakış, öznelliğin gerçekliği daha iyi yansıtacağını ileri sürmektedir.

Bir başka eleştiri kaynağı örneklem büyüklüğü ile ilgilidir. Niceliksel araştırmalarda istatistiki çıkarsamalar yapılacağından örneklem büyüklüğü önemli olmaktadır. Kuşkusuz örneklem büyüklüğü, istatistiki çıkarsamalara dayanan niceliksel araştırmalar için önemli bir öğedir. Çünkü, örneklem büyüdükçe, istatistiki hesaplamalar daha net ve kesin olmaktadır. Öte yandan örneklem planı yanlış yapıldığı ve bu örneklemde belirlenen kişilere dürüstçe ulaşılmadığı/ulaşılamadığı, verilerin dürüstçe toplanmadığı/toplanamadığı ve verilerin dürüstçe değerlendirilmediği/değerlendirilemediği durumlarda ulaşılan sonuçlar, yapılan değerlendirmeler de son derece şüphelidir.

Nitel araştırmalarda ise, incelenen grubun homojen bir yapıda oluşu, küçük bir örneklemi yeterli kılmaktadır. Eğer grup heterojense örneklemin büyüklüğü arttırılabilir. Amaca bağlı olarak, görüşülenlerin belirli sosyal özelliklere göre homojen veya heterojen gruplar olması mümkündür.

Niteliksel araştırmalarda, niceliksel araştırmanın örneklem biçimlerini kullanan araştırmacılar bulunmaktadır.

Seçilen araştırma konusunda odaklanılması gereken, genelleme yapılabilecek temsil edici bir örneklemden çok, insan deneyimlerinin çeşitliliğini, zenginliğini yansıtacak anlatıların derlenebileceği, araştırma konusunun derinlemesine kavranabileceği bir örneklem oluşturmak olmalıdır.

DİĞER KAYNAKLAR

https://www.youtube.com/watch?v=IGophiltTG8 (8 Nisan 2025)

https://www.youtube.com/watch?v=paLHPeAcRg4 (12 Nisan, 2025)

https://www.youtube.com/watch?v=sLvcKoUYmk0 (TRT2, 12 Nisan, 2025)

https://www.youtube.com/watch?v=wEa2e7rxEUQ (Bahattin AKŞİT, 12 Nisan, 2025)

https://onlinecourses.nptel.ac.in/noc20_ge01/preview 2022 Prof. Malik

https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2022/01/15/book-review-embodied-inquiry-research-methods-by-jennifer-leigh-and-nicole-brown/

https://blogs.ischool.berkeley.edu/i272f14/syllabus/

https://researchmethod.net/observational-research/#google_vignette Observational Research – Methods and Guide (6 Mayıs 2025)

https://doi.org/10.1007/s11423-023-10294-1

EKLER

Ek 1: *Medyada Mahremiyet Algısı-Görüşme Çerçevesi Örneği*

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ, LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ, SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

(SOS 504, 2020-21 Bahar Dönemi)

Z KUŞAĞININ SOSYAL MEDYADA MAHREMİYET ALGISI:

Lise Öğrencileri ile Yapılan Nitel Araştırma, 2021

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME ÇERÇEVESİ

(Güncelleme tarihi: 4 Mayıs 2021)

DG Kodu: (Kodlar sınıfta birlikte verilecektir.)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Devam ettiği okulun adı ve türü[12]/

……

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı:…….

Gözlemcinin adı ve Soyadı:…….

Tanıtım (Öncelikle kendilerini görüşmek üzere kabul ettikleri için teşekkür edilecek ve hangi kurumda çalıştıkları/öğrenim gördükleri, kim oldukları, ne yapmak istedikleri gibi konularda açıklama yapılacak ve görüşmenin yaklaşık süresi hakkında bilgi verilecektir.)

- ✓ MÜ Sosyoloji alanında, yüksek lisans/Ph.D. öğrencisiyiz.

[12] Hangi tür okul/lise olduğu mutlaka yazılacaktır.

- ✓ Bir araştırma dersi kapsamında sosyal medyada mahremiyet konuları hakkında konuşmak istiyoruz.
- ✓ Görüşmenin yaklaşık yarım saat-bir saat süreceğini sanıyoruz.

Görüşmenin yapıldığı yer: (Hangi salon? Kimin evi? Hangi kafe? vb.): (Skype, Zoom ya da Google Meet gibi görüntülü ve sesli görüşmelerin yapılacağı dijital mecralar- Hangi platformda yapılacağı görüşülen kişinin tercihleri ve koşulları doğrultusunda belirlenecektir.)

Görüşmenin tarihi: …./…../…….

Görüşmenin saati ve süresi: …… ……

(Bu noktada, isimlerinin değil, fikirlerinin çok önemli olduğu, onlardan öğrenmeye gelindiği, söyledikleri hiçbir şeyin atlanmak istenmediği vurgulanacak ve kaydetmek üzere izin istenecektir. İzin vermedikleri takdirde ısrar edilmeyecek ve gözlem yapılarak çok iyi not tutulacaktır.)

Görüşmenin kaydedilmesini uygun buluyor mu?

1. Uygun ☐

2. Uygun değil. ☐

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında, bize vereceğiniz bilgilerin gizliliği sağlanacak, kimseyle paylaşılmayacak ve yalnızca bu çalışma kapsamında anonim olarak kullanılacaktır. Bu durumda görüşmeye devam etmek istiyor musunuz?

1. Evet ☐

2. Hayır. ☐

Tanışma/Kişisel özellikler

Cinsiyeti: ……

Yaşı: ……..

Kaçıncı sınıfa gittiği:……..

Yaşadığı şehir ve mahalle: (Köy, kasaba, kent) …….

Doğduğu yer: (Köy, kasaba, kent):……..

En uzun süre yaşadığı yer: (Köy, kasaba, kent) ……..…….……

Anne-baba ile mi yaşadığı? ……..

- Evde başka kimlerle yaşıyor?
- Kardeşleri varsa kaç tane ve kendisi hangi sırada?

Aile Yapısı: Nasıl bir ailede yaşadığı? ……..

- (Muhafazakâr mı, modern mi, gelenekçi mi vb.)
- Aileniz size sınırlar koyar mı? Ne yönde?

Ailenin Ekonomik Durumu: Ailenizin ekonomik durumunu nasıl değerlendirirsiniz? ……
……

Görüşme akışı

Dikkat:

- ✓ Bu işaret deşme sorularını ifade etmektedir. Bunlar okunmayacak, kişinin üstte yer alan konuda verdiği yanıtlar dikkatlice dinlendikten sonra atlanan varsa, o sorulacaktır.

1. "Mahremiyet" kavramı ve kendisi için anlamı/önemi:

a. Şimdi, biraz "mahremiyet" kavramını konuşalım. Genel olarak bu kavram sana neleri çağrıştırıyor? Ne ifade ediyor?

- ✓ Burada her türlü yaklaşım öğrenilmeye çalışılacaktır. Mahremiyeti açmak istemeyen ya da anlatamayanlar, sıkılanlar olacaktır. Rahatça konuşmalarına izin vermek ve her söylediklerini kayda geçirmek ve gözlem yapmak gerekmektedir. Burada verilen cevaplar, büyük ölçüde görüşmenin akışı içinde işinizin ne kadar kolay ya da zor olacağını da gösterecektir.

b. Hangi durumlar/konular senin için mahremdir?

c. Hangi tür mahremiyetlerden söz edilebilir?

- ✓ (Duygusal, düşünsel, bedensel mahremiyet örnekleri verilebilir ve bunlar özellikle deşilebilir.)

d. Senin mahremiyet sınırların nedir, bu sınırları neye ve hangi koşullara göre göre belirlersin?

- ✓ **Düşünsel** mahremiyet?
- ✓ **Duygusal** mahremiyet? Sence, hangi duygular mahremdir? En çok hangi duygunu mahrem olması nedeniyle saklama eğilimin vardır, neden böyle düşünüyorsun?
- ✓ Başkalarının gizlemeye çalıştığı duygularını merak eder misin, neden?
- ✓ **Bedensel mahremiyet**? Neden böyle düşünüyorsun?

e. Mahremiyet alanına-sınırlarına kimleri, ne kadar dahil edersin?

- ✓ Arkadaşlarınla mahrem bulduğun konuları paylaşır mısın? Sınırlar? Neden?
- ✓ (Varsa) Sevgilinle mahrem bulduğun konuları paylaşır mısın? Sınırlar? Neden?
- ✓ Yeni tanıştığın kişilerle mahrem bulduğun konuları paylaşır mısın? Sınırlar? Neden?
- ✓ (Örneğin çok yakın bir arkadaşının arkadaşı olan ancak kendisinin ilk kez sohbet ettiği birine özel yaşamını anlatır mı?)
- ✓ Seninle ilgili özel bilgileri yakınların ya da arkadaşların başkalarıyla paylaşılırsa ne hissedersin? Neden böyle düşünüyorsun?

2. Başkaları için "mahremiyet" kavramı ve sınırları (Sosyal medya kapsamında)

- ✓ Ailenin mahremiyeti konusunda ne düşünüyorsun?
- ✓ Ebeveynlerinin mahremiyeti denildiğinde ne düşünüyorsun, nasıl olmalı?
- ✓ Varsa kardeşlerin mahremiyeti denildiğinde ne düşünüyorsun, nasıl olmalı?
- ✓ Akrabalarının mahremiyeti denildiğinde ne düşünüyorsun, nasıl olmalı?
- ✓ Tanıdığın insanların mahremiyeti denildiğinde ne düşünüyorsun, nasıl olmalı?
- ✓ Tanımadığın insanların mahremiyeti denildiğinde ne düşünüyorsun, nasıl olmalı?

3. Sosyal medya kullanımı ve sosyal medyada mahremiyet algısı

Şimdi de sosyal medya ile ilgili konuşalım:

a. Sosyal medya senin için ne ifade ediyor?

b. Sen sosyal medyayı kullanıyor musun? Hangi ağlarda hesabın var?

- ✓ Hangi ağlarda/platformlarda, ne kadar süredir bulunduğu, her birini kullanma sıklığı ve gün içinde kullanma süresi sorulacak.

c. Bu ağlara akıllı telefondan mı yoksa bilgisayardan mı daha çok giriyorsun? Hangi amaçlarla kullanıyorsun?

d. Sosyal medyada takip etme ve takip edilme hakkında ne düşünüyorsun?

e. Kimlerin erişimine izin veriyorsun, kimler tarafından takip ediliyorsun?

f. Sen kimleri takip ediyorsun?

g. Sosyal medyada paylaşım yapıyor musun? Daha çok neleri, hangi içerikleri ya da hangi tür fotoğrafları paylaşıyorsun?

h. Asla paylaşmam dediğin konu/fikir/durum var mıdır? Neden böyle düşünüyorsun?

i. Sosyal ağlarla ilgili paylaşım veya başka bir konuda hiç pişmanlığın var mı?

j. Sosyal ağlar güvenli mecralar mıdır, kendini orada güvende hisseder misin? Neden böyle düşünüyorsun?

k. Sosyal ağlarda paylaşım yaparken dikkat ettiğin durumlar/konular var mıdır?

l. Sosyal medyada paylaşılan her şeyin gerçeği yansıttığını düşünüyor musun? Neden?

m. Sosyal ağlardaki bilgilerinin çalınmasından veya başkaları tarafından ele geçirilmesinden korkar mısın?

n. Sosyal medyada stalk (hesaplarını gezer misiniz) yapar mısın?

- ✓ Bunu kendi hesabından mı yoksa fake hesabından mı yaparsın? Kimleri stalklarsın? Neden?)

o. Sosyal ağlarda hangi konular senin için mahrem konulardır?

p. Sosyal ağlarda bedensel mahremiyet konusunda ne düşünüyorsun?

q. Sosyal ağlarda bilginin mahremiyeti hakkında ne düşünüyorsun?

r. Sosyal ağlarda duygu ve düşünce mahremiyeti hakkında ne düşünüyorsun?

s. Sosyal ağlarda insanlar paylaşımlarında mahremiyete dikkat ediyorlar mı? Neden böyle düşünüyorsun?

t. Sosyal ağlar kullanılırken olması gereken mahremiyet çizgisi ne olmalı sence?

4. Kendisi için ve başkaları için sorulabilir.)

u. Paylaşımından ötürü hiç eleştiri aldın mı? Hangi paylaşımdı?

v. Hiç birinin paylaşımlarından ötürü onu eleştirdiğin oldu mu? Hangi paylaşımdı?

- ✓ Paylaştığınız herhangi bir içerik için ebeveynlerinizden tepki gördünüz mü?

w. Bilgi/belge konusunda mahremiyet sana ne ifade ediyor?

- ✓ Bilgi korunulabilir mi? Başkalarının senin hakkında gizli bir bilgiye ulaşması veya ulaşmaması önemli midir? Neden böyle düşünüyorsun?
- ✓ Başkalarının gizli bilgilerine ulaşmak ister misin? Neden böyle düşünüyorsun?

x. Sosyal medyada mahremiyetini korumak için neler yapıyorsun?

- ✓ Herhangi bir önlem alıyor mu? Gizlilik ayarları, anonim hesap açma, vb.)

5. Pandemi döneminde değişiklik durumu.

Sosyal medya kullanımında ve mahremiyet konusunda herhangi bir değişiklik oldu mu? Nasıl?

6. Etkilendiği olumlu/olumsuz durum/olay

Son olarak sosyal medya platformunda, mahremiyetle ilgili olarak yaşadığın seni en çok etkileyen olumlu ve olumsuz olayı/durumu paylaşabilir misin?

Olumlu:..……
……

……
……

Olumsuz:……
……
……
……

Bunların dışında mahremiyet konusuyla ilgili olarak bizimle paylaşmak istediğin şeyler var mıdır?

……
……
……
……

Teşekkür ve ayrılma.

Ek 2: *Medyada Mahremiyet Algısı-Odak Grup Görüşmeleri Kişisel Özellikler Tablosu Örneği*

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ, LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ, SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

(SOS 504, 2020-21 Bahar Dönemi)

Z KUŞAĞININ SOSYAL MEDYADA MAHREMİYET ALGISI:

Lise Öğrencileri ile Yapılan Nitel Araştırma, 2021

ODAK GRUP KATILIMCILARININ KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ TABLOSU

OGG-1	Cinsiyet	Yaş	Kaçıncı sınıfa gittiği	Yaşadığı şehir	Doğum Yeri	En Uzun Süre Yaşadığı Yer	Anne-baba ile yaşama durumu	İstanbul'da kimlerle birlikte yaşadığı	Kardeşleri	Aile yapısı	Ailenin ekonomik durumu
1	E	17	İmam Hatip-3. sınıf	İstanbul	İstanbul	İstanbul	Anne-baba ile yaşıyor	-	Yok	Modern	İyi
2	K	16	Çocuk Gelişimi-2.sınıf	Trabzon	Trabzon	İstanbul	Ailesi Trabzon'da yaşıyor	Amcasında kalıyor	2 kardeşi var	Muhafazakâr	Orta
3	K	16	Sosyal Bilimler-2.sınıf	Samsun	Samsun	Samsun	Ailesi Samsun'da yaşıyor	Ablası ve büyük annesi ile	Bir ablası var	Modern	İyi
4	**E**	15	Sanat-1. sınıf	Bingöl	Bingöl	Bingöl	Ailesi Bingöl'de yaşıyor	Ailesi ile	2	Modern	Orta
5	K	16	Sosyal Bilimler-3.sınıf	İstanbul	İstanbul	İstanbul	Baba anne, Anne-baba ile yaşıyor		İki abisi var	Muhafazakâr	Düşük

6	E	15	Meslek Lisesi-1. sınıf	İstanbul	Çankırı	İstanbul		Annesi ile	Yok	Modern	İyi
7	K	18	İmam Hatip-4. sınıf	İstanbul	Sakarya	İzmir		Anneannesi ile	4 kardeşler	Muhafazakâr	Orta
8	E	15	Sosyoloji-2.sınıf	Giresun	Giresun	İstanbul	Babası Giresun'da babaannesi ile birlikte yaşıyor	Abisi ile teyzesinde	Bir abisi var	Muhafazakâr	İyi
9	E	16	Meslek lisesi-2.sınıf	İstanbul	Kırşehir	İstanbul		Ailesiyle	3 kardeşler, en büyüğü kendisi	Modern	Orta

Ek 3: *Medyada Mahremiyet Algısı-Senaryo Geliştirme Formu Örneği*

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ, LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ,
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
(SOS 504, 2020-21 Bahar Dönemi)

Z KUŞAĞININ SOSYAL MEDYADA MAHREMİYET ALGISI:
Lise Öğrencileri ile Yapılan Nitel Araştırma, 2021

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SENARYO GELİŞTİRME FORMU (Form 1)

(Güncelleme tarihi: 4 Mayıs 2021)

DG Kodu: (Sınıfta birlikte verilen kod yazılacaktır.)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Devam ettiği okulun adı ve türü ve cinsiyeti: ……
……

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve soyadı: .....

Gözlemcinin adı ve soyadı:.....

Görüşmenin yapıldığı yer: .....

Görüşmenin tarihi: ..../..../.....

Görüşmenin saati ve süresi: ...../.....…

Görüşmenin kaydedilmesini uygun buluyor mu?

1. Uygun ☐

2. Uygun değil ☐

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında görüşmeye devam etmek istedi mi?

1. Evet ☐ 2. Hayır ☐

Senaryonun kim(ler) tarafından hazırlandığı: Ad ve Soyadları:

.....

Senaryo hazırlama tarihi: ...../...../.....

Senaryo hazırlama saati ve süresi:…...../.....

KİŞİSEL ÖZELLİKLER

Yaşı: ……..

Kaçıncı sınıfa gittiği: ……..

Yaşadığı şehir ve mahalle: (Köy, kasaba, kent): .....

Doğduğu yer: (Köy, kasaba, kent**).....**

En uzun süre yaşadığı yer: (Köy, kasaba, kent) .....

Anne-baba ile mi yaşadığı? .....

- Evde başka kimlerle yaşıyor?
- Kardeşleri varsa kaç tane ve kendisi hangi sırada?

Aile Yapısı: Nasıl bir ailede yaşadığı? ……..

- (Muhafazakâr mı, modern mi, gelenekçi mi vb.)
- Aileniz size sınırlar koyar mı? Ne yönde?

Ailenin Ekonomik Durumu: Ailenizin ekonomik durumunu nasıl değerlendirirsiniz? .....

GÖRÜŞME AKIŞI

Çözümlemeyi yapanların (tam senaryoyu yazanların) dikkatine:

Görüşme çözümlenirken (deşifre edilirken), görüşme sırasında sahada tutulan notlar, gözlemler ve ses kayıt cihazı yardımı ile geliştirilen senaryo, **bütün ayrıntıları ile** yazılacaktır. Tam olarak ne söylenmişse -yanlış telaffuzlar, küfürler vb. de dahil olmak üzere- her şey aynen yazılacaktır. Hatırlanabildiği ölçüde, kişilerin jestleri ve mimikleri de senaryoya yansıtılmaya çalışılacaktır.

- **Moderatör:** Benim adım Derya. Maltepe Üniversitesinde Sosyoloji alanında yüksek lisans yapıyorum. Arkadaşım Mustafa da öyle. Sınıf arkadaşıyız. Bir araştırma dersi kapsamında sosyal medyada mahremiyet konusu hakkında konuşmak istiyoruz. Görüşmenin yaklaşık yarım saat-bir saat süreceğini sanıyoruz.

- **Burak:** Benim adım da Burak. Ben de sizin gibi yüksek lisans doktora yapmak istiyorum. Ama ben mühendis olmak isterim. (Yüzünü buruşturarak) Sosyoloji ilgimi çekmez.

- **Moderatör**: Evet, anladım.
- **Burak:** Ama tabii, konuşalım.

(O sırada katılımcının yanına bir kadın geldi. Annesi olduğunu sandığımız kadın bir bardak çay bırakıp çıktı. Yüzünü göremedik, Burak ile fısıltılı bir sesle konuştu; Burak yanından gitmesini söyledi, o da kızarak çıktı.)

Tüm konuşmalar (Notlar ve gözlemlerle desteklenmiş olarak)

……
……
……

Moderatör: Çok teşekkürler. Sağ olasın, var olasın. Çok güzel bir görüşme oldu. Çok önemli bilgiler verdin, fikirlerini bizimle paylaştın. Çok yararlandık.

Görüşmenin yapıldığı ortam hakkındaki görüş ve gözlemler:
……
……
……

Görüşmenin güven verici olup olmadığı ve değilse nedenleri hakkında bilgi:
……
……
……

Ek 4: *Medyada Mahremiyet Algısı-Veri Analizi Formu Örneği*

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ, LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ,
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
(SOS 504, 2020-21 Bahar Dönemi)

Z KUŞAĞININ SOSYAL MEDYADA MAHREMİYET ALGISI:

Lise Öğrencileri ile Yapılan Nitel Araştırma, 2021

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME VERİ ANALİZİ FORMU (Form 2)

(Güncelleme tarihi: 4 Mayıs 2021)

DG Kodu: (Sınıfta birlikte verilen kod yazılacaktır.)

Görüşmenin kiminle yapıldığı: Devam ettiği okulun adı ve türü ve cinsiyeti: ……

Görüşmenin kimler tarafından yapıldığı:

Moderatörün adı ve Soyadı:
Gözlemcinin adı ve Soyadı:

Görüşmenin yapıldığı yer: …….

Görüşmenin tarihi: ……

Görüşmenin saati ve süresi: ……

Görüşmenin kaydedilmesini uygun buluyor mu?

1. Uygun ☐

2. Uygun değil ☐

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında görüşmeye devam etmek istedi mi?

1. Evet ☐

2. Hayır ☐

Senaryonun kim(ler) tarafından hazırlandığı:

Ad ve Soyadları**:** ……..

Senaryo hazırlama tarihi: ……/……/……..

Senaryo hazırlama saati ve süresi:….....

Veri analizinin kim(ler) tarafından hazırlandığı:

Ad ve Soyadları:……..

Veri analizi hazırlama tarihi: ……/……/……..

Veri analizi hazırlama saati ve süresi: ……..

KİŞİSEL ÖZELLİKLER

Yaşı: ……..

Kaçıncı sınıfa gittiği: ……..

Yaşadığı şehir ve mahalle: (Köy, kasaba, kent) ……....

Doğduğu yer: (Köy, kasaba, kent)……..

En uzun süre yaşadığı yer: (Köy, kasaba, kent) ……..

Anne-baba ile mi yaşadığı? ……..

Evde başka kimlerle yaşıyor? ……....

Kardeşleri varsa kaç tane ve kendisi hangi sırada? ……

Aile Yapısı: Nasıl bir ailede yaşadığı? ……

(Muhafazakâr mı, modern mi, gelenekçi mi vb.) ……

Aileniz size sınırlar koyar mı? Ne yönde? ……...……

Ailenin Ekonomik Durumu: Ailenizin ekonomik durumunu nasıl değerlendirirsiniz? ……..……

……..……..……

……

……

…….

GÖRÜŞME AKIŞI

Veri analizini (değerlendirmeyi) yapan kişi(ler)nin dikkatine:

Aşağıda yer alan konu başlıkları çerçevesinde, görüşme sırasında dikkati çeken en önemli fikirler, yaklaşımlar nelerdir? Genel bir değerlendirme yaparak ÖZETLEYİNİZ. Bunu yaparken kişisel özellikleri (kadın/erkek; lise türü, yaşanılan yer, ailenin yaklaşımları, SES vb.) dikkate alarak farklılıklar olup olmadığına bakınız ve varsa veri analizini yaparken bunu mutlaka belirtiniz. Ayrıca yine bütün konuları özellikle kadın/erkek ve lise türü açısından mutlaka irdeleyiniz.

Görüşülen kişinin o konuya ilişkin önemli cümlelerini tırnak içinde, italik ve bir font küçülterek yazınız. Rapor için toptan veri analizi yapıldığında, bu alıntı cümlelerin yanına mutlaka parantez içinde kod ve bazı temel özellikler belirtilerek bilgi verilmesi gerekmektedir.

1. "Mahremiyet" kavramı ve kendisi için anlamı/önemi:

- **a.** Şimdi, biraz "mahremiyet" kavramını konuşalım. Genel olarak bu kavram sana neleri çağrıştırıyor? Ne ifade ediyor?
- **b.** Hangi durumlar/konular senin için mahremdir?
- **c.** Hangi tür mahremiyetlerden söz edilebilir?
- **d.** Senin mahremiyet sınırların nedir, bu sınırları neye ve hangi koşullara göre göre belirlersin?
- **e.** Mahremiyet alanına-sınırlarına kimleri, ne kadar dahil edersin?

2. Başkaları için "mahremiyet" kavramı ve sınırları (SOSYAL MEDYA KAPSAMINDA)

3. Sosyal medya kullanımı ve sosyal medyada mahremiyet algısı

Şimdi de sosyal medya ile ilgili konuşalım:

- **a.** Sosyal medya senin için ne ifade ediyor?
- **b.** Sen sosyal medyayı kullanıyor musun? Hangi ağlarda hesabın var?
- **c.** Bu ağlara akıllı telefondan mı yoksa bilgisayardan mı daha çok giriyorsun? Hangi amaçlarla kullanıyorsun?

d. Sosyal medyada takip etme ve takip edilme hakkında ne düşünüyorsun?

e. Kimlerin erişimine izin veriyorsun, kimler tarafından takip ediliyorsun?

f. Sen kimleri takip ediyorsun?

g. Sosyal medyada paylaşım yapıyor musun? Daha çok neleri, hangi içerikleri ya da hangi tür fotoğrafları paylaşıyorsun?

h. Asla paylaşmam dediğin konu/fikir/durum var mıdır? Neden böyle düşünüyorsun?

i. Sosyal ağlarla ilgili paylaşım veya başka bir konuda hiç pişmanlığın var mı?

j. Sosyal ağlar güvenli mecralar mıdır, kendini orada güvende hisseder misin? Neden böyle düşünüyorsun?

k. Sosyal ağlarda paylaşım yaparken dikkat ettiğin durumlar/konular var mıdır?

l. Sosyal medyada paylaşılan her şeyin gerçeği yansıttığını düşünüyor musun? Neden?

m. Sosyal ağlardaki bilgilerinin çalınmasından veya başkaları tarafından ele geçirilmesinden korkar mısın?

n. Sosyal medyada stalk (hesaplarını gezer misiniz) yapar mısın?

o. Sosyal ağlarda hangi konular senin için mahrem konulardır?

p. Sosyal ağlarda bedensel mahremiyet konusunda ne düşünüyorsun?

q. Sosyal ağlarda bilginin mahremiyeti hakkında ne düşünüyorsun?

r. Sosyal ağlarda duygu ve düşünce mahremiyeti hakkında ne düşünüyorsun?

s. Sosyal ağlarda insanlar paylaşımlarında mahremiyete dikkat ediyorlar mı? Neden böyle düşünüyorsun?

t. Sosyal ağlar kullanılırken olması gereken mahremiyet çizgisi ne olmalı sence?

u. Paylaşımından ötürü hiç eleştiri aldın mı? Hangi paylaşımdı?

v. Hiç birinin paylaşımlarından ötürü onu eleştirdiğin oldu mu? Hangi paylaşımdı?

w. Bilgi/belge konusunda mahremiyet sana ne ifade ediyor?

x. Sosyal medyada mahremiyetini korumak için neler yapıyorsun?

4. Pandemi döneminde değişiklik durumu.

Sosyal medya kullanımında ve mahremiyet konusunda herhangi bir değişiklik oldu mu? Nasıl?

5. Etkilendiği olumlu/olumsuz durum/olay

Son olarak sosyal medya platformunda, mahremiyetle ilgili olarak yaşadığın seni en çok etkileyen olumlu ve olumsuz olayı/durumu paylaşabilir misin?

Olumlu:

……
……
…….....
.....

Olumsuz:

……
……
…….....
.....

Bunların dışında mahremiyet konusuyla ilgili olarak bizimle paylaşmak istediğin şeyler var mıdır?

……
……

Görüşmenin yapıldığı ortam hakkındaki görüş ve gözlemler:

……
……..……
…….……..……..……..……..……..…

Görüşmenin güven verici olup olmadığı ve değilse nedenleri hakkında bilgi:

……
……..……
…….……..……..……..……..……..…

ISBN: 978-605-2124-80-2

maltepe üniversitesi yayınları